นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

# สีมวิโสธนี

วรทํ วรทํ อคฺคํ, ทิจฺจํ ทิจฺจํว วนชํ;
โพธกํ โพธกํ ปาณํ, เทว'เทวํ นมาม'หํฯ

สนฺตํ สนฺตํ สทา วฏฺฏํ, ปชํ'ภเว สุตํ;
นิพฺพุทํ นิพฺพุทํ ตารํ, ธมฺมวรํ นมาม'หํฯ

สุตํ สุตํ ภวเน ยํ, นตนํ นตนา'รหํ;
นรา'นรา สทา'กํสุ, สงฺฆวรํ นมาม'หํฯ

อิเจฺจว'มจฺจนฺตนตสฺสเนยฺยํ, นตยฺยมาโน รตนตฺตยํ ยํ;
ปุญฺญาภิวฑฺฒิํ มหคฺฆํ อลตฺถํ, ตสฺสานุภาเวน หตนฺตราโยฯ

วินเย สติ ฐิเต ยํ, สาสนํ สณฺฐิตํ ภเว;
วินเย สติ นเฏฺฐ ยํ, วินฏฺฐํ สาสนํ ภเวฯ

ตสฺมา ทิตฺตํ มเม'ทานิ, โชตยิตฺวาน สาสเน;
ภินฺทิตฺวา เทฺวฬฺหกํ วาทํ, เอกีภาวํ กโรม'หํฯ

อตฺตุกฺกํสน-ภาวญฺจ, ปรวมฺภนกมฺปิจ;
เตสุ จิตฺตํ อเปเสตฺวา, สาสนสฺส สุวุฑฺฒิยาฯ

ยทิ เม อีทิสํ จิตฺตํ, ภเวยฺยุํ ปาปสงฺกปฺปา;
ปจฺจิสฺสํ นิรเย ภยํ, หีน'ชฺฌาสยการณาฯ

สาสนสฺส สุลภํ'ว ปตฺถยโนฺต สตา'จาโร;
สํสนฺทิสฺสมหํ ทานิ, จิรํ สทฺธมฺม'สุทฺธิยาฯ

สุทุลฺลภํ ลภิตฺวาน, ปพฺพชฺชํ ชินสาสเน;
สมฺพุทฺธสฺส วรํ วาทํ, กตฺวา เทฺวฬฺหก'เมกิกํฯ

สีมวิโสธนิํ นาม, นานาคนฺถสมาหฏํ;
กริสฺสํ เม นิสาเมนฺตุ, สาธโว กวิปุงฺควาฯ

ปาฬิํ อฏฺฐกถญฺจว, มาติกํ ปทภาชนิํ;
โอคาเหตฺวาน ตํ สพฺพํ, ปุนปฺปุนํ อเสสโตฯ

อตฺตโนมติคเนฺถสุ, ฏีกาคณฺฐิปเทสุจ;
วินิจฺฉยวิมตีสุ, มาติกา'ฏฺฐกถาสุปิฯ

สพฺพํ อเสสกํ กตฺวา, สํสนฺทิตฺวาน เอกโต;

ปวตฺตา วณฺณนา เอสา, โตสยนฺตี วิจกฺขเณติฯ

พุทฺธุปฺปาโท หิ ทุลฺลโภ, ตโต ปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จ, วุตฺตเญฺหตํ

พุโทฺธ จ ทุลฺลโภ โลเก, สทฺธมฺมสวนมฺปิ จ;
สโงฺฆ จ ทุลฺลโภ โลเก, สปฺปุริสา’ติทุลฺลภาฯ

ทุลฺลภญฺจ มนุสฺสตฺตํ, พุทฺธุปฺปาโท จ ทุลฺลโภ;
ทุลฺลภา ขณสมฺปตฺติ, สทฺธโมฺม ปรมทุลฺลโภ’ติฯ

# ๑. อุปสมฺปทากโณฺฑ

อิมสฺมิญฺหิ ฐาเน ฐตฺวา พุทฺธคุณปฏิสํยุตฺตาย กถาย วุจฺจมานาย สาธูนํ จิตฺตสมฺปหํสนเญฺจว, อิมเสฺสว ปกรณสฺส อนุมฺมตฺตวจนภาโว จ ภเวยฺย, อนุมฺมตฺตวจนเตฺต จ สิเทฺธ โสตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺติ, ตสฺมา พุทฺธคุณํ วณฺณยิสฺสามฯ อมฺหากํ กิร ภควา พฺรหฺมเทวพุทฺธมาทึ กตฺวา ยาว โปราณสกฺยโคตมา มโนปณิธิวเสน, กฏฺฐวาหนชาตกํอาทึกตฺวา ยาว มชฺฌิมทีปงฺกรา วาจงฺควเสน มชฺฌิมทีปงฺกรปาทมูลโต ปฏฺฐาย กายวาจงฺควเสน สพฺพํ สมฺปิเณฺฑตฺวา ยาว เวสฺสนฺตรตฺตภาวา วีสติ อสเงฺขฺยยฺยานิ ปารมิโย ปูเรนฺตสฺส สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถาย เยว อลงฺกตํ สีสํ ฉินฺทิตฺวา เทนฺตสฺส สพฺพญฺญุโพธิสตฺตสฺส สีสํ ชมฺพุทีปวาสีนํ อุทฺธนโตปิ พหุตรํ, อญฺชิตนยนํ อุปฺปาเฏตฺวา เทนฺตสฺส นยนํ อชฏากาเส คคนตเล ตาราคณโตปิ พหุตรํ, หทยมํสํ วา ทกฺขิณพาหุํ วา ฉินฺทิตฺวา เทนฺตสฺส มํสํ ฉนหุต อฏฺฐส หสฺสาธิกสตสหสฺสปมาณสิเนรุราชโตปิ พหุตรํ, โลหิตํ อุปฺปาเฏตฺวา เทนฺตสฺส รุหิรํ จตูสุ มหาสมุเทฺทสุ อุทกโตปิ พหุตรํ, มทฺทีสทิเส จ ภริเย ชาลีกณฺหาชินสทิเส จ ปุเตฺต ปเรสํ ทาสตฺถาย เทนฺตสฺส คณนปถํ วีติวตฺตาฯ เอวํ ปารมิโย ปูเรนฺตเสฺสวฯ

> จินฺติตํ สตฺตสเงฺขฺยยฺยํ, นวสเงฺขฺยยฺย’วาจกํ;
> กายวาจา จตุขฺยาตํ, พุทฺธตฺตํ สมฺปาคมีติฯ

ชาตตฺตกีโสตตฺตกิยา วุตฺตนเยน อสูโร หุตฺวา พุทฺธตฺตํ จิเนฺตนฺตเสฺสว สตฺตอสเงฺขฺยยฺยานิ วีติวตฺตานิฯ อติสูโร อหุตฺวา วาจามตฺตเมว นว อสเงฺขฺยยฺยานิ วีติวตฺตานิฯ อติสูโร หุตฺวา กายงฺควาจงฺควเสน ปูเรนฺตสฺส จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิ วีติวตฺตานิฯ อิมานิ จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิ ทีปงฺกรปาทมูลโต ปฏฺฐาย เวทิตพฺพานิฯ สตสหสฺสกปฺปมตฺตเก ปน อชฺฌตฺตปารมี ปูริตาติ เวทิตพฺพาฯ เวสฺสนฺตรตฺตภาเวน จ สตฺตกมหาทานํ ทตฺวา สตฺตกฺขตฺตุํ ปถวิํ กเมฺปตฺวา วงฺกปพฺพตํ คนฺตฺวา นยนสทิเส เทฺว ปุเตฺต พฺราหฺมณสฺส ทาสตฺถาย ทตฺวา ทุติยทิวเส พฺราหฺมณวเณฺณน อาคตสฺส สกฺกสฺส เทวรโญฺญ อตฺตสมํ มทฺทิํ นาม ภริยํ ทตฺวา ตสฺมิํ ภเว อปริเมยฺยานิ ปุญฺญานิ กตฺวา ตโต ตุสิตปุรํ คนฺตฺวา ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ทสหิ จกฺกวาฬสหเสฺสหิ อาคนฺตฺวา เทวตาวิเสเสหิฯ

> กาโล เทว มหาวีร, อุปฺปชฺช มาตุกุจฺฉิยํ;
> สเทวกํ ตารยโนฺต, พุชฺฌสฺสุ อมตํ ปทนฺติฯ

ยาจิยมาโน กาลํ ทีปญฺจ เทสญฺจ กุลํ มาตรเมวจาติ อิมานิ ปญฺจ มหาวิโลกนานิ วิโลเกตฺวา ตุสิตปุรโต จวิตฺวา มหาสมฺมตวํสชสฺส โอกฺกากรโญฺญ ปุตฺตานํ กุสลเมฺภทภเยน ภคินีหิเยว สทฺธิํ อาวาหกรณํ สุตฺวา สกฺยา วต โภ ราชกุมาราติ โอกฺกากมหาราเชน วุตฺตวจนํ ปวตฺตนิมิตฺตํ กตฺวา สกฺยาติ ลทฺธนามานํ ราชูนมพฺภนฺตเร ปวตฺตสฺส สุโทฺธทนมหาราชสฺส เชฏฺฐมเหสิยา สิริมหามายาย กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ทสมาสจฺจเยน เทวทหนครสฺส กปิลวตฺถุสฺส จ มเชฺฌ ลุมฺพินีวเน มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมิตฺวา ชาตกฺขเณเยว อุตฺตราภิมุขํ สตฺตปทวีติหาเรน คนฺตฺวา อฉมฺภิวาจํ นิจฺฉาเรตฺวา ปิตรํ วนฺทาเปตฺวา อนุกฺกเมน โสฬสวสฺสุเทฺทสิกกาเล รชฺชสิริํ อนุภวิตฺวา ราหุลภทฺทสฺส ชาตทิวเส นิกฺขมิตฺวา ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรจริยํ จริตฺวา เวสาขปุณฺณมทิวเส อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา ปญฺจจตฺตาลีส วสฺสานิ เทวมนุสฺสานํ รตนทามํ คเนฺถโนฺต วิย ธมฺมรตนวสฺสํ วสฺสาเปตฺวา ยาว สุภทฺทปริพฺพาชกวินยนา กตพุทฺธกิเจฺจ กุสินารายอุปวตฺตฺฏเน มลฺลานํ สาลวเน เวสาขปุณฺณมทิวเส ปจฺจูสสมเย อนุ

ปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุเต ภควติโลกนาเถ สุภทฺทเทน วุฑฺฒปพฺพชิเตน ‘‘อลํ อาวุโส มา โสจิตฺถ มา ปริเทวิตฺถ, สุมุตฺตา มยํ เตน มหาสมเณน, อุปทฺทุตา จ โหม’อิทํ โว กปฺปติ อิทํ โว น กปฺปตี’ติฯ อิทานิ ปน มยํ ยํ อิจฺฉิสฺสาม ตํ กริสฺสาม, ยํ น อิจฺฉิสฺสาม น ตํ กริสฺสามา’’ติ วุตฺตวจนํ สลฺลกฺขตฺวา คณปาโมกฺขานํ สตฺตนฺนํ ภิกฺขุสตสหสฺสานํ สงฺฆตฺเถโร อายสฺมา มหากสฺสโป ธมฺมสงฺคีตึ กตฺวา ปริสุทฺธํ ธมฺมวินเย ตโต อปรภาเค วสฺสสตสฺส อจฺจเยน เวสาลิยา วชฺชิปุตฺตกา ทสวตฺถูนิ ทเสฺสตฺวา สาสนวิปตฺตึ กโรนฺต ทิสฺวา อายสฺมตา ยสตฺเถเรน กากณฺฑกปุตฺเตน สมุสฺสาหิยมาโน ทุติยสงฺคีตึ กตฺวา ตโต อปรภาเค ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานโต ทฺวินฺนํ วสฺสสตานํ อุปริ อฏฺฐารสเม วเสฺส ธมฺมาโสโกนาม ราชา สกลชมฺพุทีปตเล เอกรชฺชาภิเสกํ ปาปุณิตฺวา พุทฺธสาสเน มหนฺตํ ลาภสกฺการํ ปวเตฺตตฺวา ปริหีนลาภสกฺการา ติตฺถิยา อนฺตมโส ฆาสจฺฉาทนมตฺตมฺปิ อลภนฺตา ลาภสกฺการํ ปตฺถยมานา สาสเน ปพฺพชิตฺวา สกานิ สกานิ ทิฏฺฐิคตานิ ทีเปตฺวา สาสเน มหนฺตํ อพฺพุทญฺจ มลญฺจ ปวเตฺตสุํฯ ตทา ธมฺมาโสกรโญฺญ ปตฺตาภิเสกโต สตฺตรสเม วเสฺส สฏฺฐิสตสหสฺส ภิกฺขูสุ สหสฺสภิกฺขุํ คเหตฺวา โมคฺคลิปุตฺตติโสฺส นาม สงฺฆตฺเถโร มหาปวารณาย ปรปฺปวาทํ ภินฺทิตฺวา กถาวตฺถุปฺปกรณํ เทเสตฺวา ตติยธมฺมสงฺคีตึ กตฺวา ปริสุทฺธํ ธมฺมวินเย สาฎฺฐกเถพุทฺธวจเน ธรนฺเตฺว ปาฬิยฏฺฐกถาสุ อตฺถจฺฉายํ คเหตฺวา อตฺตโน มติวเสน นานาคนฺถวิเสสานิ กโรนฺติ, เตสุ อตฺตโนมติวเสน อตฺถจฺฉายํ คเหตฺวา การณปติรูปกํ กตฺวา วุตฺตวจนํ สารโต สลฺลกฺขตฺวา สุตฺต-สุตฺตานุโลมอาจริยวาเท มุญฺจิตฺวา ปาฬิยา อฏฺฐกถํ, อฏฺฐกถาย จ ปาฬึ ตพฺพิวรณภูตํ สารตฺถทีปนิญฺจ อญฺญานิ จ คนฺถวิเสสานิ อสํสนฺทิตฺวา อตฺตโนมติยาปิ ปุพฺพาปรํ อสมาเนตฺวา วาทปฺปกาสนมตฺตเมว ฐเปตฺวา ครุกลหุเกสุ ครุเกเยว ฐาตเพฺพปิ ครุเก อฏฺฐตฺวา เกจิ ภิกฺขู นทิยา อุทกุเกฺขปํ อกตฺวา กโรนฺติฯ เอวํ สาสเน ทฺวิธา ภินฺนา โหนฺติฯ อิทญฺจ ภินฺทนํ โกสมฺพกกฺขนฺธเก ภินฺนโตปิ สตคุเณน สหสฺสคุเณน พลวตรเมว สาสนสฺส วิปตฺติการณตฺตา, ตถา หิ น อิทํ มนุสฺสโลเก ภิกฺขูนํเยว โหติ, ภิกฺขูนํ, อุปาสกมนุสฺสานํ, อารกฺขกเทวตานมฺปิ, ตาสํ สหายกานํ ภุมฺมนิสฺสิตเทวตานมฺปิ ตาสํ สหายกานํ รุกฺขนิสฺสิตเทวตานมฺปิ ตาสํสหายกานํ อากาสฏฺฐกเทวตานมฺปิ, ตาสํ สหายกานํ จาตุมหาราชิกเทวตานมฺปิ, ตาสํ สหายกานํ ตาวตึสเทวตานมฺปิ, เอวํ มิตฺตปรมฺปรวเสน ฉกามาวจรเทวตานมฺปิ ตาสํ มิตฺตานํ พฺรหฺมปาริสชฺชานมฺปีติ เอวํ ยาวอกนิฏฺฐพฺรหฺมโลกา อริยปุคฺคเล ฐเปตฺวา สเพฺพ ปุถุชฺชนา เทวมนุสฺสา ภินฺนา โหนฺติ, เตสํ ภินฺนตฺตา พหุํ จ ปาปํ ปสวติ, ตสฺมา ปาฬิยา อฏฺฐกถํ, อฏฺฐกถาย จ ปาฬึ สํสนฺทิตฺวา ตานิ ตานิ คนฺถวิเสสานิ จ เอกโต กตฺวา คโงฺคทเก น ยมุโนทกํ วิย มิสฺสิตฺวา เอกีภาวํ กตฺวา สีมวิโสธนึ นาม กริสฺสามิ, ตํ สุณาถ สาธุกํ มนสิกโรถ ธมฺมราชสฺส สาวกาติฯ

ตตฺถ พุทฺธุปฺปาโท ทุลฺลโภ ติ พุทฺธสฺส อุปฺปาทกาโล ทุลฺลโภ ตถา หิ อนุปฺปนฺนกาเล พุเทฺธ พุโทฺธติ สทฺทมฺปิ อสุตฺวา วีติวตฺตานํ กปฺปานํ คณนปถํ วีติวตฺตาฯ พุทฺธการณสฺส ทุกฺกรตฺตํ เหฏฺฐา วุตฺตเมวฯ

ตโต ปพฺพชา จ อุปสมฺปทาจา ติเอตฺถ โตปจฺจโย ลามกเตฺถ, ปญฺจมฺยเตฺถ วาฯ พุทฺธุปฺปาโท ทุลฺลโภ, ตมนุปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จ ทุลฺลภาเยวาติ อธิปฺปาโยฯ ยถา จ โลเก กิญฺจิเทว มหคฺฆํ อลภิตพฺพํ ลภิตฺวา วา เตน สหการีการณภูตํ อปฺปคฺฆมฺปิ มหคฺฆํ มหคฺฆํ ทุลฺลภํ ทุลฺลภนฺติ วุจฺจติ, เอวเมว อติทุลฺลภํ พุทฺธุปฺปาทํ อาคมฺม ตมนุปพฺพชิตมฺปิ ทุลฺลภนฺติ วุจฺจติ, ยถา จ นิทิยา อุปริมภาเค สตฺตาหวฏฺฏลิกาทิภาเวน อุทกปูรเณ เหฏฺฐา กิสฺมิญฺจิ ฐาเน ตริตุํ อวิสหนฺตา อิทเมว ฐานํ ทุกฺกรนฺติ วุจฺจติ, เอวเมว พุทฺธการณสฺส ทุกฺกรภาเว น ตมนุปพฺพชฺชุปสมฺปทาปิ ทุกฺกรํ ทุลฺลภนฺติ วุจฺจติฯ อญฺญถา พุทฺธภควโต ปิ ปพฺพชฺชุปสมฺปทภาโวเยว เสโฏฺฐ ภเวยฺยฯ อถวา การณูปจารวเสนาปิ เอวํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ, ยถา เส

โมฺหคฺโฬ๎ติ ตถา หิ คฺฬสฺส ปิ วนปจฺจยา เสโมฺห อุสฺสโนฺน, ตํ ชโน คฺเฬ๎นเสโมฺหติ วตฺตเพฺพปิ การณสฺมิํ คฺเฬ๎ ผลภูตํ เสมฺหํ โรเปตฺวา เสโมฺห คฺโฬ๎ติ วุจฺจติ, เอวํ การณสฺส ทุกฺกรตฺตา ทุลฺลเภ พุทฺธุปฺปาเท ตมนุกฺริยา ปพฺพชฺชาปิ ตํ มูลการณภูเต พุทฺธุปฺปาเท โรเปตฺวา ทุลฺลภา ปพฺพชฺชาติ วุจฺจติฯ พุทฺธุปฺปาทกาเลปิ พุทฺธทสฺสนํ ทุลฺลภเมว, อนุปฺปนฺนกาเล ปน ปเคว, สพฺพขเณสุ นวมขณตฺตา จ ตถา หิ มิลกฺขุเทสอรูปภูมิอสญฺญสตฺตนิรยเปตติรจฺฉานภูมีสุ ชายมาเนสุ วา มชฺฌิมเทเส ชายมาโนปิ มิจฺฉาทิฎฺฐิภูตา วา, สมฺมาทิฎฺฐิกุเล ชายมานาปิ จกฺขุโสต วิกลภาเวน องฺควิกลา วา พุทฺธทสฺสนํ น อรหนฺติ, ทสฺสนมฺปิ ทสฺสนมตฺตเมวฯ สุปณฺณนาคราชาทีนํ ตสฺมิํ ภเว มคฺคผลภาคิโน น โหนฺติ, โหนฺติ เจตฺถฯ

‘‘ปจฺจนฺตโช อรูปิโน, วิกลโงฺค อสญฺญโช;
มิจฺฉาทิฎฺฐิ ติรจฺฉาโน, เปโต เนรยิโกปิจฯ

เอเต อฎฺฐกฺขณา วุตฺตา, พุเทฺธนาทิจฺจพนฺธุนา;
พุทฺธุปฺปาโท ขโณ เอโก, นวโมติ ปวุจฺจตีติ’’ฯ

ปพฺพชฺชา ติเจตฺถ สามเณฺณน วุเตฺตปิ สามเณราว อธิเปฺปตา, อุปสมฺปทา จาติ วิสุํ วุตฺตตฺตาฯ สามเณรา จ นาม พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิตฺยาทินา ติกฺขตฺตุํ วตฺวา อุภโตสุทฺธิวเสเนว สามเณรภูมิยํ ติฎฺฐนฺติฯ ทสสีลานิ ปน เตสํ สิกฺขาปทมตฺตเมวฯ ตานิ ปาฬิ๎วเสน อสโกฺกโนฺต อตฺถวเสน ‘‘อิทญฺจ สมาทาย วเตฺตหี’’ติ อาจิกฺขิตุมฺปิ วฎฺฎติเยวฯ อิธ วตฺตพฺพํ นตฺถิฯ อุปสมฺปทา ปน อฎฺฐวิธา โหนฺติ เอหิภิกฺขูปสมฺปทา, สรณคมนูปสมฺปทา, โอวาท ปฎิคฺคหณูปสมฺปทา, ปญฺหาพฺยากรณูปสมฺปทา, อฎฺฐครุธมฺมปฎิคฺคหณูปสมฺปทา, ทูเตนูปสมฺปทา, อฎฺฐวาจิกูปสมฺปทา, ญตฺติจตุตฺถูปสมฺปทา จาติฯ ตตฺถ ภควา เอหิ ภิกฺขุภาวาย อุปนิสฺสยสมฺปนฺนํ ปุคฺคลํ ทิสฺวา รตฺตปํสุกูลนฺตรโต สุวณฺณวณฺณํ ทกฺขิณหตฺถํ นีหริตฺวา พฺรหฺมโฆสํ นิจฺฉาเรโนฺต ‘‘เอหิ ภิกฺขุ จร พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา’’ติ วทติฯ ตสฺสานนฺตรเมว คิหิลิงฺคํ อนฺตรธายิตฺวาฯ

ติจีวรญฺจ ปโตฺต จ, วาสิ สูจิจ พนฺธนํ;
ปริสฺสาวนมเฎฺฐเต, ยุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโนติฯ

เอวํ วุเตฺตหิ อเฎฺฐหิปริกฺขาเรหิ สรีเร ปฎิมุเตฺตเยว วสฺสสติกเตฺถโร วิย อิริยาปถสมฺปโนฺน พุทฺธาจริยโก พุทฺธุปชฺฌายโก สมฺมาสมฺพุทฺธํ วนฺทมาโนว ติฎฺฐติฯ อยํ เอหิ ภิกฺขูปสมฺปทา นามฯ ภควา หิ ปฐมโพธิยํ เอตสฺมิํ กาเล เอหิ ภิกฺขุปสมฺปทาย เอว อุปสมฺปาเทติฯ ตานิ ปน ปญฺจวคฺคิยาทโย องฺคุลิมาลเตฺถรปริโยสานาฯ

ตีณิสตํ สหสฺสญฺจ, จตฺตาลีสํ ปุนาปโร;
เอโก จ เถโร สปฺปโญฺญ; สเพฺพ เต เอหิ ภิกฺขุกาติฯ

เอเต วินยปิฎเก นิทฺทิฎฺฐเอหิภิกฺขู นาม วินยปิฎเก อนิทฺทิฎฺฐา ปน ติสตปริวารเสลพฺราหฺมณาทโยฯ

สตฺตวีส สหสฺสานิ, ตีณิเยว สตานิ จ;
เอเต หิ สเพฺพ สงฺขาตา, สเพฺพ เต เอหิภิกฺขุกาติฯ

ตํ สพฺพํ สมฺปิเณฺฑตฺวา อฏฺฐวีสสหสฺสานิ ฉสตานิ เอกจตฺตาลีสุตฺตรานิ จ โหนฺติฯ ปฐมโพธิจ นาเมสา วีสติวสฺสานิ โหนฺติฯ

ภควา หิ อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตตฺวา อฏฺฐารสโกฏิพฺราหฺมณานํ อมตํ ปาเยตฺวา ปฐมวสฺสํ วสิฯ ทุติยตติยจตุตฺถวเสฺสสุ ราชคเห เวฬุวนวิหาเร วสฺสํ วสิ, ภควา หิ อาสาฬฺหินกฺขตฺตปุณฺณมิยํ พาราณสิยา อิสิปตเน มิคทาเย ปฐมวสฺสํ วสิตฺวา ผคฺคุณมาเส ผคฺคุณปุณฺณมิยํ ราชคหํ ปตฺวา พิมฺพิสารรญฺญา การิเต เวฬุวน วิหาเร เอกมาสมตฺตํ วสิตฺวา จิตฺรมาเส วีสติขีณาสวสหสฺสปริวุโต กปิลวตฺถุํ คนฺตฺวา อสีติยา ญาติสหสฺสานํ มเชฺฌ วิปฺปฏิปนฺนานํ ราชูนํ มตฺถเก ปํสุรชํ โอกิริตฺวา เต วนฺทาเปตฺวา โปกฺขรวสฺสญฺจ วสฺสาเปตฺวา ตมาคมฺม อสีติยา ญาติสหสฺสานํ เวสฺสนฺตร ชาตกํ กเถตฺวา ราหุลมาตรมาคมฺม จนฺทกินฺนรีชาตกญฺจ กเถตฺวา ปิตรํ อนาคามิผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา ราชคหเมว อาคนฺตฺวา วาสํ กเปฺปสิ, เตน วุตฺตํ ทุติย ตติย จตุตฺถ วเสฺสสุ ราชคเห เวฬุวนวิหาเร วสฺสํ วสี''ติ ฯ ปญฺจเม ปน เวสาลิยํ เอกวาสํ วสิฯ ฉฏฺฐมกุฬปพฺพเต เอกวาสํ วสิฯ ปุโณฺณ วา ตตฺถฯ ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา สุนาปรนฺตรเฏฺฐ กิร เอกสฺมิํ วาณิชกคาเม เทฺว ภาตโรฯ เตสุ กทาจิ เชโฏฺฐ ปญฺจสกฏสตานิ คเหตฺวา ชนปทํ คนฺตฺวา ภณฺฑํ อาหรติ, กทาจิ กนิโฏฺฐฯ อิมสฺมิํ ปน สมเย กนิฏฺฐํ ฆเร ฐเปตฺวา เชฏฺฐภาติโก ปญฺจสกฏสตานิ คเหตฺวา ชนปทจาริกํ จรโนฺต อนุปุเพฺพน สาวตฺถิํ ปตฺวา เชตวนสฺส อวิทูเร ปญฺจสกฏสตานิ ฐเปตฺวา ภุตฺตปาตราโส ปริชนปริวุโต ผาสุกฏฺฐาเน นิสีทิฯ เตน จ สมเยน สาวตฺถิวาสิโน ภุตฺตปาตราสา อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐาย สุทฺธุตฺตราสงฺคา คนฺธปุปฺผาทิหตฺถา เยน พุโทฺธ, เยนธโมฺม, เยนสโงฺฆ, ตนฺนินฺนา ตโปฺปณา ตปฺปพฺภรา หุตฺวา ทกฺขิณทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา เชตวนํ คจฺฉนฺติฯ โส เต ทิสฺวา ''กหํ อิเม คจฺฉนฺตี''ติ เอกํ มนุสฺสํ ปุจฺฉิฯ กิํ ตฺวํ อโยฺย น ชานาสิ, โลเก พุทฺธธมฺมสงฺฆรตนานิ นาม อุปฺปนฺนานิ, อิเจฺจว มหาชโน สตฺถุสนฺติเก ธมฺมกถํ โสตุํ คจฺฉตีติฯ ตสฺส ''พุโทฺธ''ติ วจนํ ฉวิจมฺมาทีนิ ฉินฺทิตฺวา อฏฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ อฏฺฐาสิฯ อถ อตฺตโน ปริชนปริวุโต ตาย ปริสายสทฺธิํ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถามธุรสฺสเรน ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส ปริส ปริยเนฺต ฐิโต ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ อุปฺปาเทสิฯ อถ ตถาคเตน กาลํ วิทิตฺวา ปริสาย อุโยฺยชิตาย สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา ทุติยทิวเส มณฺฑปํ กเรตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน ภควา อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกมิฯ ภุตฺตปาตรโส อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐาย ภณฺฑาคาริกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''เอตฺตกํ ภณฺฑํ วิสฺสชฺชิตํ เอตฺตกํ ปน น วิสฺสชฺชิต''นฺติ สพฺพํ อาจิกฺขิตฺวา ''อิมํ สาปเตยฺยํ มยฺหํ กนิฏฺฐสฺส เทหี''ติ สพฺพํ นิโยฺยเตตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐาน ปรายโณ อโหสิฯ อถสฺส กมฺมฏฺฐานํ มนสิกโรนฺตสฺส กมฺมฏฺฐานํ น อุปฏฺฐาติ, ตโต จิเนฺตสิ ''อยํ ชนปโท มยฺหํ อสปฺปาโย, ยํนูนาหํ สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา สกฏฺฐานเมว คเจฺฉยฺย''นฺติฯ อถ ปุพฺพณฺหสมเย ปิณฺฑาย จริตฺวา สายนฺหสมเย ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา สตฺถา สีหนาทํ นทิตฺวา ปกฺกมิฯ อถ โข อายสฺมา ปุโณฺณ สูนาปรนฺตรฏฺฐํ ปตฺวา สมฺมตปพฺพตํ นาม ปวิสิตฺวา วาณิชคามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ อถนํ กนิฏฺฐภาตา สเคหํ เนตฺวา ภิกฺขํ ทตฺวา ''ภเนฺต อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา อิเธว วสถา''ติ ปฏิญฺญํ กาเรตฺวา วสาเปสิฯ ตโต สมุทฺทคิริวิหารํ นาม อคมาสิฯ ตตฺถ สมุทฺทวีจิโย อาคนฺตฺวา อยกณฺฏปาสาเณสุ ปหริตฺวา มหาสทฺทํ กโรนฺติฯ เถโร กมฺมฏฺฐานํ มนสิกโรโนฺต น ผาสุวิหาโร โหตีติ สมุทฺทํ นิสทฺทํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิฯ ตโต มาตุลคิริํ นาม อาคมาสิฯ ตตฺถ สกุณสโงฺฆ อุสฺสโนฺน รตฺติญฺจ ทิวา จ สโทฺท เอโก พโทฺธ โหติฯ เถโร ''อิทํ ฐานํ อผาสุกนฺติ ตโต มกุฬการามวิหารํ นาม คโตฯ โส วาณิชคามสฺส นาติทูโร นาจฺจาสโนฺน คมนาคมนสมฺปโนฺน วิวิโตฺต อปฺปสโทฺทฯ เถโร ''อิทํ ฐานํ ผาสุก''นฺติ ตตฺถ รตฺติฏฺฐานทิวาฐาเน จงฺกมนาทีนิ กาเรตฺวา วสฺสํ อุปคจฺฉติฯ เอวํ จตูสุ ฐาเนสุ วิหาสิฯ อเถกทิวสํ ตสฺมิํเยว อโนฺตวเสฺส ปญฺจ วาณิช

กสตานิ ‘‘ปรสมุทฺทํ คจฺฉามา’’ติ นาวาย ภณฺฑํ ปกฺขิปึสุฯ นาวาโรหนทิวเส เถรสฺส กนิฏฺฐ ภาตา เถรํ โภเชตฺวา เถรสฺส สนฺติเก สิกฺขาปทานิ คเหตฺวา คจฺฉโนฺต ‘‘ภเนฺต มหาสมุโทฺท นาม อสฺสเทฺธโยฺย จาเนกนฺตราโย จ, อเมฺห อาวเชฺชยฺยาถา’’ติ วตฺวา นาวํ อารูยฺหิฯ นาวา อูมิชเวน คจฺฉมานา อญฺญตรํ ทีปํ ปาปุณิฯ มนุสฺสา ‘‘ปาตราสํ กริสฺสามา’’ติ ทีปเก โอติณฺณาฯ ตสฺมึ ทีปเก อญฺญํ กิญฺจิ นตฺถิ, จนฺทนวนเมว อโหสิฯ อเถโก วา สิยา รุกฺขํ อาโกเฏตฺวา โลหิตจนฺทนภาวํ ญตฺวา ‘‘โภ มยํ ลาภตฺถาย ปรสมุทฺทํ คจฺฉาม, อิโต จ อุตฺตริ ลาภา นาม นตฺถิ, จตุรงฺคุล มตฺตาปิ ฆฏิกา สตสหสฺสํ อคฺฆติ, สํหาเรตพฺพกยุตฺตํ ภณฺฑํ หาเรตฺวา คจฺฉามา’’ติฯ เต ตถา กรึสุ จนฺทนวเน อธิวตฺถา อมนุสฺสา กุชฺฌิตฺวา อิเมหิ อมฺหากํ จนฺทนวนํ นาสิตํ, ฆาเตสฺสาม เน’’ติ จิเนฺตตฺวา น อิเมสุ ฆาฏิเตสุ สพฺพํ เอกกุณปํ ภวิสฺสติ, สมุทฺทมเชฺฌ เนสํ นาวํ โอสีเทสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ อถ เตสํ นาวํ อารูยฺห มุหุตฺตํ คตกาเลเยว อุปฺปาทิกํ อุปฺฏฺฐาเปตฺวา สยมฺปิ เต อมนุสฺสา ภยานกานิ รูปานิ ทสฺสยึสุฯ ภีตา มนุสฺสา อตฺตโน เทวตา นมสฺสนฺติฯ เถรสฺส กนิโฏฺฐ จูฬปุณฺณกุฎุมฺพิโก ‘‘มยฺหํ ภาตา อวสฺสโย โหตู’’ติ เถรสฺส นมสฺสมาโน อฏฺฐาสิฯ เถโร ปิ กิร ตสฺมึเยว ขเณ อาวเชฺชตฺวา เตสํ พฺยสนปฺปตฺตึ ญตฺวา เวหาสํ อุปฺปติตฺวา อภิมุโข อฏฺฐาสิฯ อมนุสฺสา เถรํ ทิสฺวาว ‘‘อยฺยปุณฺณเตฺถโร เอหี’’ ติ ปกฺกมึสุฯ อุปฺปาทิกํ สนฺนิสีทิฯ เถโร ‘‘มา ภายถา’’ติ เตสํ อสฺสาเสตฺวาว กหํ คนฺตุกามตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภเนฺต อมฺหากํ สกฏฺฐานเมว คจฺฉามา’’ติ เถโร นาวํ ผเล อกฺกมิตฺวา ‘‘เอเตสํ อิจฺฉิตฏฺฐานํ คจฺฉตู’’ติ อธิฏฺฐาติฯ วาณิชา สกฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ ปุตฺตทารสฺส อาโรเจตฺวา ‘‘เอถ เถรํ สรณํ คจฺฉามา’’ติ ปญฺจสตานิ อตฺตโน อตฺตโน ปญฺจมาตุคามสเตหิ สทฺธึ ตีสุ สรเณสุ ปติฏฺฐาย อุปาสกตฺตํ ปฏิเวเทสุํฯ ตโต นาวาย ภณฺฑํ โอตาเรตฺวา เถรสฺส เอกํ โกฏฺฐาสํ กตฺวา ‘‘อยํ ภเนฺต ตุมฺหากํ โกฏฺฐาโส’’ติ อาหํสุฯ เถโร ‘‘มยฺหํ วิสุํ โกฏฺฐาส กิจฺจํ นตฺถิ’’ฯ สตฺถา ปน ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐปุโพฺพ’ติฯ น ทิฏฺฐปุโพฺพ ภเนฺต’ติ, เตนหิ อิมินา สตฺถุ มณฺฑลมาฬํ กโรถฯ เอวํ สตฺถารํ ปสฺสิสฺสถาติ เต สาธุ ภเนฺต’ติ เตน จ โกฏฺฐาเสน อตฺตโน จ โกฏฺฐาเสน มณฺฑลมาฬํ กาตุํ อารภึสุฯ สตฺถา กิรสฺส อารทฺธกาลโต ปฏฺฐาย ปริโภคํ อกาสิฯ ตโถ มนุสฺสา รตฺตึ โอภาสํ ทิสฺวา ‘‘มเหสกฺขา เทวตา อตฺถี’’ติ สญฺญํกรึสุฯ อุปาสกา มณฺฑลมาฬญฺจ ภิกฺขุสงฺฆสฺส เสนาสนานิ จ นิฏฺฐเปตฺวา ทานสมฺภารํ สเชฺชตฺวา ‘‘กตํ ภเนฺต อเมฺหหิ อตฺตโนกิจฺจํ, สตฺถารํ ปโกฺกสถา’’ติ เถรสฺส อาโรเจสุํฯ เถโร สายนฺหสมเย อิทฺธิยาสาวตฺถึ ปตฺวา ‘‘ภเนฺต วาณิชคามวาสิโน ตุเมฺห ทฏฺฐุกามา, เตสํ อนุกมฺปํ กโรถา’’ติฯ ภควา อธิวาเสสิฯ เถโร ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา สกฏฺฐานเมว ปจฺจาคโตฯ ภควา อานนฺทเตฺถรํ อามเนฺตสิ ‘‘อานนฺท เสฺว สูนาปรเนฺต วาณิชคาเม ปิณฺฑาย จริสฺสาม, ตฺวํ เอกูนปญฺจสตานํ ภิกฺขูนํ สลากํ เทหี’’ติฯ เถโร สาธุ ภเนฺต’ติ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘จาริกา สลากํ คณฺหนฺตู’’ติ อาหฯ ตํ ทิวสํ กุณฺฑธานเตฺถโร ปฐมํ สลากํ อคฺคโหติฯ วาณิชคามวาสิโนปิ ‘‘เสฺว กิร สตฺถา อาคมิสฺสตี’’ติ คามมเชฺฌ มณฺฑปํ กตฺวา ทานคฺคํ สชฺชยึสุฯ ภควา ปาโตว สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา คนฺธกุฏึ ปวิสิตฺวา ผลสมาปตฺตึ อเปฺปตฺวา นิสีทิฯ สกฺกสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหํ อโหสิฯ โส กึ อิทนฺติ อาวเชฺชตฺวา สตฺถุ สูนาปรนฺตคมนํ ทิสฺวา วิสฺสกมฺมํ อามเนฺตสิ ‘‘ตาต อชฺช ภควา ตึสมตฺตานิ โยชนสตานิ ปิณฺฑาจารํ คมิสฺสติ, ปญฺจ กูฏาคารสตานิ มาเปตฺวา เชตวนทฺวาร โกฏฺฐมตฺถเก คมนสชฺชานิ กตฺวา ฐเปหี’’ติ, โส ตถา อกาสิฯ ภควโต กูฏาคารํ จตุมุขํ อโหสิ, ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ ทฺวิมุขํ, เสสานํ เอกมุขํ, สตฺถา คนฺธกุฏิโต นิกฺขมฺม ปฏิปาฏิยา ฐปิต กูฏาคาเรสุ ธุรกูฏาคารํ ปาวิสิฯ เทฺว อคฺคสาวเก อาทึ กตฺวา เอกูนปญฺจภิกฺขุสตานิปิ กูฏาคารํ คนฺตฺวา นิสินฺนา อเหสุํ, เอกํ ตุจฺฉกูฏาคารํ อโหสิฯ ปญฺจปิ กูฏาคารสตานิ อากาเส อุปฺปตึสุฯ สตฺถา สจฺจพนฺธปพฺพตํ นาม ปตฺวา กูฏาคารํ อากาเส ฐเปตฺวา ตสฺมึ ปพฺพเต สจฺจพโนฺธ นาม มิจฺฉาทิฏฺฐิ, โส มหาชนํ มิจฺฉาทิฏฺฐึ อุคฺคณฺหาเปโนฺต ลาภคฺคยสคฺคปฺปโตฺต หุตฺ

วา วสติฯ อพฺภนฺตเร จสฺส อโนฺตจาฎิยํ ปทีโป วิย อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสโย ชลติ, ตํ ทิสฺวา ‘‘ธมฺมมสฺส กเถสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา ธมฺมํ เทเสติฯ ตาปโส เทสนาปริโยสาเน อรหตฺตํ ปาปุณิฯ มเคฺคเนวสฺส อภิญฺญา อาคตา, เอหิ ภิกฺขุ หุตฺวา อิทฺธิมยปตฺตจีวโร กูฎาคารํ ปาวิสิฯ ภควา กูฎาคารคเตหิ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิสทฺธิํ วาณิชคามํ คนฺตฺวา กูฎาคารานิ อทิสฺสมานานิ กตฺวา วาณิชคามํ ปาวิสิฯ วาณิชา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา สสตฺถารํ มกุฬการามํ นยิํสุฯ สตฺถา มณฺฑลมาฬํ ปาวิสิฯ มหาชโน ยาว สตฺถา ภตฺตทรถํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภติ, ตาว ปาตราสํ กตฺวา อุโปสถงฺคานิ สมาทาย คนฺธญฺจ ปุปฺผญฺจ อาทาย ธมฺมสวนตฺถาย อารามํ ปจฺจาคมาสิฯ สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิฯ มหาชนสฺส พนฺธนา โมโกฺข ชาโต, มหนฺต พุทฺธโกลาหลํ อโหสิฯ สตฺถา มหาชนสฺส สงฺคหตฺถํ กติปาหํ ตเตฺถว วสิ, อรุณํ ปน มหาคนฺธกุฎิยํเยว อุฎฺฐเปสิฯ ตตฺถ กติปาหํ วสิตฺวา วาณิชคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา ‘‘ตฺวํ อิเธว วสาหี’’ติ ปุณฺณเตฺถรํ นิวเตฺตตฺวา อนฺตเร นมฺมทานที นาม อตฺถิ, ตสฺสา ตีรํ อคมาสิฯ นมฺมทานาคราชา สตฺถุ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา นาคภวนํ ปเวเสตฺวา ติณฺณํ รตนานํ สกฺการํ อกาสิฯ สตฺถา ตสฺส ธมฺมํ กเถตฺวา นาคภวนา นิกฺขมิฯ โส ‘‘มยฺหํ ภเนฺต ปริจริตพฺพํ เทถา’’ติ ยาจิฯ ภควา นมฺมทานทีตีเร ปทเจติยํ ทเสฺสสิฯ ตํ วีจีสุ อาคตาสุ ปิธิยติ วีจีสุ คตาสุ วิวรติ, มหาสกฺการปฺปตฺตํ อโหสิฯ สตฺถา ตโต นิกฺขมฺม สจฺจพนฺธปพฺพตํ คนฺตฺวา สจฺจพนฺธํ อาห ‘‘ตยา มหาชโน อปายมเคฺค โอตาริโตฯ ตฺวํ อิเธว วสิตฺวา เอเตสํ ลทฺธิํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา นิพฺพานมเคฺค ปติฎฺฐาเปหี’’ติฯ โสปิ ปริจริตพฺพํ ยาจิฯ สตฺถา ฆนปิฎฺฐิปาสาเณ อลฺลมตฺติกปิณฺฑมฺหิ ลญฺฉนํ วิย ปทเจติยํ ทเสฺสสิฯ เอวํ สูนาปรนฺตรเฎฺฐเยว เทฺว จกฺกรตนเจติยานิ ยาวสาสนนฺตรธานํ ปติฎฺฐาเปสิฯ สตฺตเม ปน วเสฺส สาวตฺถิยํ กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล ติตฺถิ มทฺทนํ กโรนฺโต ยมกปาฎิหาริยํ กตฺวา ทสหิ จกฺกวาฬสหเสฺสหิ อาคตานํ เทวตานํ มาตรํ กายสกฺขิํ กตฺวา อภิธมฺมํ เทเสนฺโต ตาวติํสภวเน ปาริจฺฉตฺตกมูเล ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วสฺสํ วสิฯ อฎฺฐเม สํสุมารนคเร เอกวสฺสํ วสิฯ นวเม โกสมฺพิยํ เอกวสฺสํ วสิฯ ตทา ภทฺทิโย, กิมิโล, ภคุ, อานโนฺท, อนุรุโทฺธ, เทวทโตฺต, จาติ ฉ ขตฺติยา ปพฺพชิํสุฯ เตสํ วิตฺถาโร ธมฺมปเท อาคโตฯ ทสเม ปน วเสฺส ปาลิเลยฺยาคาเม ทกฺขิณวนสเณฺฑ ภทฺทสาลมูเล ปาลิเลยฺยเกน หตฺถินา อุปฎฺฐิยมาโน ผาสุกํ วสฺสาวาสํ วสิฯ เอกาทสเม นาลนฺธพฺราหฺมณคาเม เอกวาสํ วสิฯ ทฺวาทสเม เวรญฺชายํ เอกวาสํ วสิ ทุจฺจริตสฺส วิปากํ อนุภวมาโน, ภควตา กิร ผุสฺสสฺส ภควโต กาเล สาวกานํ วจีทุจฺจริตวเสน กตุปจิตสฺส อกุสลกมฺมสฺส ตทา ลโทฺธกาสวเสน อุปฎฺฐิตตฺตา เวรญฺชพฺราหฺมเณน นิมนฺติโตปิ สมาโน มาราวฎฺฐน วเสน อสลฺลเกฺขตฺวา อสฺสวาณิชกานํ นิพทฺธวตฺตสเงฺขเปน ปญฺญตฺตํ ปตฺถปตฺถมูลกํ ยวตณฺฑุลเมว เตมาสํ ภุญฺชติ, วุตฺตเญฺหตํ อปทาเนฯ

> ‘‘ผุสฺสสฺสาหํ ปาวจเน, สาวเก ปริภาสิสฺสํ;
> ยวํ ขาทถ ภุญฺชถ, มาจ ภุญฺชถ สาลิโนฯ
>
> เตน กมฺมวิปาเกน, เตมาสํ ขาทิตํ ยวํ;
> นิมนฺติโต พฺราหฺมเณน, เวรญฺชายํ วสิํ ตทาติ’’ฯ

เตน วุตฺตํ ‘‘ทฺวาทสเม เวรญฺชายํ เอกวาสํ วสิ ทุจฺจริตสฺส วิปากํ อนุภวมาโน’’ติฯ เตรสเม ชาลิยปพฺพเต เอกวาสํ วสิฯ จตุทฺทสเม สาวตฺถิยํ อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม เชตวนวิหาเร ปฐมวาสํ วสิตฺวา ปนฺนรสเม วเสฺส ญาติชนสงฺคหตฺถํ กปิลวตฺถุํ คนฺตฺวา เอกเมว วาสํ กเปฺปสิฯ โสฬสเม วเสฺส อาฬวกยกฺขทมนตฺถํ อคฺคาฬวีนคเร เอกวาสํ วสิฯ สตฺตรสเม วเสฺส ราชคหเมว นิวตฺติตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ อฎฺฐารสเม วเสฺส ชาลิยปพฺพตเมว นิวตฺติตฺวา วสิฯ เอกูนวีสติเมปิ วเสฺส ตเตฺถว ชาลิยปพฺพตเมว วสิฯ วีสติเม วเสฺส ราชคหสฺส อวิทูเร ภีสนเก เภสกลวน

สเณฺฑ วาสํ กเปฺปสี’’ติ อิมานิ วีสติ วสฺสานิ ปฐมโพธีติ เวทิตพฺพานิฯ เอตสฺมึ กาเล เอหิภิกฺขูปสมฺปทายเอว อุปสมฺปาเทสีติ เยภุเยฺยน ภควนฺตํเยว อุทฺทิสฺส อาจริยุปชฺฌายํ กตฺวา เอหิภิกฺขุ ภาวมาปเนฺนน ปุญฺญวนฺตปุคฺคเลเยว สนฺธาย วุตฺตํ, อเญฺญสมฺปิ อริยภาวมนาปนฺนานํ สุทินฺนาทีนํ วา ยมกปาฏิหาริเย ปสีทิตฺวา อายสฺมโต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตานํ ปุเพฺพ กสฺสปพุทฺธกาเล วคฺคุลิภูตปุพฺพานํ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ เถรเสฺสว สนฺติเก ปพฺพชิตภาวสฺส ทิสฺสนโต เตน วุตฺตํ ‘‘ภควา หิ ปฐมโพธิยํ เอตสฺมึ กาเล เอหิ ภิกฺขูปสมฺปทาย เอว อุปสมฺปาเทสี’’ติฯ อิโต ปเรสุ ปน ปญฺจวีสติวเสฺสสุ อนาถปิณฺฑิเกน การิเต เชตวนมหาวิหาเร เอกูนวีสติวสฺสา วาสํ วสิฯ วิสาขาย สตฺตวีสติ โกฏิธนปริจฺจาเคน การิเต ปุพฺพาราเม ฉพฺพสฺสานิ วสิฯ ทฺวินฺนํ กุลานํ คุณมหตฺตํ ปฏิจฺจ สาวตฺถิยํ นิสฺสาย ปญฺจวีสติ วสฺสานิ วาสํ วสิฯ อนฺติเม ปน วเสฺส เพฬุวคาเม วสิตฺวา มรณนฺติกา เวทนา อุปฺปชฺชิ, อายุสงฺขาโรสฺสชฺชนญฺจ ตตฺถ อกาสิฯ อิมานิ อิธ นาธิเปฺปตานิ, ภควโต วสฺสกฺกมชานนตฺถํเยว วุตฺตนฺติฯ

สรณคมนูปสมฺปทา นาม ‘‘พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ’’ตฺยาทินา ติกฺขตฺตุํ วาจํ ภินฺทิตฺวา วุเตฺตหิ ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปเนฺนนฯ

โอวาทปฏิคฺคหณูปสมฺปทา นาม ‘‘ตสฺมา ติห เต กสฺสป เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ติพฺพเมว หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ ภวิสฺสติ เถเรสุ นเวสุ มชฺฌิเมสุ จาติ, เอวญฺหิ เต กสฺสป สิกฺขิตพฺพํ ตสฺมา ติห เต กสฺสป เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ยํ กิญฺจิ ธมฺมํ โสสฺสามิ กุสลูปสญฺหิตํ สพฺพนฺตํ อฏฺฐึ กตฺวา มนสิกตฺวา สพฺพเมว เจตโส สมนฺนาหริตฺวา โอหิตโสโต ธมฺมํ โสสฺสามีติ, เอวญฺหิ เต กสฺสป สิกฺขิตพฺพํ ตสฺมา ติห เต กสฺสป เอวํ สิกฺขิตพฺพํ สาตสหคตํ เม กายคตา สติํ น ชหิสฺสตีติ , เอวญฺหิ เต กสฺสป สิกฺขิตพฺพนฺติ อิมินา โอวาทปฏิคฺคเหน มหากสฺสปเตฺถรสฺส อนุญฺญาตอุปสมฺปทา นามฯ

ปญฺหาพฺยากรณูปสมฺปทา นาม โสปากสฺส อนุญฺญาตอุปสมฺปทา, ภควา กิร ปุพฺพาราเม อนุจงฺกมโนฺต โสปากสามเณรํ ‘‘อุทฺธุมาตกสญฺญาติ วา โสปาก รูปสญฺญาติ วา อิเม ธมฺมา นานตฺถา นานาพฺยญฺชนา, อุทาหุ เอกตฺถา พฺยญฺชนเมว นาน’’นฺติ ทสอสุภนิสฺสิเต ปเญฺห ปุจฺฉิฯ โส เต พฺยากาสิฯ ภควา ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา ‘‘กติวโสฺสสิ ตฺวํ โสปากา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สตฺตวโสฺส อหํ ภควา’’ติ, ‘‘โสปาก ตฺวํ มม สพฺพญฺญุตญฺญาเณน สทฺธึ สํสนฺทิตฺวา ปเญฺห พฺยากาสี’’ติ อารทฺธจิโตฺต อุปสมฺปทํ อนุชานาติ, อยํ ปญฺหาพฺยากรณูปสมฺปทาฯ

อฏฺฐวาจิกูปสมฺปทา นาม ภิกฺขุนิยา ภิกฺขุนิสงฺฆโต ญตฺติจตุเตฺถน ภิกฺขุสงฺฆโต ญตฺติจตุเตฺถนาติ อิเมหิ ทฺวีหิ กเมฺมหิ อุปสมฺปทาฯ ญตฺติจตุตฺถกมฺมูปสมฺปทา นาม ภิกฺขูนํ เอตรหิ อุปสมฺปทา, อยเมว อิธาธิเปฺปตา, สมฺปตฺติวิปตฺติวเสน สมฺภวโตฯ กสฺมา เหส อุปสมฺปโนฺน นามาติฯ สมเคฺคน สเงฺฆน ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมน อกุเปฺปน ฐานารเหน อุปริภาวํ สมาปโนฺน ปโตฺตติ อุปสมฺปโนฺน, เสฏฺฐภาวํ ปโตฺตติอโตฺถ ตถา หิ คิหิภาวโต สามเณรภาโว เสโฏฺฐ นาม, ตโตปิ อุปสมฺปนฺนภาโวเยว เสโฏฺฐฯ ตตฺถ สมเคฺคน สเงฺฆนาติ สพฺพนฺติเมน ปริยาเยน ปญฺจวคฺคกรณีเย กเมฺม ยาวติกา ภิกฺขู กมฺมปฺปตฺตา, เตสํ อาคตตฺตา ฉนฺทารหานํ ฉนฺทสฺส อาหฏตฺตา, สมฺมุขีภูตานญฺจ อปฺปฏิโกฺกสนโต เอตสฺมึ กเมฺม สมคฺคภาวํ อุปคเตนฯ ญตฺติจตุเตฺถนาติ ตีหิ อนุสาวนาหิ เอกาย จ ญตฺติยา กตฺตเพฺพนฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ ญตฺติ สพฺพปฐมํ วุตฺตา, ติสฺสนฺนํ ปน อนุสาวนานํ อตฺถพฺยญฺชนเภทาภาวโต อตฺถพฺยญฺชนภินฺนา ญตฺติ ตาสํ จตุตฺถนฺติ กตฺวา ญตฺติจตุตฺถนฺติ วุจฺจติฯ กเมฺมนา ติ ธมฺมิเกน กเมฺมน, วินยกเมฺมนาติอโตฺถฯ อกุเปฺปนา ติ วตฺถุ ญตฺติ อนุสาวน สีม ปริสสมฺปตฺติ สมฺปนฺนตฺตา อโกเปตพฺพตํ อปฺปฏิโกฺกสิ

ตพฺพตญฺจ อุปคเตนฯ ฐานารเหนา ติ การณารเหน, สตฺถุสาสนารเหนาติ อโตฺถฯ เอเตหิ การเณหิ เสฏฺฐภาวมาปนฺนนฺติ อโตฺถฯ ตตฺถ สมฺปตฺติวิปตฺติวเสน สมฺภวโต ติ วตฺถุสมฺปตฺติ ญตฺติสมฺปตฺติ อนุสาวนสมฺปตฺติสีมสมฺปตฺติปริสสมฺปตฺติวเสน ปญฺจหิ สมฺปตฺตีหิ อุปสมฺปทกมฺมสฺส สิชฺฌนโตติ อโตฺถฯ ตตฺถ วตฺถุ สมฺปตฺตินาม ปริปุณฺณวีสติวสฺสภาโว อิทานิ ปุริสตฺตภาโว จฯ อุนฺนวีสติวสฺสํ, อนฺติมวตฺถุอชฺฌาปนฺนปุพฺพํ, ปณฺฑโก, เถยฺยสํวาสโก, ติตฺถิยปกฺกนฺตโก, ติรจฺฉานคโต, มาตุฆาตโก, ปิตุฆาตโก, อรหนฺตฆาตโก, ภิกฺขุนิทูสโก, สงฺฆเภทโก, โลหิตุปฺปาทโก, อุภโตพฺยญฺชนโก, ติ อิเม เตรส ปุคฺคลา อุปสมฺปทาย อวตฺถุฯ ตตฺถ อูนวีสติวสฺสนฺติ สามเณญูน วุเตฺตปิ มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมนโต ปฏฺฐาย เอกูนวีสปริปุโณฺณ ปุริสปุคฺคโล อุปสมฺปทาย วตฺถุ, ตโต โอรํ น อุปสมฺปทาย วตฺถุ ตโถ หิ เอกสฺมึ สํวจฺฉเร เหมนฺตคิมฺหวสฺสวเสน ติณฺณํ อุตูนํ สมฺภวตฺตา ตโย อุตู โหนฺติ, โหนฺติ เจตฺถฯ

“กตฺติกนฺติกปกฺขมฺหา, เหมํ ผคฺคุณปุณฺณมา;
ตสฺสนฺติ กปกฺขมฺหา, คิมฺหํ อาสาฬฺหิปุณฺณมา;
วสฺสกาลํ ตโต เสสํ, จตุวีสตูโปสถาฯ

จาตุทฺทสี ฉ เอเตสุ, ปกฺขา ตติยสตฺตมา;
เสสา ปนฺนรสี เญยฺยา, อฏฺฐารส อุโปสถาติ”ฯ

เอตฺถ จ กตฺติกสฺส กาฬปกฺขปาฏิปทโต ปฏฺฐาย ยาว ผคฺคุณปุณฺณมา จตฺตาโร มาสา เหมอุตุ นามฯ ผคฺคุณสฺส กาฬปกฺขปาฏิปทโต ปฏฺฐาย ยาว อาสาฬฺหีปุณฺณมา จตฺตาโร มาสา คิมฺหอุตุ นามฯ อสาฬฺหกาฬปกฺขปาฏิปทโต ปฏฺฐาย ยาว อปรกตฺติกปุณฺณมา จตฺตาโร มาสา วสฺสอุตุ นามฯ เอวํ เอกสฺมึ สํวจฺฉเร ตโย อุตู โหนฺติฯ ตตฺถ เอกสฺมึ อุตุมฺหิ ปกฺขสฺส ตติยสตฺตเมสุ เทฺว เทฺว กตฺวา ฉ จตุทฺทสิกา, ปฐมทุติยจตุตฺถปญฺจมฉฏฺฐอฏฺฐเมสุ ฉ ฉ กตฺวา อฏฺฐารส ปนฺนรสิกาติ เอวํ เอกสํวจฺฉเร จตุวีสติ อุโปสถา โหนฺติฯ อิเมสุ จตุวีสตุโปสเถสุ จาตุทฺทสิยา เอกูนตึส ทิวสา โหนฺตีติ กตฺวา เอกสํวจฺฉเร ฉ อูนา ทิวสา โหนฺติฯ อิมินา นเยน เอกูนวีสติเม วเสฺส ฉมาสาธิกานิ อฏฺฐารสวสฺสานิ โหนฺติฯ ตสฺมึ มาตุกุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตกาเล ทสมาเส ปกฺขิปิตฺวา จตฺตาริ มาสาธิกานิ เอกูนวีสวสฺสานิ ปริปุณฺณานิฯ ราชาโน ปน ติณฺณํ ติณฺณํ วสฺสานํ อจฺจเยน มาสํ อากฑฺฒนฺติ , ทิวเสน สห มาสมฺปิ, ตสฺมา อฏฺฐารสวเสฺส เยว ฉ มาสาธิกานิ โหนฺติฯ ตํ เหฏฺฐาจตุมาสาธิก เอกูนวีสติเม วเสฺส ปกฺขิปิตฺวา เอกมาสาธิกานิ วีสติวสฺสานิ สพฺพโส ปริปุณฺณานิ โหนฺติฯ เอวํ เอกูนวีสติวสฺสโต ปฏฺฐาย คพฺภวีโส อุปสมฺปทาย วตฺถูติ เวทิตโพฺพฯ อิทานิ ปุริสตฺตภาโว ติ ภิกฺขุนิยา อภาวโต ปุริสปุคฺคโลว อิทานิ วฏฺฏตีติ อธิเปฺปโต ตถา หิ มาตุคามสฺส ปพฺพชิตตฺถา ปญฺจวสฺสสตานิ สทฺธโมฺม ติเฏฺฐยฺย, ปญฺญตฺตตฺตา ปน อปรานิ ปญฺจวสฺสสตานิ ฐสฺสตีติ เอวํ วสฺสสหสฺสเมว ปฏิสมฺภิทาปฺปตฺตสทฺธมฺมสฺส ปติฏฺฐิตภาโว วุโตฺตฯ มาตุคามา จ นาม ทุปฺปญฺญา ติพฺพกิเลสา ลามกาจฯ ภควตา จ ปฐมโพธิยํ อาทิโต ปฏฺฐายเมว มหาปชาปติยา โคตมิยา อฏฺฐครุธมฺมปฏิคฺคหเณน อุปสมฺปทเตฺต อนุญฺญาเตปิ สาสนสฺส อจิรฏฺฐิติกภาโว วุโตฺตฯ ทุปฺปญฺญตฺตา อิตฺถิโย สาสเน จิรํ น ติฏฺฐนฺติ, ติพฺพกิเลสตฺตา ยถา ปญฺญตฺต สิกฺขาปทานุรูปํ สํวรมฺปิ รกฺขิตุํ น สโกฺกนฺติฯ ลามกตฺตาปิ ตา อฏฺฐสมาปตฺตึ ลภนฺตาปิ พฺราหฺมปาริสชฺชํ นาติกฺกมนฺติ, เอวํ ภิกฺขุนิยา อภาวโต อิทานิ ปุริสปุคฺคโลติ วุตฺตํฯ อิมสฺมึ ฐาเน ฐตฺวา จตฺตาริ เขตฺตานิ เวทิตพฺพานิ ตถา หิ มาตุคามสฺส ปพฺพชิตตฺตา วสฺสสหสฺสเมว ฐสฺสตีติ เจตํ ปฏิสมฺภิทาปฺปตฺตขีณาสววเสน วุตฺตํ, ตโต ปรํ อุตฺตริปิ สุกฺขวิปสฺสกขีณาสววเสน วสฺสสหสฺสํ, อนาคามิวเสน วสฺสสหสฺสํ, สกทาคามิวเสน วสฺสสหสฺสํ, โสตาปนฺนวเสน วสฺสสหสฺสนฺติ เอวํ ปญฺจวสฺสสหสฺสา

นิ ปฏิเวธสทฺธมฺมํ ติฏฺฐติฯ ปริยตฺติสทฺธมฺมมฺปิ ตานิเยว น หิ ปริยตฺติยา อสติ ปฏิเวโธ อตฺถิฯ นาปิ ปริยตฺติยา สติ ปฏิเวโธ น โหติฯ ลิงฺคํ ปน ปริยตฺติยา อนฺตรหิตาย จิรํ ปวตฺติสฺสติ, อิทํ ขนฺธกภาณกานํ มเตน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ ปน เอวํ วุตฺตํ ''ปฏิสมฺภิทาปฺปตฺเตหิ วสฺสสหสฺสํ อฏฺฐาสิ, ฉฬภิญฺญหิ วสฺสสหสฺสํ, เตวิชฺชหิ วสฺสสหสฺสํ, สุกฺขวิปสฺสเกหิ วสฺสสหสฺสํ, ปาติโมกฺเขน วสฺสสหสฺสํ อฏฺฐาสี''ติฯ อิทมฺปิ ทีฆภาณกเตฺถรานํ มเตน วุตฺตํฯ องฺคุตฺตรนิกายฏฺฐกถายมฺปิ พุทฺธานํ ปรินิพฺพานโต วสฺสสหสฺสเมว ปฏิสมฺภิทา นิพฺพเตฺตตุํ สโกฺกนฺติ, ตโต ปรํ ฉ อภิญฺญา , ตโต ตาปิ อสโกฺกนฺตา ติโสฺส วิชฺชา นิพฺพตฺตนฺติฯ คจฺฉเนฺตกาเล ตานิปิ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกนฺตา สุกฺขวิปสฺสกา โหนฺติฯ เอเตเนว อุปาเยน อนาคามิโน สกทาคิมิโน, โสตาปนฺนาติ วุตฺตํฯ อิทมฺปิ องฺคุตฺตรนิกาเย วุตฺตํฯ สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถายํ ปน ปฐมโพธิยํ ภิกฺขู ปฏิสมฺภิทาปฺปตฺตาฯ อถ กาเล คจฺฉเนฺต ปฏิสมฺภิทา ปาปุณิตุํ น สกฺขิสุ, ฉฬภิญฺญา อเหสุํฯ ตโต ฉปิ อภิญฺญา ปตฺตุํ อสโกฺกนฺตา ติโสฺส วิชฺชา ปาปุณิํสุฯ อิทานิ กาเล คจฺฉเนฺต ติโสฺส วิชฺชา ปาปุณิตุํ อสโกฺกนฺตา อาสวกฺขยํ ปาปุณิสฺสนฺติ, ตมฺปิ อสโกฺกนฺตา อนาคามิผลํ, ตมฺปิ อสโกฺกนฺตา สกทาคามิผลํ, ตมฺปิ อสโกฺกนฺตา โสตาปตฺติผลํฯ คจฺฉเนฺตกาเล โสตาปตฺติผลมฺปิ ปตฺตุํ น สกฺขิสฺสนฺตี'ติ วุตฺตํฯ ยสฺมา เจ เต อาจริยา ภินฺนวาทา, ตสฺมา เตสํ อาจริยานํ ภาณกานํ มตเมว พุทฺธโฆสาจริเยน ตตฺถ ตตฺถ ลิขิตนฺติ คเหตพฺพํ, อญฺญถา อาจริยเสฺสว ปุพฺพาปรวิโรธปฺปสโงฺค สิยา อาจริยพุทฺธโฆเสเนว หิ สีหฬภาสํ อปเนตฺวา มาคธภาสาย สาฏฺฐกถํ พุทฺธวจนํ ลิขิตํ, น อเญฺญน อาจริเยน ตสฺมา อฏฺฐกถาย วุตฺตวจนเมว ปมาณนฺติ คเหตพฺพํฯ นนุ จตฺตาโรปิ นิกายฏฺฐกถาสงฺคีติํ อารูฬฺหา, อถ กสฺมา เอวํ ภินฺนาติฯ สจฺจํ, ตถาปิ เกสญฺจิ เถรานํ วาทปฺปกาสนตฺถํ วุตฺตํฯ น สงฺคาหกเตฺถรานํ, ตสฺมา อฏฺฐกถาวจนเมว ปมาณนฺติ วุตฺตํฯ

อนฺติมวตฺถุํอชฺฌาปนฺนปุพฺพนฺติ ปาราชิกภิกฺขุ, โส อภโพฺพ สาสเน อุปสมฺปทกมฺมสฺส ลทฺธุํฯ

ปณฺฑโกติเจตฺถ ปญฺจวิโธ โหติ อาสิตฺตปณฺฑโก, อุสฺสูยปณฺฑโก, โอปกฺกมิกปณฺฑโก, นปุํสโก, ปกฺขปณฺฑโกติฯ ตตฺถ ยสฺส ปเรสํ องฺคชาตํ มุเขน คณฺหิตฺวา อสุจินา อาสิตฺตสฺส ปริฬาโห วูปสมติ, อยํ อาสิตฺตปณฺฑโก นามฯ ยสฺส ปเรสํ อชฺฌาจารํ ปสฺสโต อุสฺสูยาย อุปฺปนฺนาย ปริฬาโห วูปสมติ, อยํ อุสฺสูยปณฺฑโก นามฯ ยสฺส อุปกฺกเมน พีชานิ อปนีตานิ โหนฺติ, อยํ โอปกฺกมิกปณฺฑโก นามฯ โย ปน ปฏิสนฺธิยํ เยว อภาวโก อุปฺปโนฺน โหติ, อยํ นปุํสโก นามฯ เอกโจฺจ ปน อกุสลวิปากานุภาเวน กาฬปเกฺข ปณฺฑโก โหติ, ชุณฺหปเกฺข ปนสฺส ปริฬาโหวูปสมติ , อยํ ปกฺขปณฺฑโก นาม, เกจิ ปน โย กาฬปเกฺข อิตฺถี โหติ, ชุณฺหปเกฺข ปุริโส, อยํ ปกฺขปณฺฑโกติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตเมวฯ เอเตสุ อาสิตฺตปณฺฑกสฺส จ อุสฺสูยปณฺฑกสฺส จ ปพฺพชฺชา น วาริตาฯ โอปกฺกมิกนปุํสกปกฺขปณฺฑกานํ ปน วาริตาฯ เตสุปิ ปกฺขปณฺฑกสฺส ยสฺมิํ ปเกฺข ปณฺฑโก โหติ, ตสฺมิํเยว ปพฺพชฺชา วาริตาฯ เอตฺถ จ อปณฺฑกปเกฺข ปพฺพชิตฺวา ปณฺฑกปเกฺข นาเสตโพฺพติ ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ วุตฺตํฯ เกจิ ปน ''อปณฺฑกปเกฺขปพฺพชิโต สโต กิเลสกฺขยํ ปาปุณาติ, น นาเสตโพฺพ''ติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตเมว, ปณฺฑกสฺส กิเลสกฺขยา สมฺภวโต ขีณกิเลสสฺส จ ปณฺฑกภาวานุปปตฺติโต อเหตุก ปฏิสนฺธิกถายญฺหิ อวิเสเสน ปณฺฑกสฺส อเหตุกปฏิสนฺธิ กตา วุตฺตา, อาสิตฺต อุสฺสูยปกฺขปณฺฑกานญฺจ ปฏิสนฺธิโต ปฏฺฐาเยว ปณฺฑกภาโว, น ปวตฺติยํเยวาติ วทนฺติฯ เตเนว อเหตุกปฏิสนฺธินิเทฺทเส ชจฺจนฺธ-ชจฺจพธิราทโย วิย ปณฺฑโก ชาติสเทฺทน วิเสเสตฺวา นิทฺทิโฏฺฐฯ จตฺตฺถปาราชิกสํวณฺณนายํ ปน อภพฺพปุคฺคเล ทเสฺสเนฺตน ปณฺฑกติรจฺฉานคตอุภโต พฺยญฺชนกาตโย วตฺถุวิปนฺนา อเหตุกปฏิสนฺธิกา, เตสํ สโคฺค อวาริโตติ อวิเสเสน วุตฺตํ, เอวํ ปญฺจวิธา

ปณฺฑกา เต ปณฺฑกสามเญฺญน อวิเสเสตฺวา ‘‘ปณฺฑกาติ เอวเมว วตฺวา ปณฺฑโก ภิกฺขเว น อุปสมฺปาเทตโพฺพ’’ติ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

เถยฺยสํวาสโก ติ โย สยเมว ปพฺพชฺชาลิงฺคํ คเหตฺวา ภิกฺขุวสฺสํ คเณตฺวา ภิกฺขูติ ปฏิญฺญํ สมฺปฏิจฺฉติ, ยถาวุฑฺฒํ วนฺทนํ สาทิยติ, โส ลิงฺคสฺส สํวาสสฺส จ เถนตฺตา อุภยเตฺถนโก นามฯ โย ปน ยถาวุฑฺฒํ วนฺทนํ น สาทิยติ, อสุทฺธจิตฺตวเสน ลิงฺคสฺสเถนตฺตาลิงฺคเตฺถนโก นามฯ โย วา ปน สามเณรภูมิยํ ฐตฺวา มุสาวาเทน ภิกฺขุติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ภิกฺขุวสฺสเคฺคน วนฺทนาทึ สาทิยติ, โส ภิกฺขูหิ ทินฺนลิงฺคตฺตา ลิงฺคเตฺถนโก น โหติ, สํวาสสฺส เถนตฺตา สํวาสเตฺถนโก นามฯ เอตฺถ จ อุภยเตฺถนโกปิ อสุทฺธจิเตฺตน ลิงฺคเตฺถนเกเอว ปวิโฏฺฐติ เวทิตโพฺพฯ โยปิ สามเณโร วุฑฺฒสามเณรานํ วนฺทนํ สาทิยติ, ทหรภิกฺขูปิ วุฑฺฒภิกฺขูนํ วนฺทนํ สาทิยติ, โสปิ เถยฺยสํวาสโก นาปิ โหติ, อเถนตฺตาฯ โย วา ปน ภิกฺขุปาราชิกมาปนฺโนว ภิกฺขุลิเงฺค ฐิโต ยาว ปฏิชานาติ, ตาว อเตฺถว ตสฺส ภิกฺขุภาโว, น โส อนุปสมฺปนฺนสงฺขฺยํ คจฺฉติ, ตถา หิ โส สํวาสํ สาทิยโนฺตปิ เถยฺยสํวาสโก น โหติ, โส สหเสยฺยาทิอาปตฺติมฺปิ น ชเนติ, โอมสวาเท ปาจิตฺติยญฺจ น ชเนติ เตเนว ‘‘อสุโทฺธ โหติ ปุคฺคโล อญฺญตรํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺน, ตเญฺจ สุทฺธทิฏฺฐิ สมาโน โอกาสํ การาเปตฺวา อโกฺกสาธิปฺปาโย วทติ อาปตฺติ โอมสวาทสฺสา’’ติ โอมสวาเท ปาจิตฺติยํ วุตฺตํฯ อสติ หิ ภิกฺขุภาเว ทุกฺกฏํ วเทยฺยฯ โย ปน สามเณโร สามเณรลิเงฺคเนว ปาณาติปาตาทิปญฺจวิธํ สิลวิปตฺติํ ปาปุณาติ, โสปิ อาคโต ลิงฺคนาสนาย นาเสตฺวา สรณสีลํ ทาตพฺพํ, อเถนตฺตา อุปสมฺปทาย อวตฺถุภาวมฺปิ น ปาปุณาติฯ วิกาลโภชนาทิกํ กโรนฺตสฺส ปน ‘‘อจฺจโย มํ ภเนฺต อจฺจาคมา’’ตฺยาทินา สงฺฆมเชฺฌ อจฺจยํ เทสาเปตฺวา วา ทณฺฑกมฺมํ วา กตฺวา สีลํ ทาตพฺพเมวฯ ติตฺถิยปกฺกนฺตโก อุตฺตาโนเยวฯ

ติรจฺฉานคโตติ โยโกจิ อมนุสฺสภูโต จตฺตาโร อปายิกาปิ อุปสมฺปทาย อวตฺถุเยวฯ เต ปฏิสนฺธิยา ลามกตฺตา อภพฺพา สาสเน ปพฺพชิตุํฯ ยทิ จตฺตาโร อปายิกา อุปสมฺปทาย อวตฺถุ ภเวยฺย, อถ กสฺมา เสเส อนปทิสิตฺวา ติรจฺฉานคโตว อวตฺถูติ วุตฺตนฺติฯ เสสานํ อปากฏวตฺถุตฺตา, ตถา หิ สมฺพุทฺธกาเล ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพโตฺต เอโก นาคราชา นาคโยนิยา อฏฺฏียติ หรายติ ชิคุจฺฉติฯ อถโข ตสฺส นาคสฺส เอตทโหสิ เกนนุโข อหํ อุปาเยน นาคโยนิยา ปริมุเจฺจยฺยํ ขิปฺปญฺจ มนุสฺสตฺตํ ลเภยฺยนฺติฯ อถโข ตสฺส นาคสฺส เอตทโหสิ ‘‘อิเม โข สมณา สกฺยปุตฺติยา ธมฺมจาริโน สมจาริโน พฺรหฺมจาริโน สจฺจวาทิโน สีลวโนฺต กลฺยาณธมฺมา สเจ โข อหํ สมเณสุ สกฺยปุตฺติเยสุ ปพฺพเชยฺยํ, เอวาหํ นาคโยนิยา ปริมุเจฺจยฺยํ ขิปฺปญฺจ มนุสฺสตฺตํ ปฏิลเภยฺย’’นฺติฯ อถ โข โส นาโค มาณวกวเณฺณน ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ ตํ ภิกฺขู ปพฺพาเชสุํ อุปสมฺปาเทสุํฯ เตน โข ปน สมเยน โส นาโค อญฺญตเรน ภิกฺขุนา สทฺธิํ ปจฺจนฺติเม วิหาเร ปฏิวสติฯ อถ โข โส ภิกฺขุ รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฏฺฐาย อโชฺฌกาเส จงฺกมติฯ อถ โข โส นาโค ตสฺส ภิกฺขุโน นิกฺขเนฺต วิสฺสโฏฺฐ นิทฺทํ โอกฺกเมสิฯ สโพฺพ วิหาโร อหินา ปุโณฺณ, วาตปาเนหิ โภคา นิกฺขนฺตา โหนฺติฯ อถโข โส ภิกฺขุ ‘‘วิหารํ ปวิสิสฺสามี’’ติ กวาฏํ ปณาเมโนฺต อทฺทส สพฺพํ วิหารํ อหินาปุณฺณํ วาตปาเนหิ โภเค นิกฺขเนฺตฯ ทิสฺวาน ภีโต วิสฺสรมกาสิฯ ภิกฺขู อุปธาวิตฺวา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจุํ ‘‘กิสฺส ตฺวํ อาวุโส วิสฺสรมกาสี’’ติฯ อยํ อาวุโส สโพฺพ วิหาโร อหินา ปุโณฺณ วาตปาเนหิ โภคา นิกฺขนฺตาติฯ อถ โข โส นาโค เตน สเทฺทน ปพุชฺฌิตฺวา สเก อาสเน นิสีทิฯ ภิกฺขู เอวมาหํสุ ‘‘โกจิ ตฺวํ อาวุโส’’ติฯ ‘‘อหํ ภเนฺต นาโค’’ติฯ ‘‘กิสฺส ปน ตฺวํ อาวุโส เอวรูปํ อกาสี’’ติฯ อถ โข โส นาโค ภิกฺขูนํ เอตมตฺถํ อาโรเจสีฯ ภิกฺขู ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ อถ โข ภควา เอตสฺมิํ นิทาเน เอตสฺมิํ ปกรเณ ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ตํ นาคํ เอตทโวจ ‘‘ตุเมฺห ขฺวตฺถ นาคา อวิรูฬฺหิธมฺมา อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย, คจฺฉ ตฺวํ นาค, ตเตฺถว จาตุทฺทเส ปนฺนรเส อฏฺฐมิยา จ ปกฺขสฺส อุโปสถํ

อุปวส, เอวํ ตุวํ นาคโยนิยา ปริมุจฺจิสฺสสิ ขิปฺปญฺจ มนุสฺสตฺตํ ปฏิลภิสฺสสี’’ติฯ อถ โข โส นาโค ‘‘อวิรูฬฺหธมฺโม กิราหํ อิมสฺมึ ธมฺมวินเยติ ทุกฺขี ทุมฺมโน อสฺสูนิ ปวตฺตยมาโน วิสฺสรํ กตฺวา ปกฺกมิฯ อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ ‘‘เทฺว เม ภิกฺขเว ปจฺจยา นาคสฺส สภาวปาตุกมฺมายฯ ยทา จ สชาติยา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวติ, ยทา จ วิสฺสฏฺโฐ นิทฺทํ โอกฺกมติฯ อิเม โข ภิกฺขเว เทฺว ปจฺจยา นาคสฺส สภาว ปาตุกมฺมายฯ ติรจฺฉานคโต ภิกฺขเว น อุปสมฺปาเทต โพฺพ, อุปสมฺปนฺโน นาเสตโพฺพ’’ติ เอวํ ติรจฺฉานเสฺสว ปากฏวตฺถุตฺตาติฯ เอตฺถ จ ปวตฺติยํ อภิณฺหํ สภาวปาตุกมฺมทสฺสนวเสน ‘‘เทฺว ปจฺจยา’’ติ วุตฺตํฯ นาคสฺส ปน ปญฺจสุ กาเลสุ สภาวปาตุกมฺมํ โหติ ปฏิสนฺธิกาเล, ตจปชหนกาเล, สชาติยา เมถุนกาเล, วิสฺสฏฺฐ นิโทฺทกฺกมนกาเล, จุติกาเลติฯ นนุ จ เทวาปิ อุปสมฺปทาย อวตฺถุเยว, อถ กสฺมา จตฺตาโร อปายิกาว อุปสมฺปทาย อวตฺถูติ วุตฺตนฺติฯ สจฺจํ, ตถาปิ เทวานํ อภพฺพตฺตา ปฏิเวธสาสนสฺส ฐิตตฺตา เต อภพฺพโต วิสุํ กรณตฺถาย เอวํ วุตฺตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ วกฺขติ หิ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย มหาวเคฺค ‘‘ติรจฺฉานคโต ภิกฺขเวติ เอตฺถ นาโค วา โหตุ สุปณฺณมาณวกาทีนํ วา อญฺญตโร อนฺตมโส สกฺกํ เทวราชานํ อุปาทาย โย โกจิ อมนุสฺสชาติโย สโพฺพว อิมสฺมึ อเตฺถ ติรจฺฉาน คโตติ เวทิตโพฺพ’’ติ, เตน ‘‘ติรจฺฉานคโตติ โยโกจิ อมนุสฺสภูโต’’ติ วุตฺตนฺติฯ เอตฺถ จาห ยทิ นาคสุปณฺณา ปฏิสนฺธิยา ลามกา ภเวยฺย, อถ กสฺมา วิธุรชาตเก จตฺตาโร ชนา นาคสุ ปณฺณสกฺกธนญฺจยโกรเพฺยสุ ภวเนสุ ตํ ตเทว ฐานํ ปเตฺถนฺตา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรนฺติ, เตสุ เอโก อายุปริโยสาเน สปุตฺตทาโร นาคภวเน นาคราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เอโก สุ ปณฺณภวเน สิมฺพลิวิมาเน สุปณฺณราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เอโก ตาวตึสภวเน สโกฺก หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เอโก ธนญฺจยโกรพฺยรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตีติ จตุนฺนมฺปิ ชนานํ ปฏิสนฺธิยํ กุสลกเมฺมเนว ปวตฺตภาโว วุโตฺต ยทิ กุสลกเมฺมน ภเวยฺย, ‘‘กุสลา เจตนา วิปา กานํ ขนฺธานํ กฏตฺตา จ รูปานํ กมฺมปจฺจเยน ปจฺจโย’’ติ อิมิสฺสาปิ ปฏฺฐานปาฬิยา อเหตุกา นมฺปิ ปฏิสนฺธิกฺขเณ กมฺมปจฺจยภาโว วุโตฺต ภเวยฺย, น ปเนวํ วตฺตพฺพํ อถ กถญฺจิทํ ปเจฺจตพฺ พนฺติฯ วุจฺจเต, นิกนฺติยา พลวตฺตา สตฺตวิธเมถุนสํโยคตฺตา จ อปริสุทฺธา เตสํ กุสลเจตนา, อปริสุทฺธาเยว สุคติภูมิยํ ชเนตุํ น สโกฺกนฺติฯ ทุคฺคติภูมิยํ ปวตฺตมานาปิ กมฺมา ยูหนกาเล ตํ ตํ ภูมิปตฺถนา ตณฺหาสมฺปยุตฺตาปุพฺพภาคเจตนา พเลน เตสุ ติรจฺฉานภูมีสุ นิพฺพตฺตนฺติ, น อเญฺญน อกุสเลนฯ เอวญฺหิ ปตฺถิตปตฺถนา สิทฺธาปิ ภเวยฺยฯ ยทิ อเญฺญน อกุสลกเมฺมน ภเวยฺย, อิจฺฉิตปตฺถนาปิ อสิทฺธาว ภเวยฺยฯ นิกนฺติจ นาเมสา พลวฌานสมฺปยุตฺตเจตนาปิ ปฏิพาหิตุํ สกฺกา ตถา หิ โคปกเทวทตฺตสฺส อาจริยสมโณ ฌานพเลน พฺรหฺมภูมีสุ อนิพฺพตฺ ติตฺวา ฌานํ ปฏิพาหิตฺวา อญฺญกเมฺมน คนฺธพฺพเทเวสฺเวว อุปฺปชฺชติ ‘‘สีลวโต หิ ภิกฺขเว เจ โตปณิธิ สมิชฺฌติ วิสุทฺธตฺตา’’ติ เตสํ วิตฺถาโร ทีฆนิกาเย อาคโต, อตฺถิเกหิ ตตฺถ โอโลเกต โพฺพฯ สตฺตวิธเมถุนสํโยควเสนาปิ สตฺตา ทุกฺขโต น มุจฺจนฺติ วุตฺตญฺหิ ภควตา ‘‘อิธ พฺ ราหฺมณ เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา สมฺมา พฺรหฺมจารี ปฏิชานมาโน น เหว โข มาตุ คาเมน สทฺธึ ทฺวยํทฺวย สมาปตฺตึ สมาปชฺชติ, อปิ จ โข มาตุคามสฺส อุจฺฉาทนํ นฺหาปนํ ปริ มทฺทนํ สมฺพาหนํ สาทิยติ, โส ตทสฺสาเทติ ตํ นิกาเมติ, เตนจวิตฺตึ อาปชฺชติฯ อิทมฺปิโข พฺ ราหฺมณพฺรหฺมจริยสฺส ขณฺฑมฺปิ ฉิทฺทมฺปิ สพลมฺปิ กมฺมาสมฺปิฯ อยํ วุจฺจติ พฺราหฺมณ อปริ สุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จรติฯ สํยุโตฺต เมถุนสํโยเคน น ปริมุจฺจติ ชาติยา ชรามรเณน…เป.… น ปริ มุจฺจติ ทุกฺขสฺมาติ วทามิฯ ปุนจ ปรํ พฺราหฺมณ อิเธกโจฺจ สมโณวา…เป.… ปฏิชานมาโนฯ น เหว โข มาตุคาเมนสทฺธึ ทฺวยํทฺวยสมาปตฺตึ สมาปชฺชติ, น ปิ มาตุคามสฺส อุจฺฉาทนํ…เป.… สาทิยติ, อปิ จ โข มาตุคาเมน สทฺธึ สํชคฺฆติ สํกีฬติ สํเกฬายติ, โส ตทสฺสาเทติ…เป.… ทุกฺขสฺมาติ วทามิฯ ปุนจ ปรํ พฺราหฺมณ อิเธกโจฺจ สมโณ วา…เป.… น เหว โข มาตุคาเมน สทฺธึ สมาปชฺชติฯ นปิ มาตุคามสฺส อุจฺฉาทนํ สาทิยติฯ นปิ มาตุคาเมน สทฺธึ สํชคฺฆติ สํกีฬ

ติ สํเกฬายติฯ อปิจ โข มาตุคามสฺส จกฺขุํ อุปนิชฺฌายติ เปกฺขติ, โส ตทสฺสาเทติ…เป…. ทุกฺขสฺมาติ วทามิฯ ปุนจ ปรํ พฺราหฺมณ อิเธกโจฺจ สมโณวา พฺราหฺมโณ วา…เป…. น เหว โข มาตุคาเมน, น มาตุคามสฺส, นปิ มาตุคาเมน เปกฺขติฯ อปิ จ โข มาตุคามสฺส สทฺทํ สุณาติ ติโรกุฎฺฎํวา ติโรปาการํวา หสนฺติยา วา ภณนฺติยา วา คายนฺติยา วา โรทนฺติยา วา, โส ตทสฺสาเทติ…เป…. ทุกฺขสฺมาติ วทามิฯ ปุนจ ปรํ พฺราหฺมณ อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺรหฺมโณ วา…เป…. นเหว โข มาตุคาเมน, นปิ มาตุคามสฺส, นปิ มาตุคาเมน, นปิ มาตุคามสฺส โรทนฺติยา วา…เป…. อปิ จ โข ยานิตานิ ปุเพฺพ มาตุคาเมน สทฺธิํ หสิตลปิตกีฬิตานิ อนุสฺสรติฯ โส ตทสฺสา เทติ…เป…. ทุกฺขสฺมาติ วทามิฯ ปุนจ ปรํ พฺราหฺมณ อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺรหฺมโณ วา…เป…. น เหว โข มาตุคาเมน, นปิ มาตุคามสฺส…เป…. น ปิ ยานิ ตานิ ปุเพฺพ มาตุคาเมน สทฺธิํ หสิตลปิตกีฬิตานิ อนุสฺสรติ, อปิ จ โข คหปติํ วา คหปติปุตฺตํ วา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สหิตํ สมงฺคีภูตํ ปริจารยมานํ, โส ตทสฺสาเทติ…เป…. ทุกฺขสฺมาติ วทามิฯ ปุนจ ปรํ พฺราหฺมณ…เป…. น เหว โข มาตุคาเมน…เป…. นปิ อนุสฺสรติ คหปติํ วา คหปติปุตฺตํ วา ปริจารยมานํ, อปิ จ โข อญฺญตรํ เทวนิกายํ ปณิธาย พฺรหฺมจริยํ จรติ อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปนวา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วาติ, โส ตทสฺสาเทติ , ตํ นิกาเมติ, เตน จ วิตฺติํ อาปชฺชติฯ อิทํ โข พฺราหฺมณ พฺรหฺมจริยสฺส ขณฺฑมฺปิ ฉิทฺทมฺปิ สพลมฺปิ กมฺมาสมฺปี’’ติ เอวํ ลาภาทิเหตุเกน เภเทน จ สตฺตวิธเมถุนสํโยเคน ขณฺฑาทิภาโว สงฺคหิโตติ เวทิตโพฺพฯ

มาตุฆาตเก ปน เยน มนุสฺสิตฺถิภูตาปิ อชนิกา โปสา วนิกา มาตา วา มหามาตา วา จูฬมาตา วา ชนิกาปิ อมนุสฺสิตฺถิภูตา มาตา ฆาติตา, ตสฺส ปพฺพชฺชา น วาริตา, น จ อนนฺตริโก โหติฯ ติรจฺฉานิตฺถิโยปิ มนุสฺสปุริสมาคมฺม มนุสฺสภูตํ ปุตฺตํ วิชายนฺติ โกนฺตปุตฺตา เทฺวภาติกเตฺถรา วิย เตปิ หิ อณฺฑชาเยว, ตถา หิ เปตโลเก ติรจฺฉาเน มนุเสฺส จาติ อิเมสุ ตีสุ ภูมีสุ จตโสฺส โยนิโย สมฺภวนฺติฯ มนุเสฺสสุ ปเนตฺถ เกจิเทว โอปปาติกา โหนฺติ, เสยฺยถาปิ มหาปทุมกุมาราทโยฯ อณฺฑชาปิ โกนฺต ปุตฺตา เทฺวภาติกเตฺถรา วิยฯ วิตฺถาโร ปน สีหฬวตฺถุสฺมิํ โอโลเกตโพฺพฯ เอตฺถ จ โกนฺตาติ กินฺนรี, ตสฺสา ปุตฺตา โกนฺตปุตฺตา, สา หิ รโญฺญ อโสกธมฺมราชสฺส กาเล วนจรเกน ลภิตฺวา มนุสฺสสํวาสมาคมฺม เทฺว ปุเตฺต วิชายิตฺวา ‘‘อิทานิ ทารเก ปหาย น คมิสฺสตี’’ติ สญฺญาย วนจรโก ตสฺสา โปตฺถํ อทาสิ, สา โปตฺถํ ลภิตฺวา ปกฺขนฺทิตฺวา สกฎฺฐานเมว คตา กินฺนริโย หิ โปตฺถํ วินา ปกฺขนฺทิตุํ น สโกฺกนฺติ, เตเนว ตาปโส ‘‘มา โปตฺถํ อสฺสา อทาสี’’ติ อาหฯ กมฺมปจฺจย อุตุสมุฎฺฐานญฺหิ ตาสํ โปตฺถํ, รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส จกฺกรตนํ วิย, ตถา หิ จกฺกวตฺติโน เวหาสคมนาทิ ปุญฺญวโต อิทฺธินาม, น เตน จกฺกรตนํ วา หตฺถิอสฺสรตนํ วา วินา อตฺตโน สภาเวเนว คนฺตุํ สโกฺกนฺติฯ ตตฺถ จกฺกรตนํ รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส กมฺมพเลน นิพฺพตฺตตฺตา สมุทฺทมเชฺฌ ชายมานมฺปิ กมฺมปจฺจยอุตุสมุฎฺฐานํ นามฯ หตฺถิอสฺสรตนานิ ปน กมฺมปจฺจยกมฺมสมุฎฺฐานานิ นามฯ ปกฺขีนํ เวหาสคมนาทิกา กมฺมวิปากชา อิทฺธิฯ กินฺนริโย ปน โปตฺถํ วินา อตฺตโน สภาเวน ปกฺขนฺทิตุํ น สโกฺกนฺติ, ตสฺมา ตาสํ โปตฺถํ กมฺมปจฺจยอุตุสมุฎฺฐานนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ เกจิ ปน เทวานํ อลงฺการา วิย ปฎิสนฺธิยา สห อาคโตติ วทนฺติ, น ตํ ปเจฺจตพฺพํ, อณฺฑชชลาพุชานํ ตถา อสมฺภวโตฯ เกจิปิ ปวตฺติ กาเล กตนฺติ วทนฺติ, ตมฺปิ อยุตฺตเมว, สํเสทชาปิ ปทุมคเพฺภวา เวฬุคเพฺภ วา นิพฺพตฺตา โปกฺขรสาติพฺราหฺมณปทุมวตีเวฬุวตีเทวีอาทโย วิยฯ ชลาพุชา ปน ปากฎาเยวฯ เยน สยํ ติรจฺฉานภูเตน มนุสฺสิตฺถิภูตา มาตา ฆาติตา, โสปิ อานนฺตริโก น โหติ ติรจฺฉานคตตฺตา ปนสฺส ปพฺพชฺชา ปฎิกฺขิตฺตา, กมฺมํ ปนสฺส ภาริยํ โหติ, อานนฺตริยํ อาหจฺจ ติฎฺฐติฯ มนุสฺสิตฺถิโยปิ ติรจฺฉานมาคมฺม คพฺภํ ชเนนฺติ, เสยฺยถาปิ ภูริทตฺตสฺส มาตา อิตฺถิโย หิ อฎฺฐหิ การเณหิ คพฺภคฺคหณํ โหติ - อชฺฌาจาเรน, กายสํสเคฺคน, โจฬคฺคหเณน, อสุจิปาเนน, นาภิปรามสเนน, รูป

ทสฺสเนน, สเทฺทน คเนฺธนาติฯ ตตฺถ อชฺฌาจาเรน สุทินฺนสฺส ปุราณทุติยิกา คพฺภํ คณฺหิตฺวา ปจฺฉิมภวิกํ สุวณฺณพิมฺพสทิสํ พีชกํ นาม ปุตฺตํ วิชายิฯ กทาจิ เอกจฺจา อุตุสมเย ฉนฺทราครตฺตา ปุริสานํ หตฺถคาหเวณิคาหองฺคปจฺจงฺคปรามสนํ สาทิยนฺติโยปิ คพฺภํ คณฺหนฺติฯ เอวํ กายสํสเคฺคน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ อุทายิเตฺถรสฺส ปน ปุราณทุติยิกา ภิกฺขุนี ตํ อสุจิํ เอกเทสํ มุเขน อคฺคเหสิ, เอกเทสํ โจฬเกเนว สทฺธิํ องฺคชาเต ปกฺขิปิ, สา เตน คพฺภํ คณฺหิฯ เอวํ โจฬคฺคหเณน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ มิคสิงฺคตาปสสฺส มาตา มิคี อุตุสมเย ตาปสสฺส ปสฺสาวฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา สสมฺภวํ ปิวิ, สา เตน คพฺภํ คณฺหิตฺวา มิคสิงฺคํ นาม ตาปสทารกํ วิชายิฯ เอวํ อสุจิปาเนน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ สามสฺส ปน โพธิสตฺตสฺส มาตา อุตุสมเย นาภิปรามสเนน คพฺภํ คณฺหิตฺวา สามตาปสทารกํ วิชายิ, เอวํ มณฺฑพฺยสฺส จ จณฺฑปโชฺช ตสฺส จ มาตา อุตุสมเย นาภิปรามสนวเสน, ตตฺถ จ ทิฏฺฐมงฺคลิกาย นาภิปรามสเนน มณฺฑพฺยสฺส นิพฺพตฺติ อโหสิฯ จณฺฑปโชฺชตสฺส มาตุ นาภิยํ วิจฺฉิโก ผริตฺวา คโต, เตน จณฺฑปโชฺชตสฺส นิพฺพตฺติ อโหสิฯ อิเธกจฺจา อิตฺถี อุตุสมเย ปุริสสํสคฺคํ อลภมานา ฉนฺทราควเสน อโนฺตเคเหคตาว ปุริสํ อุปนิชฺฌายติ, ราโชโรโธ วิย, สา เตน คพฺภํ คณฺหาติฯ เอวํ รูปทสฺสเนน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ พลากาสุ ปน ปุริโสนาม นตฺถิ, ตา อุตุสมเย เมฆสทฺทํ สุตฺวา คพฺภํ คณฺหนฺติฯ คาวีเอว วา กทาจิ อุสภคเนฺธน คพฺภํ คณฺหนฺติฯ เอวํ คเนฺธน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ เอวํ อฏฺฐหิ การเณหิ อิตฺถิโย คพฺภํ คณฺหนฺติฯ เอตฺถ จ ปิตุสทิสาเยว ปุตฺตา โหนฺติ, ตสฺมา ภูริทตฺตาทโย ธตรฏฺฐํ นาคราชานํ ปฏิจฺจ นาคาเยว โหนฺติฯ จณฺฑปโชฺชตสฺส ปน วิจฺฉิกํ ปฏิจฺจ มนุโสฺส ชาโต, สมฺภเวน อชาตตฺตาฯ ปิตุฆาตเกปิ เอเสว นโยฯ

อรหนฺตฆาตโก ปน อมนุสฺส อรหนฺตเทวตํ วา มนุสฺสชาติยํ วา อวเสสํ อริยปุคฺคลํ ฆาเตตฺวา อนนฺตริโย น โหติ, ปพฺพชฺชาปิสฺส น วาริตา, กมฺมํ ปน พลวํ โหติฯ ติรจฺฉาโน ปน อมนุสฺสอรหนฺตมฺปิ ฆาเตตฺวา อานนฺตริโก น โหติ, กมฺมํ ปน ภาริยํ ติรจฺฉานคตตฺตา ปนสฺส ปพฺพชฺชา วาริตาฯ ภิกฺขุนิทูสกสงฺฆเภทกานิ ปากฏาเยวฯ

โลหิตุปฺปาทโก ปน โย ตถาคตสฺส อเภชฺชกายตาย ปรูปกฺกเมน จมฺมํ ฉินฺทิตฺวา โลหิตํ ปคฺฆริตุํ น สโกฺกติ, สรีรสฺส ปน อโนฺตเยว เอกสฺมิํ ฐาเน โลหิตํ สโมสรติ, อาฆาเตน ปตฺพฺพนมานํ สญฺจิตํ โหติ, ตสฺส พหุ อปุญฺญํ ปสวติ, อานนฺตริโก จ โหติ, ปพฺพชฺชาปิสฺส วาริตา, เสยฺยถาปิ เทวทโตฺตฯ โย ปน ชีวโก วิย โรควูปสมนตฺถํ ผาเลตฺวา ปูติมํสญฺจ โลหิตญฺจ นีหริตฺวา ผาสุํ กโรติ, อยํ โลหิตุปฺปาทโก น โหติ, พหุปุญฺญํ ปสวติ พฺรหฺมปุญฺญํ ปสวติ, เสยฺยถาปิ ชีวโกโกมารภโจฺจฯ

อุพฺภโตพฺยญฺชนโก ปน อิตฺถิ-ปุริสวเสน ทุวิโธ ตตฺถ อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนกสฺส อิตฺถินิมิตฺตํ ปากฏํ, ปุริสนิมิตฺตํ ปฏิจฺฉนฺนํฯ ปุริสอุภโตพฺยญฺชนกสฺส ปุริสนิมิตฺตํ ปากฏํ, อิตฺถินิมิตฺตํ ปฏิจฺฉนฺนํฯ อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนกสฺส อิตฺถีสุ ปุริสตฺตํ กโรนฺตสฺส อิตฺถินิมิตฺตํ ปฏิจฺฉนฺนํ โหติ, ปุริสนิมิตฺตํ ปากฏํ โหติฯ ปุริสอุภโตพฺยญฺชนกสฺส ปุริสานํ อิตฺถิภาวํ อุปคจฺฉนฺตสฺส ปุริสนิมิตฺตํ ปฏิจฺฉนฺนํ โหติ, อิตฺถินิมิตฺตํ ปากฏํฯ อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนโก สยญฺจ คพฺภํ คณฺหาติ, ปรญฺจ คณฺหาเปติฯ ปุริส อุภโต พฺยญฺชนโก ปน สยํ น คณฺหาติ, ปรํ คณฺหาเปติฯ อิทเมว เตสํ นานากรณํฯ อุภโตพฺยญฺชนนฺติ เจตฺถ ‘‘พฺยญฺชนนฺติ นิมิตฺตํฯ อุภโต พฺยญฺชนํ อสฺส อตฺถีติ วิคฺคเหน ‘‘อุภโตพฺยญฺช’’นฺติ วกฺขถ, เอกสฺส เทฺว อินฺทฺริยานิ โหนฺติ, อถ เอกเมวาติฯ เอกเมว น เทฺว, ‘‘ยสฺส อิตฺถินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺส ปุริสินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชตีติ โนฯ ยสฺส วา ปน ปุริสินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺส อิตฺถินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชตีติ โนติ เอกสฺมิํ สนฺตาเน อินฺทฺริย ทฺวยสฺส ปฏิเสวิตตฺตาฯ ตญฺจ โข อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนกสฺส อิตฺถินฺทฺริยํ, ปุริสอุภโตพฺยญฺชนกสฺส ปุริสินฺทฺ

ริยเมวาติฯ ยทิ เอกเมว อินฺทฺริยํ, เอวํ อุภโตพฺยญฺชนกภาโว กถํ สิยาฯ อินฺทฺริยํ พฺยญฺชนการณนฺติ วุตฺตํ, ตญฺจ ตสฺส นตฺถีติฯ วุจฺจเต น อิตฺถินฺทฺริยํ ปุริสพฺยญฺชนสฺส การณํ, ตถา ปุริสินฺทฺริยมฺปิ อิตฺถิพฺยญฺชนกสฺส, กสฺมา สทา อภาวโตติ, ตถา หิ อิตฺถิ อุภโตพฺยญฺชนกสฺส ยทา อิตฺถิยา รตฺตํ โหติ, ตทา ปุริสพฺยญฺชนํ ปากฏํ โหติ, อิตฺถิพฺยญฺชนํ ปฏิจฺฉนฺนํ ตถา ปุริสอุภโตพฺยญฺชนกสฺสปิฯ ยทิ เตสํ อินฺทฺริยทฺวยํ พฺยญฺชนานํ การณํ ภเวยฺย, สทา พฺยญฺชน ทฺวยํ เอกโต ติฏฺเฐยฺย น ปน ติฏฺฐติ, ตสฺมา เอกเมว อินฺทฺริยนฺติ นิฏฺฐเมตฺถาว คนฺตพฺพํฯ พฺยญฺชนการณํ อินฺทฺริยํ ปหาย ราคจิตฺตเมเวตฺถ พฺยญฺชนทฺวยสฺส การณนฺติ ทฏฺฐพฺพํ, ตสฺมา อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนโก สยมฺปิ คพฺภํ คณฺหาติ, ปรมฺปิ คณฺหาเปติ, ปุริสอุภโตพฺยญฺชนโก ปรํ คณฺหาเปติ, สยํ ปน น คณฺหาติ, อิตฺถินฺทฺริยสมงฺคิเสฺสว คพฺภสมฺภวโตติฯ กุรุนฺทิยํ ปน ‘‘ยทิ ปฏิสนฺธิยํ ปุริสลิงฺคํ, ปวเตฺต อิตฺถิลิงฺคํ นิพฺพตฺตติ, ยทิ ปฏิสนฺธิยํ อิตฺถิลิงฺคํ, ปวเตฺต ปุริสลิงฺคํ นิพฺพตี’’ติ ปฏิสนฺธิยํ ลิงฺคสมฺภโว วุโตฺต, โส อยุโตฺตวฯ กสฺมา, ปวตฺติยํเยว อิตฺถิลิงฺคาทีนิ สมุฏฺฐหนฺติฯ ปฏิสนฺธิยเมว สมุฏฺฐาติ, น ลิงฺคาทีนิฯ อินฺทฺริยเมว ลิงฺคนฺติ น สกฺกา วตฺตุํ, อินฺทฺริยลิงฺคานํ ภินฺนสภาวตฺตา, ยถา จ พีเช สติ รุกฺโข สมฺภวติ, นาสติ, เอวเมว อินฺทฺริเย สติ ลิงฺคาทีนิ สมฺภวนฺติ พีชสทิสญฺหิ อินฺทฺริยํ, รุกฺขสทิสานิ ลิงฺคาทีนิ เอวเมว เตสุ ปุคฺคเลสุ ปณฺฑกาทโย เอกาทสปุคฺคลา ตสฺมึ เยว ภเว นิยามํ โอกฺกมิตุํ น อรหนฺติ, ตสฺมา อภพฺพา นามฯ อูนวีสติ อนฺติมวตฺถุอชฺฌาปนฺนปุพฺพา เทฺว อุปสมฺปทาย อวตฺถุมตฺตเมว, อุปนิสฺสเย สติ ตสฺมึเยว ภเว นิยามํ โอกฺกมิตุํ อรหนฺติ, ตสฺมา ภพฺพานาม โหนฺติฯ

วตฺถุสมฺปตฺติกถา นิฏฺฐิตาฯ

## ญตฺติสมฺปตฺติ นามฯ

‘‘สิถิลํ ธนิตญฺจ ทีฆรสฺสํ, ครุกํ ลหุกญฺจ นิคฺคหิตํ;
สมฺพนฺธํ ววตฺถิตํ วิมุตฺตํ, ทสธา พฺยญฺชนพุทฺธิยา ปเภโท’’ติฯ

เอวํ วุตฺตํ ทสวิธํ พฺยญฺชนํ อเปกฺขิตฺวา วา เอวํ อสโกฺกเนฺตนาปิ สิถิลธนิต วิมุตฺตนิคฺคหิตวเสน วุตฺตานิ พฺยญฺชนานิ อโกเปตฺวา วา ทุรุตฺตํ วา อกตฺวา วุตฺตํ ญตฺติสมฺปตฺติ นามฯ ญตฺติวิปตฺติ นาม สพฺพโส ญตฺตึ อฏฺฐเปตฺวา วา วตฺถุสงฺฆปุคฺคลญตฺตีนํ อปรามสนานิ ปจฺฉา ญตฺติฏฺฐปนญฺจาติ อิเม ตาว ปญฺจ ญตฺติโทสาฯ ตตฺถ อยํ อิตฺถนาโมติ อุปสมฺปทาเปกฺขสฺส อปิ อกิตฺตนํ วตฺถุอปรามสนํ นามฯ สุณาตุ เม ภเนฺต สโงฺฆติ เอตฺถ สุณาตุ เม ภเนฺตติ วตฺวา สโงฺฆติ อภณนํ สงฺฆอปรามสนํ นามฯ อิตฺถนฺนามสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺขติ อุปชฺฌายสฺส อกิตฺตนํ ปุคฺคลอปรามสนํ นามฯ สเพฺพน สพฺพํ ญตฺติยา อนุจฺจารณํ ญตฺติอปรามสนํ นามฯ ปฐมํ กมฺมวาจํ นิฏฺฐาเปตฺวา เอสา ญตฺตีติ วตฺวา ขมติ สงฺฆสฺสาติ เอวํ ญตฺติ กิตฺตนํ ปจฺฉา ญตฺติฏฺฐปนํ นามฯ อิติ อิเม ปญฺจ ญตฺติโทสา ญตฺติวิปตฺติ นามฯ อิเมหิ โทเสหิ วิมุตฺตาย ญตฺติยา สมฺปนฺนํ ญตฺติสมฺปตฺติ นามฯ

ญตฺติสมฺปตฺติกถา นิฏฺฐิตาฯ

อนุสาวนสมฺปตฺติ นาม วตฺถุ สงฺฆปุคฺคลานํ อปรามสนานิ, สาวนาย หาปนํ, อกาเล สาวนนฺติ อิเม ปญฺจ อนุสาวนโทเส วเชฺชตฺวา กถนํ อนุสาวนสมฺปตฺติ นามฯ ตตฺถ วตฺถาทีนํ อปรามสนานิ ญตฺติยํ วุตฺตสทิสาเนวฯ ตีสุ ปน อนุสาวนาสุ ยตฺถ กตฺถจิ เอเตสํ อปรามสนํ อปรามสนเมวฯ สเพฺพน สพฺพํ ปน กมฺมวาจํ อวตฺวา จตุกฺขตฺตุํ ญตฺติกิตฺตนเมว วา กมฺมวาจพฺภนฺตเรปิ จตฺตาริ พฺยญฺชนานิ โกเปตฺวา วา อกฺขรสฺส วา ปทสฺส วา ทุรุจฺจารณํ วา กตฺ

วา สาวนํ สาวนาย หาปนํ นาม, ตถา หิ สิถิลธนิตวิมุตฺตนิคฺคหิตวเสน จตฺตาริ พฺยญฺชนานิ อ
โนฺตกมฺมวาจาย กมฺมํ โกเปนฺติฯ ตตฺถ ‘‘สุณาตุ เม ติ สิถิเล วตฺตเพฺพ สุณาถุ เม’’ติ วจนํ สิ
ถิเล ธนิตํ นามฯ ‘‘ภเนฺต’’ติ วตฺตเพฺพ ภเนฺตติ วจนํ ธนิเต สิถิลํ นามฯ ‘‘สุณาตุ เอสา ญตฺตี’’ติ
วตฺตเพฺพ ‘‘สุณนฺตุ เอสํ ญตฺตี’’ติ วจนํ วิมุเตฺต นิคฺคหิตํ นามฯ ‘‘ปตฺตกลฺล’’นฺติ วตฺตเพฺพ
‘‘ปตฺตกลฺลา’’ติ วจนํ นิคฺคหิเต วิมุตฺตํ นามฯ เอวํ อิมานิ จตฺตาริ พฺยญฺชนานิ อโนฺตกมฺมวา
จาย กมฺมํ ทูเสนฺติฯ อิมานิ จตฺตาริ อโกเปตฺวา วทเนฺตนาปิ อญฺญสฺมิํ อกฺขเร วตฺตเพฺพ อญฺญํ
อกฺขรํ วทโนฺต ทุรุตฺตํ กโรติ นามฯ อิตเรสุ ทีฆรสฺสาทีสุ ฉสุ ฐาเนสุ ทีฆฏฺฐาเน ทีฆํ,
รสฺสฏฺฐาเน รสฺสเมวาติ เอวํ ยถาฐาเน ตํ ตเทว อกฺขรํ ภาสเนฺตน อนุกฺกมาคตํ ปเวณิํ อวินา
เสตฺวา กมฺมวาจา กาตพฺพาฯ สเจ ปน เอวํ อกตฺวา ทีเฆ วตฺตเพฺพ รสฺสํ, รเสฺส วตฺตเพฺพ ทีฆํ
วทติ, ตถา ครุเก วตฺตเพฺพ ลหุกํ, ลหุเก วตฺตเพฺพ ครุกํ วทติฯ สมฺพเนฺธ วา วตฺตเพฺพ ววตฺถิตํ,
ววตฺถิเต วา วตฺตเพฺพ สมฺพนฺธํ วทติ, เอวมฺปิ กมฺมวาจา น กุปฺปติฯ อิมานิ ฉ พฺยญฺชนานิ กมฺมํ
น โกเปนฺติฯ อิทเมว อาจริยานํ สมานกถาฯ อปเร ปน อิทานิ พฺยญฺชนานิ อโนฺตกมฺมวาจาย
กมฺมํ ทูเสนฺตีติ วทนฺติ, เอวํ สติ อนุปสมฺปนฺนาว พหุตรา ภเวยฺยุํ, วีมํสิตฺวา ปน คเหตพฺพํฯ
สุฏฺฐุตรา วา กมฺมวาจา สิกฺขิตพฺพาฯ สาวนาย อโนกาเส ปฐมํ ญตฺติํ อฏฺฐเปตฺวา อนุสาวนํ
อกาเล สาวนํ นามฯ อิติ อิเมหิ โทเสหิ วิมุตฺตาย อนุสาวนาย สมฺปนฺนํ อนุสาวนสมฺปตฺติสมฺ
ปนฺนํ นามฯ ยทิ ปตฺตจีวรรหิตํ ปุคฺคลํ อุปสมฺปาเทติ, ‘‘ปริปุณฺณสฺส ปตฺตจีวร’’นฺติ อนุสาว
นาย กตตฺตา กมฺมโกโป น โหติ, การกสโงฺฆ ปน สาติสาโร เตเนวาห วิมติวิโนทนิยมฺปิ ปตฺต
จีวรานํ อภาเวปิ’ปริปุณฺณสฺส ปตฺตจีวร’นฺติ กมฺมวาจาย สาวิตตฺตา กมฺมโกปํ อวตฺวา ทุกฺกฏ
เมว วุตฺตนฺติฯ สเจ อนุปชฺฌายโก อุปสมฺปาเทติ, ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข, อิตฺถนฺ
นาเมน อุปชฺฌาเยนา’’ติ วา อุปชฺฌายํ สาเวติ, สูปสมฺปโนฺนว โหติฯ อุปชฺฌายํ น สาเวติ นุป
สมฺปโนฺนฯ วกฺขติ หิ วิมติวิโนทนิยํ ‘‘กมฺมํ น กุปฺปตีติ อิทํ อุปชฺฌายาภาเวปิ อิตฺถนฺนามสฺส
อุปสมฺปทาเปโกฺข อิตฺถนฺนาเมน อุปชฺฌาเยนา’’ติ มตสฺส วา วิพฺภมนฺตสฺส วา ปุราณอุป
ชฺฌายสฺส วา ยสฺส กสฺสจิ อวิชฺชมานสฺสาปิ นาเมน สพฺพตฺถ อุปชฺฌายกิตฺตนสฺส กตตฺตา
วุตฺตํฯ ยทิ หิ อุปชฺฌายกิตฺตนํ น กเรยฺย,’ปุคฺคลํ น ปรามสตี’ติ วุตฺตกมฺมวิปตฺติเอว สิยา, เต
เนว ปาฬิยํ ‘‘อนุปชฺฌายกนฺติ วุตฺต’’นฺติฯ สเจ สงฺฆุปชฺฌาเยน คณุปชฺฌาเยน อุปสมฺปาเทติ,
การกสโงฺฆ สาติสาโร, กมฺมํ ปน น กุปฺปติ, วกฺขติ หิ วิมติวิโนทนิยํ ‘‘สเงฺฆน อุปชฺฌาเยน
า’’ติ อยํ อิตฺถนฺนาโม สงฺฆสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข, อิตฺถนฺนาโม สงฺฆํ อุปสมฺปทํ ยาจติฯ
สเงฺฆน อุปชฺฌาเยนา’’ติ เอวํ กมฺมวาจาย สงฺฆเมว อุปชฺฌายํ กิเตฺตตฺวาติ อโตฺถฯ
เอวํ’คเณน อุปชฺฌาเยนา’ติ เอตฺถาปิ อยํ อิตฺถนฺนาโมคณสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข’ติ อาทินา
โยชนา เวทิตพฺพาฯ เอวํ วุเตฺตปิ กมฺมํ น กุปฺปติ เอว, ทุกฺกฏเสฺสว วุตฺตตฺตา, อญฺญถา โส จ
ปุคฺคโล อนุปสมฺปโนฺนติ วเทยฺยา’ติฯ สเจ ปณฺฑกาทินา อนุปสมฺปนฺนเกน อุปชฺฌาเยน อุป
สมฺปาเทติ, เต วเชฺชตฺวา ปญฺจวคฺคาทิคโณ หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา ปูรติ, กมฺมํ น กุปฺปติ, การก
สโงฺฆ ปน สาติสาโร เตน วุตฺตํ วิมติวิโนทนิยํ ‘‘ปณฺฑกาทีหิ อุปชฺฌาเยหิ กริยมาเนสุ ปณฺฑ
กาทิเกน วินาว ปญฺจวคฺคาทิคโณ ปูรติ, กมฺมํ น กุปฺปติฯ อิตรถา กุปฺปตี’’ติฯ สเจ จตฺตาโร
อาจริยา เอกโต อนุสาเวนฺติ, เอตฺถ ปน กถนฺติ วุจฺจเต, สพฺพอฏฺฐกถาสุ ทฺวีหิ วา ตีหิ วา อา
จริเยหิ วิสุํ วิสุํ เอเกน เอกสฺสาติ เอกปฺปหาเรเนว เทฺว ติโสฺส วา กมฺมวาจา กาตพฺพาฯ สเจ
ปน นานาจริยา นานุปชฺฌายา โหนฺติ, ติสฺสเตฺถโร สุมนเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ, สุมนเตฺถโร
ติสฺสเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ อนุสาเวติ, คณปูรกา โหนฺติ วฏฺฏติฯ สเจ ปน นานุปชฺฌายา โหนฺ
ติ, เอโก อาจริโย โหติ, นเตฺววํ’นานุปชฺฌาเยนา’ติ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา น วฏฺฏตีติ เอตฺตกเมว
วุตฺตํฯ จตุนฺนํ ปน ชนานํ วิจารณกถาย นาปิ กมฺมวิปตฺติฉายา ทิสฺสติ, ตถาปิ น กตฺตพฺพเมว,
สพฺพอฏฺฐกถาสุ อวิจาริตตฺตาฯ สเจ วตฺถาลงฺการาทิสหิตปรูฬฺหเกสมสฺสุํ อุปสมฺปาเทติ, สูป

สมฺปโนฺนว โหติ, ปจฺฉา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตุํ วฏฺฏติ เตรส วตฺถุวิมุตฺตตฺตา สมฺปตฺติ เยเวตฺถปมาณตฺตา จฯ

อนุสาวนสมฺปตฺติกถา นิฏฺฐิตาฯ

อิทานิ สีมวิโสธนิํ นาม, นานาคนฺถสมาหนฺติ อิมิสฺสา คาถาย สํวณฺณนากฺกโม อนุปฺปตฺโตฯ

ปญฺญาว สพฺพเญฺเยฺยสุ, ทยา ยสฺส มเหสิโน;
อนเนฺตสฺปิ สเตฺตสุ, ปวตฺติตฺถ ยถารุจิฯ

ตาย อุสฺสาหิโต สตฺถา, ภิกฺขูนํ หิตการณํ;
ยํ สีมํ อนุชานาติ, ตตฺถ ปโญฺห ปวตฺตติฯ

เทฺวฬฺหกา สํสยา โหนฺติ, เทเส สพฺพตฺถ ภิกฺขโว;
คนฺถาปิ วิสมา โหนฺติ, อตฺตโนมติการณาฯ

ยทิ เม อีทิสํ วาทํ, สุตฺวาวุเปกฺขโก ภเว;
ปพฺพชฺชา นิปฺผลา มยฺหํ, วเร สมฺพุทฺธสาสเน;
คมฺภีโร นิปุโณ อโตฺถ, สพฺพญฺญุชินโคจโรฯ

สาริปุโตฺต มหาปโญฺญ, เถรสฺสปิ อวิสโย;
กถํ ตฺวํ สกฺกุเณยฺยาสิ, สพฺพญฺญุชินโคจเร;
อิติ เม อุปวเทยฺยุํ, ธรเตว มหามุนิฯ

ปาลิผุโลฺล มหาสาโล, อุโจฺจ เมรุนคูปโม;
ปรินิพฺพานกาลมฺหิ, สมฺพุโทฺธ อิจฺจมพฺรวิฯ

มา ตฺวํ อานนฺท โรทสิ, มา ตฺวํ อานนฺท โสจสิ;
อหเมโกว นิพฺพายิ, ธรเนฺตว พหู พุทฺธาฯ

สมฺพุทฺธา จตุราสีติ, สหสฺสานิ อิมานิ เต;
โอวทิสฺสนฺติ ตฺวํ ภิกฺขุ, กตปุโญฺญสิ โหหิสิฯ

วเร สาฏฺฐกเถ ปาฬิ, ฐิเต สพฺพญฺญุโคจเร;
นิพฺพุโตปิ สมฺพุโทฺธ, อสุโญฺญว ปชํ อิมํฯ

เอวาหํ จินฺตยิตฺวาน, รตฺติทิวํ อตนฺทิโต;
ธรเนฺตเยว สมฺพุเทฺธ, ภินฺนวาโท อวิสโยฯ

ตํ วาทํ ภินฺทยิตฺวาน, ชหิตฺวา วตฺตโนมติํ;
วิสฺสชฺชิสฺสมหํ ทานิ, จิรํ สทฺธมฺมสุทฺธิยาติฯ

ตตฺถ สีมวิโสธนิ'นฺติ สีมวิปตฺติชหนํ สีมวิปตฺติํ ปหาย สมฺปตฺติลกฺขณปฺปกาสกํ ปกรณํ กริสฺสนฺติ อโตฺถฯ ตตฺถ สีมาติ ปนฺนรสวิธา สีมาฯ กตเม ปนฺนรสฯ ขณฺฑสีมา, อุปจารสีมา,

สมานสํวาสสีมา, อวิปฺปวาสสีมา, ลาภสีมา, คามสีมา, นิคมสีมา, นครสีมา, อพฺภนฺตรสีมา, อุทกุเกฺขปสีมา, ชนปทสีมา, รฏฺฐสีมา, รชฺชสีมา, ทีปสีมา, จกฺกวาฬสีมา'ติฯ ตตฺถ ขณฺฑสีมา นาม ปพฺพชฺชุปสมฺปทาทีนํ สงฺฆกมฺมานํ สุขกรณตฺถํ มหาสีมาย วา คามเขเตฺต วา ขณฺฑิตฺวา ปริจฺฉินฺทิตฺวา สมฺมตาฯ ตสฺสาวิตฺถาโร "ปฐมํ นิมิตฺตา กิเตฺตตพฺพา"ติ อาทินา ทฺวาสตฺตติปฺปเภทาย สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย มหาวคฺค วุโตฺต, อิธ วุโตฺตปิ ตเถว วุโตฺต ภเวยฺย, ตสฺมา น วกฺขาม, ทุวิเญฺญยฺยฏฺฐานเมว กิญฺจิฐานํ นีหริตฺวา ปากฏํ กริสฺสามฯ ตตฺถ สเจ ปน เหฏฺฐา อุปริมสฺส สีมาปริเจฺฉทสฺส ปรโต อโนฺต เลณํ โหติ, พหิ สีมา น โอตรติฯ อถาปิ อุปริมสฺส สีมาปริเจฺฉทสฺส โอรโต พหิ เลณํ โหติ, อโนฺตสีมา น โอตรตีติ อิเมเทฺว เอกตฺถา พฺยญฺชนเมว นานํฯ อยเญฺหตฺถโตฺถอุปริมสฺส สีมาปริเจฺฉทสฺส โอริมภาคโต เหฏฺฐา ปพฺพตปาเท อุมงฺคสณฺฐาเนน ปพฺพตปเสฺส วิชฺฌิตฺวา เลณํ โหติ, สีมาปริเจฺฉทสฺส ปรโต เลเณ จ เลณสฺส พหิภูเต เหฏฺฐา ปพฺพเต จ ภูมิภาเค สีมา น โอตรติ, เลณสฺส อุปริเยว สีมา โหตีติฯ ตสฺส อุปริมสฺส สีมาปริเจฺฉทสฺส โอริมภาคโต พหิภูเต เหฏฺฐา ปพฺพตปาเท อุมงฺคสณฺฐาเนน วิชฺฌิตฺวา ปพฺพตปเสฺส เลณํ อถาปิ โหติ, เลเณ จ เลณสฺส ปรภูเต เหฏฺฐา ปพฺพเต จ ภูมิภาเค สีมา น โอตรติ, เลณสฺส อุปริภาเค ว สีมา โหตีติฯ เอสา จ วิจารณา วิมติวิโนทนิยมฺปิ กตาฯ อโนฺต ติ ปพฺพตสฺส อโนฺต, ปพฺพตมูเลติ อโตฺถฯ ตเมว อโนฺตสทฺทํ สีมาปริเจฺฉเทน วิเสเสตุํ ''อุปริมสฺส สีมาปริเจฺฉทสฺส ปรโต''ติ วุตฺตํฯ ปพฺพตปาทํ ปน อเปกฺขิตฺวา ''โอรโต''ติ วตฺตเพฺพปิ สีมานิสฺสยํ ปพฺพตคฺคํ สนฺธาย ''ปรโต''ติ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ เตเนว พหิเลณนฺติ เอตฺถ พหิสทฺทํ วิเสเสโนฺต ''อุปริมสฺส สีมาปริเจฺฉทสฺส โอรโต''ติ อาหฯ พหิ สีมา น โอตรตีติ เอตฺถ พหี ติ ปพฺพตปาเทเลณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เลณสฺส พหิภูเต อุปริสีมาปริเจฺฉทสฺส เหฏฺฐาภาเค สีมา น โอตรตีติ อโตฺถฯ อโนฺตสีมาติ เลณสฺส จ ปพฺพตปาทสฺส จ อโนฺต อตฺตโน โอตรณารหฏฺฐาเน น โอตรตีติ อโตฺถฯ พหิ สีมา น โอตรตีติ อโตฺถ, สีมา น โอตรตี ติ เจตฺถ อตฺตโน โอตรณารหฏฺฐาเน เลณภาเวน สีมา สพฺพถา ''อโนตรณเมว ทสฺสิตนฺติ คเหตพฺพํฯ ตตฺถ ปิ อโนตรณนฺติ อุปริเอว สีมา โหตี''ติ วิมติวิโนทนีฯ เกจิ ปน เวฬุสฺสิโร วิย สุสิรเมว เลณนฺติ วทนฺติ, ตํ อยุตฺตํฯ

อุปจารสีมา นาม คามารญฺญนิคมาทิวสา ยาว พฺรหฺมโลกา เตสํ เตสํ สตฺตานํ นิวาสเคหสฺส วา เทววิมานกปฺปรุกฺขาทีนํ วา อุปจารารหฏฺฐานเมว อุปจารสีมา เต อิธ นาธิเปฺปตา, ภิกฺขูนํ อวิสยตาย ฯ ยํ ปน ปเทสํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ปริเวณํ กตฺวา ปาการาทิปริกฺขิตฺตํ วา กตฺวา อปริกฺขิเตฺตปิ อุปจารารหฏฺฐานํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา วา ยสฺมึ ปเทเส ภิกฺขู วสนฺติ, อยเมว อุปจารสีมาติ อธิเปฺปตาฯ ภิกฺขูนํ วสฺสูปคมนกถินตฺถารกรณฏฺฐานตฺตา, ตถา หิ ''กถินตฺถตสีมาย''นฺติ อุปจารสีมํ สนฺธาย วุตฺตํ, ขนฺธสีมาย ตตฺรุปฺปาทาภาวโตติ ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ วุตฺตํฯ ตตฺรุปฺปาเทนา ภตนฺติ วิหารสนฺตเกน เขตฺตวตฺถุอาทินา อาภตํ กิญฺจิ สงฺฆิกํ จีวรํ อุปฺปชฺชติ, ตํ เตสํ กถินตฺถารกภิกฺขูนํ เยว ภวิสฺสตีติ โยชนา กาตพฺพาฯ เขตฺตวตฺถุอาทินา ติ เอตฺถ อาทิสเทฺทน มตกจีวรํ วา โหตุ สํฆํ อุทฺทิสฺส ทินฺนํ วา สงฺฆิเกน วา ติ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตํฯ ตสฺมึ อุปจารสีเม ปวตฺตจีวรํ สพฺพํ สงฺคณฺหาติ, เตเนว ''เตน โข ปน สมเยน อญฺญตเรน อุปาสเกน สงฺฆํ อุทฺทิสฺส วิหาโร การิโต โหติ, โส ตสฺส วิหารสฺส กเต อุภโตสงฺฆสฺส อกาลจีวรํ ทาตุกาโม โหติฯ เตน โข ปน สมเยน อุภโตสงฺฆสฺส กถินํ อตฺถตํ โหติฯ อถ โข โส อุปาสโก สงฺฆํ อุปสงฺกมิตฺวา กถินุทฺธารํ ยาจี''ติ อิมสฺมึ วตฺถุสฺมึ อานิสํสปสมฺภนตฺถํ กถินุทฺธารํ ภควตา ปญฺญตฺตํ, เตเนว ถุลฺลนนฺทา ภิกฺขุนี อานิสํสํ อปฺปฏิปฺปสฺสเมฺภนฺตา จีวรํ อมฺหากํ ภวิสฺสตีติ กถินุทฺธารํ ปฏิพาหิ, ตสฺมา กถินตฺถตสีมายํ อนุทฺธเฏ กถิเน ยาว ผคฺคุณปุณฺณมา ปญฺจมาสา เอตฺถนฺตเร มตกจีวรํ วา โหตุ จาตุทฺทิสํ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส มตานํ ญาติชนานํ วา, ภิกฺขาปญฺญตฺติยา วา วิหารมหาทิกิเจฺจน วา เยนเกนจิ อากาเรน สงฺฆิกํ จีวรํ ทินฺนํ โหติ, ตํ

สพฺพํ เตสํ กถินตฺถารกภิกฺขูนํเยว โหติฯ ฉินฺนวสฺสานํ วา ปจฺฉิมิกาย อุปคตานํ วา ตตฺถ สมฺปตฺตานํ สีมฏฺฐกภิกฺขูนํ วา น โหติฯ อชานิตฺวา เจ คณฺหนฺติ ทาตพฺพเมวฯ ยทิ ตํ จีวรํ ตณฺฑุลาทิขาทนียโภชนํ กโรติ, อิตเรสมฺปิ โหติเยวฯ กสฺมาติ เจ อานิสํส วิคตตฺตาฯ เตเนว คณปูรณวเสน สมฺปตฺตานํ ฉินฺนํ วสฺสานํ วา ปจฺฉิมิกาย อุปคตานํ วา อญฺญสฺมึ วิหาเร วุตฺถวสฺสนํ วา ขาทนียโภชนียาทีนิ ปาปุณนฺติฯ กถินตฺถตสาฎกสฺส ทานกมฺมวาจา ปน ขณฺฑสีมายเมว วฏฺฏติฯ ตสฺมึ วิหาเร อสติ อญฺญวิหาเร พทฺธสีมาย วา อุทกุเกฺขปสีมาทีสุ วา กาตพฺพเมวฯ

กสฺมาติ เจ , ตสฺมึ วิหาเร ปุริมิกาย อุปคตา กถินตฺถารกุสลา น โหนฺติฯ อตฺถารกุสลา ขนฺธกภาณกเตฺถรา ปริเยสิตฺวา อาเนตพฺพาฯ กมฺมวาจํ สาเวตฺวา กถินํ อตฺถราเปตฺวา ทานญฺจ ภุญฺชิตฺวา คมิสฺสนฺติ, อานิสํโส ปน อิตเรสํ วโหตี’ติฯ อญฺญสีมฏฺฐกภิกฺขูนมฺปิ กมฺมวาจสาวนสฺส อฏฺฐกถายํ วุตฺตตฺตาฯ ฉินฺนวสฺสาวา ปจฺฉิมิกาย อุปคตา วา อญฺญสฺมึ วิหาเร วุตฺถวสฺสาปิ วา ปุริมิกาย อุปคตานํ คณปูรณมตฺตเมว ลภนฺติ, อานิสํโส อิตเรสํเยว โหติฯ สเจปิ เต ฉินฺนวสฺสาทโย อนุโมเทนฺติ, ภิโนฺน กถินตฺถาโร, อิทํ อฏฺฐกถายํ วิจาริตํฯ อปเร ปน ‘‘กถินตฺถตสีมนฺติ อุปจารสีมํ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ วุตฺตตฺตา อุปจารสีมายเมว กถินนตฺถารก ญตฺตึ กโรนฺติ, ตํ อยุตฺตํ, โสเธตุํ ทุกฺกรตฺตาฯ ตถา หิ อุปจารสีมายเมว ปวิฏฺฐคามสีมายํ ตตฺถ โอติเณฺณ ภิกฺขู ตตฺถ ปาสานยนํ วา พหิสีมกรณํ วา โก สกฺขิสฺสติฯ ‘‘กถินตฺถตสีมาย’’นฺติ อิมินาปิปเทน กถินตฺถตภาโวเยว วุโตฺต, น กถินตฺถตสาฎกสฺส ทานกมฺมวาจา, สา จ วิจารณา กมฺมจตุเกฺกน ทีเปตพฺพาฯ ตตฺถ อปโลกนกมฺมํ ญตฺติกมฺมํ ญตฺติทุติยกมฺมํ ญตฺติจตุตฺถกมฺมนฺติฯ ตตฺถ อปโลกนกมฺมํ นาม สีมฏฺฐกสงฺฆํ โสเธตฺวา ฉนฺทารหานํ ฉนฺทํ อาหริตฺวา สมคฺคสฺส สงฺฆสฺส อนุมติยา สงฺฆํ กิเตฺตตฺวา ‘‘รุจฺจติ สงฺฆสฺสา’’ติ ติกฺขุตฺตุํ อนุสาเวตฺวา กตฺตพฺพํ วุจฺจติฯ ญตฺติกมฺมํ นาม วุตฺตนเยเนว สมคฺคสฺส สงฺฆสฺส อนุมติยา เอกาย ญตฺติยา กตฺตพฺพํ กมฺมํฯ ญตฺติทุติยกมฺมํ นาม วุตฺตนเยเนว สมคฺคสฺส สงฺฆสฺส อนุมติยา เอกาย ญตฺติยา เอกาย จ อนุสาวนายาติ เอวํ ญตฺติทุติยาย อนุสาวนาย กตฺตพฺพํ กมฺมํฯ ญตฺติจตุตฺถกมฺมํ นาม วุตฺตนเยเนว สมคฺคสฺส สงฺฆสฺส อนุมติยา เอกาย ญตฺติยา ตีหิ จ อนุสาวนาหีติ เอวํ ญตฺติจตุตฺถาหิ ตีหิ อนุสาวนาหิ กตฺตพฺพํ กมฺมํฯ ตตฺถ อปโลกนกมฺมํ ผลภาชนกาลาทีสุ ลหุกกเมฺมเยว ลพฺภติฯ กถินตฺถตสาฎกทาเนปิ อนตฺถเตเยว กถิเน ตโต พหุอานิสํสจีวรสาฎกํ ลภิตฺวา เตเนว สาฎเกน อตฺถริตพฺพา, ปุน กมฺมวาจาย ทานกิจฺจํ นตฺถิ อปโลกนกเมฺมน สงฺฆสฺส อนุมติยา ทาตพฺพํฯ กถินตฺถตสาฎกทานกมฺมวาจา เอกา เจ วฏฺฏติฯ ปุน กมฺม วาจายกิจฺจํ นตฺถิฯ ญตฺติกมฺมํ ปน ธมฺมสงฺคาหกกาเล มหากสฺสปเตฺถราทีหิ อตฺตนาว อตฺตานํ สมฺมนฺนนกาเล ลหุกกเมฺมเยว ลพฺภติฯ ญตฺติทุติยกมฺมํ ปน สีมาสมฺมุติ, สีมาสมูหนํ, กถินทานํ, กถินุทฺธาโร, กุฏิวตฺถุเทสนา, วิหารวตฺถุเทสนาติ อิมานิ ฉ ครุกมฺมานิ อปโลเกตฺวา กาตุํ น วฏฺฏติฯ ญตฺติทุติยกมฺมวาจํ สาเวตฺวาว กาตพฺพํฯ อิโต ปเรสุ จีวรวิปฺปวาสสมฺมุติอาทีสุ ญตฺติทุติยกเมฺมสุ อปโลเกตฺวาปิ กาตพฺพํ, ลหุกกมฺมตฺตาฯ ญตฺติจตุตฺถกมฺมํ ปน อิทานิ อุปสมฺปทากมฺมํ อิทานิ จตฺตาริ กมฺมานิ พทฺธสีมาย วา, ตสฺมึ อสติ อุทกุเกฺขปสีมาย วา โสเธตุํ อสโกฺกเนฺต สติ อพทฺธสีมาย วา กาตพฺพเมวฯ อปเร เอวํ วทนฺติ ‘‘กุฏิวตฺถุการวิหารวตฺถุการกาเล ตานิ กุฏิวิหารวตฺถูนิ กถํ สีมฏฺฐา กาตุํ สกฺขิสฺสนฺติ, ตสฺมา ตตฺถ ตเตฺถว กุฏิวิหารกรณฏฺฐาเนเยว กาตพฺพ’’นฺติ, ตํ เตสํ วจนมตฺตเมว, น สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ วตฺถุปรามสนเมวตฺถ ปมาณํ, ตถา หิ สงฺฆกุฏิวตฺถุํ โอโลเกนฺตํ ยาจติตฺยาทินา วตฺถุปรามสนํ กตฺวา เหฏฺฐา วตฺถุญตฺติโทเส จ วิปตฺติ ลกฺขเณ จ วเชฺชตฺวา ญตฺติทุติยกเมฺมน สมฺมตภิกฺขูหิ ตตฺถ กุฏิวิหารฏฺฐานํ คนฺตฺวา โอโลเกตพฺพํ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘เตหิ สมฺมเตหิ ภิกฺขูหิ ตตฺถ คนฺตฺวา กุฏิวตฺถุ โอโลเกตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ อญฺญถา ปตฺตจีวรวิรหิตํ ปุคฺคลํ วา อนุปชฺฌายกํ วา กตฺวา อุปสมฺปา

เทเนฺตหิ ‘‘ปริปุณฺณสฺส ปตฺตจีวร’’นฺติ วา ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข, อิตฺถนฺนาเมน อุปชฺฌาเยนา’’ติ กมฺมวาจาย สาวิเตปิ กมฺมสฺส อสิชฺฌนํ ภเวยฺยฯ อปเร เอวํ วทนฺติ ‘‘สีมาสมฺมุติกาเล ปน กตํ, ตถา หิ สีมาสมฺมุติกาเล ภิกฺขู ตสฺมึ เยว ฐาเน ฐตฺวา กมฺมวาจํ สาเวนฺติ, ตสฺมิมฺปิ ฐาเน อพทฺธสีมาว โหติฯ ยทิ พทฺธสีมา ภเวยฺย, สีมโชฺฌตฺถรณํ วา สีมสเมฺภโท วา สิยา’’ติฯ สจฺจํ, ตถาปิ ตํ สีมาสมฺมุติฎฺฐานํ ภุชิสฺสํ กตฺวา สีมสมฺมุติกมฺมสฺสกตตฺตา วิสุํคาเม สมฺมตานํ ภิกฺขูนํ คามสีเม ฐิตา ภิกฺขู กมฺมํ โกเปตุํ น สโกฺกนฺติฯ ยทิ สีมสมฺมุติฎฺฐานํ ภุชิสฺสํ กตฺวาว สีมํ สมฺมเนฺนยฺย, กถํ ภควโต ธรมานกาเล ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขุ ยถาสุขํ สีมํ สมฺมนฺนิสฺสนฺตีติ น ปเนวํ ทฎฺฐพฺพํ ตถา หิ วาสาขา มิคารมาตาปิ นวโกฎีหิ ภูมึ คณฺหิตฺวา ปุพฺพารามํ นาม มหา วิหารํ กาเรสิ, ตถา อนาถปิณฺฑิโก กหาปณสนฺถเตน เชตสฺส ราชกุมารสฺส อุยฺยานฎฺฐานํ กิณาเปตฺวา คณฺหิตฺวา เชตวนํ นาม มหาวิหารํ กาเรสิ เอวํ ปุญฺญกามา ปริเวณํ กตฺวา วิหารํ กโรนฺติ ตสฺมา ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู ยถาสุขํ สีมํ พนฺธนฺตีติ ทฎฺฐพฺพนฺติฯ อยํ อุปจารสีมาย วิจารณาฯ

สมานสํวาสสีมา นาม ทิฎฺฐิสีลสามญฺญสงฺฆาตสงฺขาเตหิ ภิกฺขุคเณหิ อุโปสถาทิสงฺฆกเมฺมน สมานํ เอกีภาวํ หุตฺวา วสิตุํ สมฺมตา สีมาฯ อวิปฺปวาสสีมา นาม ติจีวเรน วิปฺปวสิตุํ สมฺมตา สีมา, เอตา เทฺวสีมา ติโยชนปรมตายปิ สมฺภวโต มหาสีมา ติปิ นามํ ลภนฺติ, ตาสํ วิจารณา มหาอฎฺฐกถายํ สพฺพโส ปริปุณฺณํ กตฺวา วุตฺตา, ตสฺมา อิธ น วกฺขาม วุจฺจมานมฺปิ อวิเสเสตฺวา วุตฺตํ ภเวยฺย, ตสฺมา น วกฺขามฯ

ลาภสีมา นาม ยํ คามํ วา นิคมํ วา โปกฺขรณีตฬากวนาทิกํ วา ยํ ยํ ปเทสํ สงฺฆสฺส จตุจฺจปฺปยตฺถาย ราชราชมหามเตฺตหิ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ฐปิตา, เอสา ลาภสีมา นามฯ เนว สมฺมาสมฺพุเทฺธน อนุญฺญาตา, น ธมฺมสงฺคหกเตฺถเรหิ ฐปิตา, อปิ จ โข ลาภทายเกหิ ฐปิตาวฯ มาติกาฎฺฐกถาย ลีนตฺถปฺปกาสนิยมฺปิ ลาภสีมาติ ยํ ราชราชมหามตฺตาทโย วิหารํ กาเรตฺวา คาวุตํ วา อฑฺฒโยชนํ วา โยชนํ วา สมนฺตา ปริจฺฉินฺทิตฺวา ‘‘อยํ อมฺหากํ วิหารสฺส ลาภสีมา, ยํ เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา’’ติ ฐเปนฺติ, อยํ ลาภสีมา นามา’ติ วุตฺตํฯ อิมสฺมึ ลาภสีมาธิกาเร รโญฺญ มหาเจติยทายกสฺส ทิวงฺคตกาลโต เอกสฺมึ สํวจฺฉเร อตีเต ตสฺส เชฎฺฐปุตฺตสฺส ธมฺมรโญฺญ กาเล อีทิสํ ปุญฺญํ ภูตปุพฺพํฯ ยทิ หิ ราชราชมหามตฺตาทีสุ โย โกจิ ยสฺส วิหารสฺส ยานิ ตฬากเขตฺตวตฺถาทีนิ ทตฺวา ตํ สหิตวิหารํ ปุคฺคลสฺส เทติ, เอวํ สติ กึ ตสฺส ปุคฺคลสฺส ตํ สหิตวิหารํ ปุคฺคลิกภาเวน ปฎิคฺคเหตุํ วฎฺฎติ, อุทาหุ สงฺฆิกภาเวเนวาติ ตฬากเขตฺตวตฺถาทิวิรหิโต ปน เกวโล ปุคฺคลิกวิหาโร อเญฺญสํ ทมฺมีติ อทตฺวา ปุคฺคเล มเต สงฺฆิโก โหติ, อุทาหุ ปุคฺคลิโกเยวาติฯ ตตฺรายํ วิสฺสชฺชนา, ยทิ หิ ราชราชหามตฺตาทีสุ โยโกจิ วิหารสฺส ตฬากเขตฺตาวตฺถาทีนิ เทติ, เอวํ สติ ปฎิกฺขิปิตุํ น วฎฺฎตีติทฎฺฐพฺพํ เตน วุตฺตํ วินยฎฺฐกถายํ ‘‘อิมํ ตฬากํ, อิมํ เขตฺตํ, อิมํ วตฺถุํ วิหารสฺส เทมาติ วุเตฺต ปฎิกฺขิปิตุํ น ลพฺภตี’’ติฯ ‘‘ปาสาทสฺส ทาสึ, ทาสํ, เขตฺตํ, วตฺถุํ, โคมหึสํ เทมาติ วทนฺติ, ปาเฎกฺกํ คหณกิจฺจํ นตฺถิ, ปาสาเท ปฎิคฺคหิเต ปฎิคฺคหิตเมว โหตี’’ติ จฯ วินยวินิจฺฉยปกรเณ จฯ

‘‘เขตฺตวตฺถุตฬากํ วา, เทม โคอชิกาทิกํ;
วิหารสฺสาติ วุเตฺตปิ, นิเสเธตุํ น วฎฺฎตี’’ติฯ

ขุทฺทสิกฺขาปกรเณ จ ‘‘เขตฺตาทีนิ วิหารสฺส, วุเตฺต ทมฺมีติ วฎฺฎตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘วิหารสฺส เทมา’’ติ เจตฺถ สงฺฆิกวิหารเสฺสว, น ปุคฺคลิกวิหารสฺสาติ ทฎฺฐพฺพํ, ตถา หิ วุตฺตํ วิมติวิโน

ทนิยํ วิหารสฺส เทมาติ สงฺฆิกวิหารํ สนฺธาย วุตฺตนฺติฯ ‘‘ปาสาทสฺสา’’ติ จ สามญฺญน วุตฺตมฺปิ ‘‘เตน โข ปน สมเยน วิสาขา มิคารมาตา สงฺฆสฺส อตฺถาย สาฬินฺทํ ปาสาทํ การาเปตุกาโม โหติ หตฺถินขก’’นฺติ อิมสฺมึ วตฺถุสฺมึ ปาสาทปริโภคสฺส อนุญฺญาตตฺตา สงฺฆิกํเยว ปาสาทํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ วิญฺญายติ ตถา หิ วุตฺตํ วิมติวิโนทนิยํ สพฺพํ ปาสาทปริโภค’นฺติฯ ปาฬิยา อฏฺฐกถาย วณฺณนาธิกาเร ‘‘สุวณฺณรชตาทิวิจิตฺรานี’’ติอาทิ สงฺฆิกเสนาสนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปุคฺคลิกํ ปน สุวณฺณาทิวิจิตฺรํ ภิกฺขุสฺส สมฺปฏิจฺฉิตุเมว น วฏฺฏติ, ‘‘น เกนจิ ปริยาเยน ชาตรูปชตํ สาทิยิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตตฺตา, เตเนเวตฺถ อฏฺฐกถายํ สงฺฆิกวิหาเร วา ปุคฺคลิกวิหาเร วาติ น วุตฺต’นฺติฯ ‘‘ภิกฺขูนํ ธมฺมวินยวณฺณนฏฺฐาเน’’ติ วุตฺตตฺตา สงฺฆิกเมว สุวณฺณาทิมยํ เสนาสนํ เสนาสนปริกฺขารา จ วฏฺฏนฺติ, น ปุคฺคลิกานีติ คเหตพฺพนฺติ จ, ตสฺมา ตฬากเขตฺตวตฺถาทิสหิตวิหาโร สงฺฆิโกเยว โหติ, น ปุคฺคลิโกติ วินยโกวิเทหิ ทฏฺฐโพฺพฯ สเจ ปน ราชราชมหามตฺตาทีสุ โยโกจิ ตฬากเขตฺตวตฺถาทิสหิตํ วิหารํ ปุคฺคลสฺส ตํ สหิตวิหารภาวมาโรเจตฺวา เทติ, เอวํ สติ ปุคฺคลสฺส สงฺฆิกวิหารภาเวเนว ปฏิคฺคเหตุํ วฏฺฏติ, น ปุคฺคลิกวิหารภาเวนาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ‘‘กสฺมา, วิหารสฺส เทมา’’ติ วตฺวา ทินฺนานํ ตฬากเขตฺตวตฺถาทีนํ สงฺฆเสฺสว วฏฺฏมานตฺตาฯ เตเนวาห วิมติวิโนทนิยํ ‘‘วิหารสฺส เทมาติ วุตฺตํ สงฺฆสฺส วฏฺฏติ, น ปุคฺคลสฺส, เขตฺตาทิ วิย ทฏฺฐพฺพ’’นฺติฯ ตตฺรายํ โยชนา วิหารสฺสาเทมาติ วตฺวา ทินฺนํ เขตฺตาทิ สงฺฆสฺส วฏฺฏติ, น ปุคฺคลสฺส, เอวํ วิหารสฺส เทมาติ วุตฺตํ สุวณฺณาทิวิจิตฺตํ อกปฺปิยมญฺจํ สงฺฆสฺส วฏฺฏติ, น ปุคฺคลสฺสาติ ทฏฺฐพฺพนฺติฯ สงฺฆเสฺสว กปฺปิยโวหาเรน เขตฺตาทีนิ ปฏิคฺคเหตุํ วฏฺฏติ, ตถา หิ วุตฺตํ วิมติวิโนทนิยํ ‘‘จตฺตาโรปจฺจเย ปริภุญฺชตูติ เทติ วฏฺฏตีติเอตฺถ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จตุปจฺจยปริโภคตฺถาย ตฬากํ ทมฺมีติ วา ภิกฺขุสโงฺฆ จตฺตาโร ปจฺจเย ปริภุญฺชิตุํ ตฬากํ ทมฺมีติ วา อิโต ตฬากโต อุปฺปเนฺน จตฺตาโร ปจฺจเย ทมฺมีติ วา วุตฺตมฺปิ วฏฺฏติฯ อิทญฺจ สงฺฆสฺส ทิยฺยมานเญฺญว สนฺธาย วุตฺตํ, ปุคฺคลสฺส ปน เอวมฺปิ ทินฺนํ ตฬากเขตฺตาทิ น วฏฺฏติฯ สุทฺธจิตฺตสฺส ปน อุทกปริโภคตฺถํ กูปโปกฺขรณีอาทโย วฏฺฏนฺติฯ สงฺฆสฺสตฬากํอตฺถิ, ตํกถนฺติอาทินาหิสพฺพตฺถ สงฺฆสฺสวเสเนว วุตฺตนฺติฯ ‘‘เขตฺตาทโย ปน สเพฺพสงฺฆเสฺสว วฏฺฏนฺติ, ปาฬิยํ ปุคฺคลิกวเสน คเหตุํ อนนุญฺญาตตฺตาติ ทฏฺฐพฺพ’’นฺติ จฯ ปุคฺคลสฺส ปน ปุคฺคลานญฺจ เขตฺตวตฺถาทีนิ กปฺปิยโวหาเรนาปิ ปฏิคฺคเหตุํ น วฏฺฏติฯ เอวญฺจกตฺวา วิมติวิโนทนิยํ ‘‘เขตฺตวตฺถาทีนิปิ กปฺปิยโวหาเรนาปิ ปุคฺคลานํ คเหตุํ น วฏฺฏติ, ตถา อนุญฺญาตตฺตาติ วิญฺญายติ เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหตี’’ติ อาทินา หิ ปฏิกฺขิตฺตาสุ เอกเสฺสว ปุคฺคลิกวเสน คหเณ อนนุญฺญาเต ตทิตรานํ ตถาคเหตพฺพตา สิทฺธาว โหตี’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ตฬากเขตฺตวตฺถาทิสหิตสฺส วิหารสฺส สงฺฆิกภาเวเนว ปฏิคฺคเหตพฺพตา สิทฺธา โหตีติ ทฏฺฐพฺพาฯ อยํ ปฐมปเญฺห วิสฺสชฺชนาฯ

ตฬากเขตฺตวตฺถาทิวิรหิตํ ปน วิหารํ ปุคฺคลิกภาเวนาปิ ปฏิคฺคเหตุํ วฏฺฏติฯ โส จ วิหาโร ตสฺมึ ปุคฺคเล ชีวเนฺต ปุคฺคลิโก โหติฯ อเญฺญสํ ทมฺมีติ อทตฺวา มเต อวิสฺสชฺชนีโย อเวภงฺคิโย, สงฺฆิโกเยว โหตีติ ทฏฺฐโพฺพฯ ยถาห, ภิกฺขุสฺส ภิกฺขเว กาลงฺกเต สโงฺฆ สามิ ปตฺตจีวเรฯ อปิ จ คิลานุปฏฺฐากา พหุปการา, อนุชานามิ ภิกฺขเว สเงฺฆน ติจีวรญฺจ คิลานุปฏฺฐากานํ ทาตุํฯ ยํ ตตฺถ ลหุภณฺฑํ ลหุปริกฺขารํ, ตํ สมฺมุขีภูเตน สเงฺฆน ภาเชตพฺพํฯ ยํ ตตฺถ ครุภณฺฑํครุปริกฺขารํ ตํ อาคตานาคตสฺส จาตุทฺทิสสฺส สงฺฆสฺส อวิสฺสชฺชิยํ อเวภงฺคิยนฺติฯ วินยฏฺฐกถายญฺจ ‘‘ตสฺมึ ชีวเนฺต ปุคฺคลิโก, มเต สงฺฆิโกเยวาติ อเญฺญสํ อทตฺวา ฐปิตปริกฺขาราปิ ตตฺถ สงฺฆเสฺสว โหนฺติฯ ทฺวินฺนํ สนฺตกํ โหติ อวิภตฺตํ, เอกสฺมึ กาลงฺกเต อิตโร สามิฯ พหูนํ สนฺตเกปิ เอเสว นโย, สเพฺพสุ มเตสุ สงฺฆิกํ โหตี’’ติ วุตฺตํฯ

เอตฺถ จ ยํ ตตฺถ ครุภณฺฑ’นฺติ อาทีสุ ครุภณฺฑํ นาม ราสิวเสน ปญฺจวิธํ, สรูปวเสน ปน ปญฺจวีสติวิธํ โหติ, ตสฺมา มตกสนฺตกภูตสฺสาปิ วิหารสฺส ครุภณฺฑภาโว เวทิตโพฺพ, เตนาห อฎฺฐกถายํ ‘‘ยํ ตตฺถ ลหุภณฺฑํ ยํ ตตฺถ ครุภณฺฑ’’นฺติฯ

อิติ ปญฺจหิ ราสีหิ, ปญฺจนิมฺมลโลจโน;
ปญฺจวีสวิธํ นาโถ, ครุภณฺฑํ ปกาสยีติฯ

เอตฺถ วิหารสฺส ครุภณฺฑภาโว เวทิตโพฺพฯ อยํ ทุติยปเญฺห วิสฺสชฺชนาฯ

อยํ หํสาวติยา ปาโมกฺขมหาเถรานํ วิสฺสชฺชนาฯ รามญฺญรฎฺฐวาสิโน ปน มหาเถรา ปุคฺคลิกภาเวนาปิ ปฎิคฺคเหตพฺพเมวาติ วทนฺติ, ตถา ชํมายรฎฺฐวาสิโนปิ มหาเถรา, ตถา สูนาปรนฺตรฎฺฐวาสิโนปิ มหาเถรา ตถา อิสินครวาสิโนปิ มหาเถรา ปุคฺคลิกภาเวน ปฎิคฺคหเณ โทโส นตฺถี’ติ วทนฺติ เตสํ มหาเถรานํ อยมธิปฺปาโย ลาภสีมานาเมสา เนว สมฺมาสมฺพุเทฺธน อนุญฺญาตาฯ น ธมฺมสงฺคาหกเตฺถเรหิปิ ฐปิตาฯ อปิ จ โข ปุญฺญตฺถิเกหิ ลาภทายเกหิ ฐปิตา ตสฺมา ปุญฺญตฺถิกา ราชราชมหามตฺตาทโย วิหารํ การาเปตฺวา ตสฺส วิหารสฺส ลาภตฺถาย ปเทสํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ฐเปนฺติ ‘‘ยํ เอตฺถนฺตเร อุปฺปชฺชติ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ วิหารสฺส เทมา’’ติฯ ตํ ปน วิหารํ อตฺตโน รุจิตสฺส ยสฺสกสฺสจิ ปุคฺคลสฺส ‘‘อิมํ วิหารํ ตุยฺหํ ทมฺมิ, ตว วิหาโร โหตู’’ติวา อตฺตโน รุจิยา เทติ โสปิ ปุคฺคโล ‘‘อนุชานามิ ภิกฺขเว ปญฺจเลณานิ วิหาร’’นฺติ อาทินา อนุญฺญาตวิหารเมว ปฎิคฺคณฺหาติ, ภควโต อนุญฺญาตวิหารมตฺตเสฺสว ปฎิคฺคหิตตฺตาติฯ ตสฺมึ วิหาเร เขตฺตวตฺถาทีนิ อตฺถีติ เจฯ ‘‘เขตฺตวตฺถุปฎิคฺคหณา ปฎิวิรโต โหตี’’ติ อาทินา ยํ เขตฺตาทิวตฺถุปฎิคฺคหณํ ปฎิกฺขิตฺตํ, ตสฺส เขตฺตาทิวตฺถุสฺส อปฺปฎิคฺคหิตตฺตา วิหารมตฺตเมว หิ ปฎิคฺคหิเต ตปฺปฎิพทฺธา เขตฺตาทิวตฺถุสฺมึ อุปฺปนฺนจีวร ปิณฺฑปาตคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาราปิ ตเสฺสว ปุคฺคลสฺส กปฺปิยภาเวเนว ปวตฺตนฺติ, ปุคฺคลสฺส ปฎิคฺคหเณ วา ปริภุเตฺต วา โทโส นตฺถิ, ภควตา เอว อนุญฺญาตสฺส กปฺปิยปจฺจยสฺส ปริภุญฺชิตตฺตาฯ สุตฺตํ อาหราติ เจ, ‘‘อนุชานามิ ภิกฺขเว สพฺพํ ปาสาทปริโภค’’นฺติฯ นนุ จ วิสาขา มิคารมาตา สงฺฆเสฺสว อตฺถาย สาฎินฺทํ ปาสาทํ หตฺถินขกนฺติฯ สจฺจํ, ตถาปิ ปุคฺคโล สงฺฆปริยาปโนฺน สงฺฆสฺส ปาสาทปริโภเค อนุญฺญาเต ตทโนฺตคธสฺสปิ ปุคฺคลสฺส อนุญฺญาตเมว โหติฯ อญฺญถา ปุคฺคเล อโนฺตวิหาเร นิสิโนฺนเยว สโงฺฆ ตสฺมึ เยว วิหารสีเม กมฺมํ กโรโนฺตปิ กมฺมโกโป น ภเวยฺย, อวคฺคารหตฺตาติ วกฺขติ จ สารตฺถทีปนิยํ ‘‘อนุชานามิ ภิกฺขเว สพฺพํ ปาสาทปริโภค’’นฺติ วจนโต ปุคฺคลิเกปิ เสนาสเน เส นาสนปริโภควเสน นิยมิตํ สุวณฺณฆฎาทิกํ ปริภุญฺชิตุํ วฎฺฎมานมฺปิ เกวลํ อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฎฺฎตี’’ติ, อิมินาปิ วจเนน ปุคฺคลิกวิหารสฺสปิ สพฺพกปฺปิยภาโว วิญฺญายติ ‘‘อนุชานามิ ภิกฺขเว สพฺพํ ปาสาทปริโภค’’นฺติ ญาปกสฺส ทสฺสนโตฯ สุวณฺณฆฎาทิกนฺติ เอตฺถ อาทิสโทฺท มริยาทโตฺถ, ปการโตฺถ วา, เตน รชตหารกูฎ-ชาติผลิกาทีนิ อกปฺปิยฆฎานิ สุวณฺณรชตหารกูฎ ชาติผลิกาทิภาชนสรวาทีนิ จ เสนาสนปริกฺขารานิ สงฺคณฺหาติ, ตานิ ภิกฺขุสฺส ปริกฺขารภาเวน น วฎฺฎนฺติ ตถา ทาสิทาสโคมหึสาปิ, ตถา เขตฺตาทิวตฺถุมฺปิ ภิกฺขุสฺส อตฺตโน สนฺตกภาเวน ปฎิคฺคเหตุํ น วฎฺฎนฺติ, วิหารสฺส ปน ปฎิเสเธตพฺพํ นตฺถิ, สพฺพสทฺทสฺส ทสฺสนโต เตเนวาห สมนฺตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย ‘‘เสนาสเน ปน ทฺวารกวาฎ วาตปานกวาฎาทีสุ สพฺพํ รตนมยมฺปิ วณฺณมฎฺฐกมฺมํ วฎฺฎติฯ เสนาสเน กิญฺจิ ปฎิเสเธตพฺพํ นตฺถิ อญฺญตฺร วิรุทฺธเสนาสนา’’ติ, อิมินา ฐเปตฺวา’คามญฺจ คามูปจารญฺจา’ติ เอตฺถ วิรุทฺธเสนาสนํ ฐเปตฺวา สพฺพกปฺปิยากปฺปิยํ วิหารสฺส กปฺปติ, กิญฺจิอปฺปมตฺตกมฺปิ ปฎิเสเธตพฺพํ นาม นตฺถีติ วิญฺญายติ, เตเนวาห วินยวินิจฺฉเยฯ

‘‘เขตฺตวตฺถุ ตฬากํวา, เทม โคอชิกาทิกํ;
วิหารสฺสาติ วุเตฺตปิ, นิเสเธตุํ น วฏฺฏตี’’ติฯ

นนุจ วิหารสฺส เทมาติ สงฺฆิกวิหารํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ วิมติวิโนทนิยํ วุตฺตนฺติฯ วุตฺตํ เอตฺถ หิ อาจริยสฺสอธิปฺปาเยน ภวิตพฺพํ ‘‘เขตฺตวตฺตาทีนิปุคฺคลิกวิหารสฺส เทมา’’ติ วุเตฺต ‘‘น กปฺปติ อุปาสกา’’ติ ปฏิกฺขิปิตพฺพํฯ กสฺมา ปุคฺคโล ตสฺส วิหารสฺส สามิ, วิหารสฺส ทิเนฺน ปุคฺคลสฺส ทินฺนเมว โหติ, เอวํ สติ จ ‘‘เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหตี’’ติ อาทินา วุตฺต สิกฺขาปเทน กาเรตพฺพตํ อาปชฺชติฯ สงฺฆิกวิหารสฺส ปน น ปฏิกฺขิปิตพฺพํฯ กสฺมา โส ปุคฺคโล ตสฺส สงฺฆิกวิหารสฺส อนิสฺสโรฯ จาตุทฺทิสํ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทินฺนํ ยํกิญฺจิ ขุทฺทกํ วา มหนฺตํ วา ปเทสํ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหนฺตสฺสปิ ปาราชิโก น โหติ, สพฺพเสฺสว จาตุทฺทิสิกสฺส สงฺฆสฺส ธุรนิเกฺขปสฺส อสมฺภวโต ตสฺมา สงฺฆิกวิหารสฺส ทิเนฺน ปฏิกฺขิเตฺต สงฺฆสฺส ลาภนฺตรายกโร โหตีติฯ อิมเมวตฺถํ สนฺธาย วิหารสฺส เทมาติ สงฺฆิกวิหารํ สนฺธาย วุตฺต’นฺติ วุตฺตํ ภเวยฺย, น ปุคฺคลิกภาเวนาปิ ปฏิคฺคเหตพฺพนฺติฯ เอวญฺจ สติ สามิกานํ ธุรนิเกฺขเปนา’ติ เอตฺถ เอกสฺส สนฺตเก ตฬาเก เขเตฺต จ ชาเต ตเสฺสว ธุรนิเกฺขเปน ปาราชิกํฯ ยทิ ปน ตํ ตฬากํ สพฺพสาธารณํ, เขตฺตานิ ปาฏิปุคฺคลิกานิ, ตสฺส จ ธุรนิเกฺขเป อวหาโรฯ อถ เขตฺตานิปิ สพฺพสาธารณานิ, สเพฺพสํ ธุรนิเกฺขเปเยว ปาราชิกํ, นาสตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ วิมติวิโนทนิยํ วุตฺตวจเนน อวิโรโธ สิยา, ตถา หิ เขตฺตวตฺถาทิสหิตสฺส วิหารสฺส ปุคฺคลิกภาเวน อกปฺปิเย สติฯ กถํ ปุคฺคลสฺส เขตฺตวตฺถาทิกมารพฺภ อภิยุญฺชภาโว ภเวยฺย, เอวญฺจ ปน วเทยฺย ‘‘ธุรํ นิกฺขิปตีติ เอตฺถ เอกสฺส สนฺตเก ตฬาเก เขเตฺต จาติเอตฺถ คิหิสนฺตกเมว สนฺธาย วุตฺต’’นฺติฯ ตถาปิ น วตฺตพฺพํฯ กสฺมา ‘‘ธุรํ นิกฺขิปตีติ ยทา ปน สามิโก อยํ ถโทฺธ กกฺขโฬ, ชีวิตพฺรหฺมจริยนฺตรายมฺปิ เม กเรยฺย, อลํ ทานิ มยฺหํ อิมินา’’ติ ปทสฺส ทิสฺสนโต เตเนว ‘‘เขตฺตานิ ปาฏิปุคฺคลิกานิ, ตสฺส จ ธุรนิเกฺขเป’’ติ วิมติวิโนทนิยํ วุตฺตํฯ ตถา ‘‘อนุชานามิ ภิกฺขเว สพฺพํ ปาสาทปริโภค’’นฺติ วจนโต ปุคฺคลิเกปิ เสนาสเน เสนาสนปริโภควเสน นิยมิตํ สุวณฺณฆฏาทิกํ ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏมานมฺปิ เกวลํ อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ สารตฺถทีปนิยํ วุตฺต วจเนนาปิ อวิโรโธ สิยา, ตถา ‘‘เสนาสเน กิญฺจิ ปฏิเสเธตพฺพํ นตฺถิ อญฺญตฺร วิรุทฺธเสนาสนนา’’ติ อฏฺฐกถาวจเนนาปิ สํสนฺทเมวฯ ตถา ‘‘ยํ ภิกฺขเว มยา อิทํ น กปฺปตีติ อปฺปฏิกฺขิตฺตํ, ตํ เจ กปฺปิยํ อนุโลเมติ, อกปฺปิยํ ปฏิพาหติ, ตํ โว กปฺปตี’’ติ อิมินา สุตฺตานุโลเมนปิสํสนฺทเมวฯ กถํ ‘‘อนุชานามิ ภิกฺขเว ปญฺจเลณานิ วิหารนฺตฺยา’’ทินา อนุญฺญาตวิหารสฺส ปฏิคฺคหิตตฺถาฯ ตปฺปฏิพทฺธจีวราทิกปฺปิยปจฺจยเสฺสว ปริภุญฺชิตตฺตา จ วิหารปิณฺฑปาตคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาราปิ ภิกฺขุสฺส สพฺพกปฺปิยา กปฺปิยานุโลมา จ โหนฺติฯ เอวํ สุตฺต สุตฺตานุโลมอาจริยวาทอตฺตโนมตีหิ สํสนฺทนโต อญฺญทตฺถุ คโงฺคทเกน ยมุโนทกํ วิย เขตฺตวตฺถาทิสหิตวิหาโร ปุคฺคลิกภาเวนาปิ ปฏิคฺคเหตโพฺพติ กปฺปิยา กปฺปิยานิ วินยโกวิเทหิ ทฏฺฐโพฺพฯ อยํ อิสินครวาสีนํ มหาเถรานํ สมานวิสฺสชฺชนาฯ

‘‘เย จ ชนา ครุภณฺฑํ สํวิธาย อวหรุํฯ ธุรนิเกฺขโป จ โหติ, ปาราชิกมนาปนฺนา, ปญฺหาเมสา กุสเลหิ จินฺติตา’’ติฯ

อยํ ปญฺหา สงฺฆิกภูมิเถนเก ภิกฺขุ สนฺธาย วุตฺตา, ตตฺถ หิ ปจฺจุปฺปนฺนสงฺฆสฺส ธุรนิเกฺขเปน จาตุทฺทิสิกสงฺฆสฺส ธุรนิเกฺขปาภาวโต อวหาโร นตฺถีติฯ อยํ ลาภสิมาย วิจารณาฯ

คามสีมานิคมสีมานครสีมา ปน ปากฏาเยวฯ ตาสํ ปน วิเสโส เอวํ เวทิตโพฺพ ยสฺมิํ ปน ปเทเส อาปณเมว อตฺถิ, น ปาการปริกฺขิตฺตํ ปาการปริกฺขิตฺตเมว วา อตฺถิ น อาปณํ อยํ ป

เทโส คาโม นามฯ ยสฺมึ ปน ฐาเน คาโมเยว อตฺถิ, น ปน อาปณปาการา สนฺติ, อยํ ปเทโส นิคโม นามฯ ยตฺถ ปน อาปณมฺปิ อตฺถิ ปาการปริกฺขิตฺตมฺปิ, อยํ ปเทโส นครํ นามฯ อยํ ปเทโส นาคารวนฺติ เอตฺถาติ วจนเตฺถน ราชูนํ วา มหามตฺตานํ วา นิวาสนโยคฺยฏฺฐานตฺตา นครนฺติ วุจฺจติฯ โลกิยสเตฺถ ปนฯ

“วิจิตฺตเทวายตนํ, ปาสาทาปณมนฺทิรํ;
นครํ ทสฺสเย วิทฺวา, ราชมคฺค ปโสภิต”นฺติฯ

วุตฺตํฯ เอวํ คามนิคมนครานํ วิเสสํ ญตฺวา คาโมเยว คามสีมา, นิคโมเยว นิคมสีมา, นครเมว นครสีมาติ ตาสํ วจนโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ ยํ ปเทสํ อสมฺมตาย ภิกฺขเว สีมาย อฐปิตาย ยํ คามํ วา นิคมํ วา อุปนิสฺสาย วิหรติ, ยา ตสฺส คามสฺส วา คามสีมา นิคมสฺส วา นิคมสีมา, อยํ ตตฺถ สมานสํวาสา เอกูโปสถา’ติ อนุญฺญาตํ, ตสฺมึ ปเทเส สโพฺพปิ วา คามปเทโสฯ ยมฺปิ เอกสฺมึเยว คามเขเตฺต เอกํ ปเทสํ “อยํ วิสุํ คาโม โหตู”ติ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ราชา กสฺสจิ เทติ โสปิ วิสุํคามสีมา โหติเยว ตสฺมา สา จ อิตรา จ ปกติคามนครนิคมสีมา พทฺธสีมาสทิสาเยว โหนฺติฯ เกวลํ ปน ติจีวรวิปฺปวาสปริหารํ น ลภนฺติฯ เอตฺถ จ อปเร เอวํ วทนฺติ, “ราชา ปเสนทีโกสลาทโย โปกฺขรสาติปภุตีนํ ทกฺขิโณทกปาตนวเสน เทนฺติ วิย พฺรหฺมเทยฺยวเสน ทินฺนเมว วิสุํ คามสีมา โหติ, น อายมตฺตสฺส, เฉชฺชเภชฺชสฺส อนิสฺสรตฺตา”ติ ตํ น ปเนวํ ทฏฺฐพฺพํ, เฉชฺชเภชฺชสฺส ราชารหตฺตา ตถา หิ โลกโวหารสเงฺกตวเสน อยํ ปเทโส อิมสฺส คามสฺส ปริเจฺฉโท”ติ อิสฺสเรหิ กตปริจฺฉินฺนเมว ปมาณํ โหติฯ ยทิ เฉชฺชเภชฺชกโร ภเวยฺย, ราชาเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ โสปิ คามเทโส นครรชฺชสีมา ภเวยฺย, น ปน คามสีมามตฺตเมว, เตเนวาห สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย “ยตฺตเก ปเทเส ตสฺส คามสฺส คามโภชกา พลึ ลภนฺติ, โส ปเทโส อโปฺป วา โหตุ มหโนฺต วา, คามสีมาเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ นครนิคมสีมาสุปิ เอเสว นโย”ติฯ อยํ คาม นิคมนครสีมานํ วิจารณาฯ

อพฺภนฺตรสีมา นาม ยํ ปฏิปเทสํ อคามเก ภิกฺขเว อรเญฺญ สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรา, อยํ ตตฺถ สมานสํวาสา เอกูโปสถา’ติ อนุญฺญาตา อพฺภนฺตรสีมา นามฯ ตตฺถ สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตราติ ยสฺมึ วิญฺฌาฏวิสทิเส อรเญฺญ ภิกฺขุ วสติ, อถสฺส ฐิโตกาสโต สมนฺตา ปุรตฺถิมาย สตฺตพฺภนฺตรา ปจฺฉิมาย สตฺตพฺภนฺตรา ทกฺขิณาย สตฺตพฺภนฺตรา อุตฺตราย สตฺตพฺภนฺตราติ สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตราฯ วินิเพฺพเธน จุทฺทสา ติ ปุรตฺถิมปจฺฉิมวเสน จุทฺทสพฺภนฺตรา, ทกฺขิณุตฺตรวเสนปิ จุทฺทสพฺภนฺตราติ เอวํ นิเพฺพเธน จุทฺทส จุทฺทส กตฺวา สมนฺตา อฏฺฐวีสติ อพฺภนฺตรา โหนฺติฯ เอตฺถ จ เอกํ อพฺภนฺตรํ อฏฺฐวีสติ หตฺถปฺปมาณํ โหติ, ตสฺมา ปุรตฺถิมาย สตฺตพฺภนฺตเร ฉนฺนวุติสตหตฺถปฺปมาณํ โหติ, เอวํ ทกฺขิณุตฺตรปจฺฉิเมสุปีติ สพฺพํ สมฺปิเณฺฑตฺวา จตุราสีติสตฺตสตหตฺถปฺปมาณํ โหติฯ ปริมณฺฑลวเสน ปน สพฺพํ ฉสตฺตติเอกสตฺตุตฺตรานิ จ เอกํ สหสฺสญฺจ โหติฯ ปกติอยนวเสน มินิเต ปน –

“ปญฺจหโตฺถ มโต ทโณฺฑ, วีสทโณฺฑ อุสโภ;
อสีติอุสภา คาวี, จตุคาวี โยชน”นฺติฯ

วุตฺตตฺตา อยนวเสน วินิเพฺพเธ จุทฺทสพฺภนฺตเร เทฺวหตฺถาธิกอฏฺฐสตฺตติ โหติฯ สพฺพํ อฏฺฐวีสติ อพฺภนฺตรํ สมฺปิเณฺฑตฺวา จตุหตฺถาธิกฉปฺปญฺญาสุตฺตร เอกสตํ โหติฯ ปริมณฺฑลวเสน ปน ฉหตฺถาธิกจตฺตึสุตฺตรเทฺวสตานิ โหนฺติ, อุสภวเสน ปน วินิเพฺพเธน จุทฺทส อพฺภนฺตเร เทฺวหิ อูนานิ จตฺตาริ อุสภานิ จ เทฺวรตนญฺจ โหนฺติฯ สพฺพํ สมฺปิเณฺฑตฺวา อฏฺฐวีสติยา อพฺภนฺตเร จตุรตนญฺจ โสฬส อยนานิ อธิกานิ สตฺต อุสภานิ โหนฺติฯ ปริมณฺฑลวเสน

ปน ฉรตนญฺจ จุทฺทสอยนานิ จ อธิกานิ เอกาทส อุสภานิ โหนฺติฯ อยเมตฺถ สารโต วินิจฺฉโยฯ เกจิ ปน อพฺภนฺตรสทฺทํ หตฺถรตนวาจกํ ปริกปฺเปตฺวา เอวํ วทนฺติ มชฺฌิมฐิตสฺส สมนฺตา สตฺต วินิเพฺพเธน จุทฺทสา’ติ วุตฺตตฺตา ปุรตฺถิมาย สตฺต หตฺถา ทกฺขิณุตฺตรปจฺฉิเมสุปิ สตฺต สตฺต หตฺถาติ กตฺวา เอวํ นิเพฺพเธน จุทฺทส หตฺถา โหนฺติฯ สพฺพํ สมฺปิเณฺฑตฺวา อฏฺฐวีสติหตฺถํ อพฺภนฺตรนฺติ ตํ เตสํ มติมตฺตเมว, น สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ กสฺมา อฏฺฐกถายํ ตตฺถ เอกํ อพฺภนฺตรํ อฏฺฐวีสติหตฺถ’นฺติ วุตฺตตฺตาฯ ยทิ เตสํ มเตน สพฺพํ สมฺปิเณฺฑตฺวา อฏฺฐวีสติหตฺถพฺภนฺตรํ ภเวยฺย, อฏฺฐกถายํ ตตฺถ อพฺภนฺตรํ นาม อฏฺฐวีสติหตฺถปฺปมาณํ โหติ, มชฺฌิมฐิตสฺส สมนฺตา สตฺตวินิเพฺพเธน จุทฺทสา โหนฺตี’ติ วตฺตพฺพํ ภเวยฺย, น ปเนวํ วุตฺตํ, ตสฺมา ตํ เตสํ มติมตฺตเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ตตฺถ อยเณฺหตฺถโตฺถ ตตฺถ ตตฺถา’ติ นิทฺธารเณ ภุมฺมํฯ เอกนฺติ คณนปริเจฺฉโทฯ อพฺภนฺตรนฺติ ปริจฺฉินฺนนิเทฺทโส, นิยมิตปริทีปนํ วาฯ อฏฺฐวีสติหตฺถปฺปมาณนฺติ ปริจฺฉินฺทิตพฺพธมฺมสมุทายนิเทฺทโส ตตฺถ เตสุ สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตเรสุ เอกํ อพฺภนฺตรํ นาม อฏฺฐวีสติหตฺถปฺปมาณํ โหตีติ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ เอตฺถ ปน สงฺขฺยา กเถตพฺพาฯ สา ทุวิธา ปริมาณมินนวเสนฯ ตตฺถ ปริมาณ สงฺขฺยา เอวํ เวทิตพฺพา จตโสฺส มุฏฺฐิโย เอโก กุฑุโวฯ จตฺตาโร กุฑุวา เอโก ปโตฺถ, จตฺตาโร ปตฺถา เอโก อาฬฺหโกฯ จตฺตาโร อาฬฺหกา เอกํ โทณํ, จตฺตาริ โทณานิ เอกา มานิกาฯ จตโสฺส มานิกา เอกา ขารีฯ วีสติ ขาริกา เอโก วาโหฯ ตเทว เอกํ สกฏนฺติ สุตฺตนิปาตฏฺฐกถาทีสุ วุตฺตํฯ สารตฺถทีปนิยํ ปน นว วาหสหสฺสานีติ เอตฺถ จตโสฺส มุฏฺฐิโย กุฑุโว, จตฺตาโร กุฑุวา เอโก ปโตฺถ, จตฺตาโร ปตฺถา เอโก อาฬฺหโกฯ จตฺตาโร อาฬฺหกา เอกํ โทณํ, จตฺตาริ โทณานิ เอกา มานิกา, จตฺตโสฺส มานิกา เอกา ขารีฯ วีสติขาริกา เอโก วาโหฯ ตเทว เอกํ สกฏนฺติ สุตฺตนิปาตฏฺฐกถาทีสุ วุตฺต’นฺติ วตฺวา “อิธ ปน เทฺว สกฏานิ เอโก วาโหติ วทนฺตี”ติ ลิขิตํ ปจฺจนฺตโวหาเรน มินิเต ปน สฏฺฐิสตํ เอโก วาโหติ รโญฺญ ธมฺมาโสกสฺส สูวกาหตสาลิยา มินิเต ปน ปจฺจนฺตโวหาเรน วีสาธิกติสตํ โหติ เอโก วาโหติ วทนฺติฯ มินน สงฺขฺยา ปน เอวํ เวทิตพฺพาฯ ตถา หิ –

“ฉตฺตึส ปรมาณูนํ, อณุมตฺตนฺติ วุจฺจติ;
ฉตฺตึ สอณุมตฺตํ, ตชฺชารีติ ปวุจฺจติฯ

ฉตฺตึ สมตฺตาตชฺชารี, รถเรณุปมาณํ;
ฉตฺตึส รถเรณู จ, เอกา ลิกฺขาติ วุจฺจติฯ

สตฺตลิกฺขา จ เอกูกา, สตฺตูกา ธญฺญมาสโก;
สตฺตธญฺญงฺคุลิ เอกา, วิทตฺถิ ทฺวาทสงฺคุลิฯ

เทฺว วิทตฺถิตุ รตนํ, สตฺตหตฺถํ เอกยฏฺฐิ;
วีสยฏฺฐิตุ อุสภํ, อุสภาสีติ คาวุตํ;
คาวุตานิ จตฺตาริ, เมรุโยชนนฺติ วุจฺจตี”ติฯ

วุตฺตตฺตา เอกา รโช ปรมาณุ อติสุขุมา อจกฺขุวิเญฺญยฺยา, สรีรมฺปิ ฆนเสลมยํ สิเนรุปพฺพตราชมฺปิ วินิชฺฌิตฺวา คตาฯ ตสฺสา ฉตฺตึสปริมาณํ เอโกอณุ ตชฺชาริตสฺส ฉตฺตึสปริมาณํ เอการถเรณุฯ ตสฺสา ฉตฺตึสปริมาณํ เอกลิกฺขาฯ สตฺตลิกฺขา เอกา อูกาฯ สตฺต อูกา เอกํ ธญฺญํฯ สตฺตธญฺญํ เอกา องฺคุลิ, ทฺวาทสองฺคุลิ เอกา วิทตฺถิฯ เทฺว วิทตฺถิ เอกรตนํฯ สตฺตหตฺถํ เอกยฏฺฐิ, วีสยฏฺฐิ เอกา อุสภา, อสีติ อุสภา คาวุตํฯ จตฺตาริ คาวุตานิ เมรุโยชนนฺติ วุจฺจติฯ ตตฺถ อณุรโช กิฬญฺชกุฏฺฏฉิทฺทาทีสุ วาเต ปหฏกาเล สูริยาโลเกสุ ทิสฺสติฯ ตชฺชารี

ปน สกฎมคฺคาทีสุ ทกฺขิณวาม ปสฺสาทีสุ ทิสฺสติ ฯ รถเรณุ ปน ตสฺสา อลฺลียนฎฺฐาเนสุ ทิสฺสติฯ ลิกฺขา ปน อติโอฬาริกา ปากฏา โหติฯ อยํ เมรุอยนวเสน วุตฺตํฯ

อปรมฺปิ

‘‘ทส เกสา เอกติลํ, ฉติลํ ยวกํ ภเว;
จตุยวญฺจ องฺคุลิ, ปญฺจทส เอกปาท’’นฺติฯ

วุตฺตตฺตา ทส เกสา เอกติลํ นามฯ ฉติลํ เอกํ ยวํ นามฯ จตุยวํ เอโก องฺคุลิ นามฯ ปญฺจทสงฺคุลิโย เอโก ปาโทติ วุจฺจติฯ อิทํ ตีสุ เวเทสุ อาคตวเสน วุตฺตํฯ

อปรมฺปิ

‘‘ทส เกสา เอกติลํ, ฉติลํ ยวกํ ภเว;
จตุยวญฺจ องฺคุลิ, อฎฺฐงฺคุลิ เอกา มุฎฺฐิ, รตนํ ติมุฎฺฐิ ภเว’’ติฯ

วุตฺตตฺตา ทสเกสา เอกํ ติลํ นามฯ ฉติลํ เอกํ ยวํ นามฯ จตุยวํ เอกาองฺคุลิ นามฯ อฎฺฐงฺคุลํ เอกามุฎฺฐิฯ ตฺริมุฎฺฐิ เอกรตนํฯ ปญฺจ รตนานิ เอโกทโณฺฑฯ วีสติ ทณฺฑานิ เอโกอุสโภฯ อสีติ อุสภา เอกา คาวีฯ จตโสฺส คาวิโย เอกโยชนนฺติ วุตฺตํ, เตเนวาหฯ

‘‘ปญฺจหโตฺถ มโต ทโณฺฑ, วีสทโณฺฑ จ อุสโภ;
อสีติ อุสภา คาวี, จตุคาวี จ โยชน’’นฺติฯ

อิทํ ปกติอยนวเสน วุตฺตํฯ จกฺกวาฬอยนโยชนวเสน ปน

‘‘สตฺตหโตฺถ มโต ทโณฺฑ, วีสทโณฺฑ จ อุสโภ;
อสีติ อุสภา คาวี, จตุคาวี จ โยชน’’นฺติ วุตฺตํฯ

อปรมฺปิฯ

‘‘ทส เกสา เอกติลํ; ฉติลํ เอกํ ยวํ;
จตุยวํ เอกงฺคุลิ; อฎฺฐงฺคุลํ เอกามุฎฺฐิ;
ตฺริมุฎฺฐิ เอกรตนํ, อฎฺฐวีสติรตนํ เอกํอพฺภนฺตรนฺติฯ

วุตฺตํฯ เตเนวาห ‘‘ตตฺถ เอกํ อฎฺฐวีสติหตฺถปฺปมาณํ โหตี’’ติฯ เอตฺถ จ อคามเก เจติ เอตฺถ อกาโร กตรโตฺถติ, ตถา หิ อกาโรฯ

ปฎิเสเธ วุทฺธิตพฺภาเว, อญฺญเตฺถ สทิเสปิจ;
วิรุเทฺธ ครเห สุเญฺญ, อกาโร วิรห’ปฺปเก’ติฯ

วุเตฺตสุ ทิสฺสติ ตถา หิ อชเนตฺวา ติอาทีสุ ปฎิเสเธ ทิสฺสติฯ ‘‘อปริหานียา ธมฺมา’’ติ อาทีสุ วุทฺธิมฺหิฯ ‘‘อนวชฺชํ ภเนฺต’’ติ อาทีสุ ตพฺภาเว อกฺขรา’ติ อาทีสุ อญฺญเตฺถฯ ‘‘อมรุ ราชา’’ติอาทีสุ สทิเสฯ ‘‘อมล’’นฺติ อาทีสุ วิรุเทฺธฯ ‘‘อเสโฎฺฐยํ พฺราหฺมโณ อพฺรหฺมจารี’’ติ อาทีสุ ครเหฯ ‘‘อคาโม’’ติ อาทีสุ สุเญฺญฯ ‘‘อปติกายํอิตฺถี’’ติ อาทีสุ วิรเหฯ ‘‘อถ นายํ กญฺญา’’ติ อาทีสุ อปฺปเกฯ อิธ ปน สุเญฺญ วิรเห วา ทฎฺฐโพฺพฯ สุญฺญเตฺถน ปน อคามเก นิ

มนุเสฺส เกวลารเญฺญติ อโตฺถฯ วิรหโตฺถ วา อคามเก คามวิรหิเต ปเทเสติ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ เตเนว สุญฺญเตฺถน วิรหเตฺถน ‘‘อคามเก’’ติมินาปเทน คามนทีชาตสฺสรสมุเทฺท มุญฺจิตฺวา ยํ อนวเสสํ เหฏฺฐา ปถวีสนฺธารกอุทกมฺปิอุทกสนฺธารโก วาโตปิ อชฏากาสมฺปิ, ตถา ยาว อุปริ พฺรหฺมโลกํ อุปาทาย สพฺพํ อสุรยกฺขสุราทิอากาสฏฺฐกเทวพฺรหฺมวิมานานิปิ อรญฺญเนฺตฺวว สงฺคหิตาฯ นทีสมุทฺทนฺตเรสุปิ มจฺฉพนฺธานํ อคมนปโถ ทีปโก วา ปพฺพโต วา, โสปิ อรญฺญสีมาเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉติ, ตสฺมา อยํ สตฺตพฺภนฺตรสีมา นิมนุเสฺส เกวลารเญฺญ ปถวีมณฺฑเลปิ เทวโลเก วิมานกปฺปรุกฺขาทีสุปิ ลพฺภเตวฯ ปถวิยํ ปน ยสฺมิํ คามเขเตฺต เหฏฺฐา ปถวิยา ยตฺถ วา สุวณฺณมณิอาทีนิ ขณิตฺวา คเหตุํ สโกฺกนฺติ, ตํ ปเทสํ คามเขตฺตเมวฯ ตโต ปรา ยาว ปถวีสนฺธารกอุทกา อชฏากาเสปิ ลพฺภเตวฯ นนุ ฉกามาวจร เทวโลเกสุปิ เทววิมานกปฺปรุกฺข คามนิคมาทโยปิ อเตฺถวฯ อถ กสฺมา ‘‘อรญฺญา’’ติ กถิตาติ อมนุสฺสา วา สตฺตา ชาติภินฺนตฺตา จ เต อคามาเยว, เตเนว ‘‘นิมนุสฺสมฺหิ อรญฺญมฺหี’’ติ วุตฺตํฯ ติรจฺฉานวตฺถุสฺมิมฺปิ ‘‘นาโควา โหตุ สุปณฺณมาณวกาทีนํ วา อญฺญตโร อนฺตมโส สกฺกํ เทวราชานํ อุปาทาย โย โกจิ อมนุสฺสชาติโก สโพฺพว อิมสฺมิํ อเตฺถ ติรจฺฉานคโตติ เวทิตโพฺพ’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ชาติภินฺนตาย อมนุสฺสาวาโส อรญฺญนฺติ เวทิตโพฺพฯ อพฺภนฺตรสีมาย วิจารณาฯ

อิทานิ อุทกุเกฺขปสีมาย สํวณฺณนากฺกโม สมฺปโตฺตฯ ตตฺถ ‘‘สพฺพา ภิกฺขเว นที อสีมาฯ สโพฺพ สมุโทฺท อสีโมฯ สโพฺพ ชาตสฺสโร อสีโมฯ นทิยา วา ภิกฺขเว สมุเทฺท วา ชาตสฺสเร วา ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา อุทกุเกฺขปา, อยํ ตตฺถ สมานสํวาสา เอกูโปสถา’’ติ ปญฺญตฺตา, อยํ อุทกุเกฺขปสีมา นามฯ ตตฺถ ‘‘สพฺพา ภิกฺขเว นที อสีมา’’ติ เอตฺถ อสีมสเทฺท อกาโร วิรหโตฺถ, อสีมา พทฺธสีมา วิรหิตาติ อโตฺถฯ ญตฺติทุติยกมฺมวาจํ สาเวตฺวาปิ พนฺธสีมาวิรหิตาติ วุตฺตํ โหติฯ ปฏิเสธโตฺถ วา, อสมฺมนฺนิตพฺพาติ อโตฺถฯ วุฑฺฒิอโตฺถ วา, ‘‘อเสกฺขา ธมฺมา’’ติ ยถา สิกฺขิตสิกฺขา นิฏฺฐิตสิกฺขาติ วุตฺตํ โหติฯ เอวํ อสีมาสีมกิจฺจนิฏฺฐปฺปตฺตาติ อโตฺถฯ ญตฺติทุติยกมฺม วาจํ สาเวตฺวา สมฺมตาปิ อสมฺมตาเยว, อตฺตโน สภาเวเนว คามสีมา วิย พทฺธสีมาสทิสาติ วุตฺตํ โหติฯ เอเตน นทีชาตสฺสรสมุทฺทานํ พทฺธสีมาย อเขตฺตภาโว ทสฺสิโต โหติฯ เอวํ ‘‘สพฺพา ภิกฺขเว นที อสีมา’’ติอาทินา นทีสมุทฺทชาตสฺสรานํ พทฺธสีมาภาวํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ตตฺถ โลกโวหารสิทฺธาสุ เอตาสุ นทีอาทีสุ อพทฺธสีมาสุ ปุน วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ วาลิกาทีหิ สีมปริจฺฉินฺทนํ กตฺตุกาโม ภควา ‘‘นทิยา วา ภิกฺขเว สมุเทฺท วา ชาตสฺสเร วา ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา อุทกุเกฺขปา’’ติ อาทิมาหฯ ตตฺถ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺสติ ถาม มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เตเนวาห สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถายํ ‘‘ถามมชฺฌิเมน ปุริเสนา’’ติฯ ยทิ วฑฺฒกีปุริสมิเจฺฉยฺย, ‘‘วฑฺฒกีปุริเสนา’’ติ วุตฺตํ ภเวยฺย, น ปเนวํ วุตฺตํ, เตน ญายติ ‘‘ถามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺสา’’ติฯ ติวิธา หิ ปุริสา อุตฺตมปุริโส มชฺฌิมปุริโส ปกติปุริโสติฯ ตตฺถ อุตฺตมปุริโส นาม สพฺพญฺญุ ภควา, โส หิ ภควา สพฺพสตฺตุตฺตโม ถามยสสมฺปตฺติอิสฺสริยาทีหิ ตถาหิ ตถาคตสฺส ถาโมฯ

‘‘กาฬาวกญฺจ คเงฺคยฺยํ, ปณฺฑรํ ตมฺพปิงฺคลํ;
คนฺธมงฺคลเหมญฺจ, อุโปสถํ ฉทฺทนฺติเม’’ติฯ

วุตฺตานํ ทสนฺนํ หตฺถิกุลานํ พลานุสาเรน เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ กาฬาวก นฺติ ปกติหตฺถิกุลํ ยํ ทสนฺนํ ปุริสานํ กายพลํ, ตํ เอกสฺส กาฬาวกสฺส หตฺถิโน พลํฯ ยํ ทสนฺนํ กาฬาวกานํ พลํ, ตํ เอกสฺส คเงฺคยฺยสฺส พลํฯ ยํ ทสนฺนํ คเงฺคยฺยานํ พลํ, ตํ เอกสฺส ปณฺฑรสฺส พลํ, ยํ ทสนฺนํ ปณฺฑรานํ พลํ, ตํ เอกสฺส ตมฺพสฺส พลํฯ ยํ ทสนฺนํ ตมฺพานํ พลํ, ตํ เอกสฺส ปิงฺคลสฺส พลํฯ ยํ ทสนฺนํ ปิงฺคลานํ พลํ, ตํ เอกสฺส คนฺธหตฺถิโน พลํฯ ยํ ทสนฺนํ คนฺธหตฺถีนํ พลํ, ตํ เอกสฺส

มงฺคลสฺส พลํฯ ยํ ทสนฺนํ มงฺคลานํ พลํ, ตํ เอกสฺส เหมสฺส พลํฯ ยํ ทสนฺนํ เหมวตานํ พลํ, ตํ เอกสฺส อุโปสถสฺส พลํฯ ยํ ทสนฺนํ อุโปสถานํ พลํ, ตํ เอกสฺส ฉทฺทนฺตสฺส พลํฯ ยํ ทสนฺนํ ฉทฺทนฺตานํ พลํ, ตํ เอกสฺส ตถาคตสฺส กายพลํฯ "นารายนสงฺขาตํ พล"นฺติปิ อิทเมว วุจฺจติฯ ตตฺถ นารา วุจฺจนฺติ รสฺมิโย, ตา พหู นานาวิธา ตโต อุปฺปชฺชนฺตีติ นารยนํ, วชิรํ, ตสฺมา วชิรสงฺขาตํ พลนฺติ ปิ อโตฺถ, ตเทตํ ปกติหตฺถิคณนาย หตฺถิโกฏิสหสฺสํ, ปุริสคณนาย ทสนฺนํ ปุริสโกฏิสหสฺสานํ พลํ โหติ, อิทํ ตถาคตสฺส กายพลํฯ อิสฺสริยาทิพลวิธานํ ปน ตํตํ สุตฺตานุสาเรน เวทิตพฺพํฯ มชฺฌิมปุริโส นาม วฑฺฒกิปุริโส โส หิ ตถาคตสฺส พลํ ปฏิจฺจ สิเนรุปพฺพตราชํ สาสปพีเชน มินโนฺต วิย สเตนปิสหเสฺสนปิ สตสหเสฺสนปิ มิเนตุํ อภโพฺพ, อนฺตมโส ปาทงฺคุฏฺฐ โส ปาทงฺคุฏฺฐกมฺปิ คเณฺหตุํ อภโพฺพวฯ ตสฺส ปกติปุริสโต มหนฺตภาเวน มเชฺฌ ภวตฺตา มชฺฌิมปุริโส นาม ชาโต, ตถา หิ สุคตวิทตฺถิ วฑฺฒกิสฺส ติโสฺส วิทตฺถิโย, วฑฺฒกิหเตฺถน ทิยฑฺฒหโตฺถ โหติ, ตถา วฑฺฒกิวิทตฺถิ ปกติปุริสสฺส เทฺว วิทตฺถิโย, ปกติปุริสหเตฺถน ปริปุณฺณหโตฺถ โหติ ตถา หิ สุคตวิทตฺถิ นาม อิทานิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ติโสฺส วิทตฺถิโย, วฑฺฒกิหเตฺถน ทิยโฑฺฒ หโตฺถ โหตีติ กุฏิการสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ วุตฺตํฯ อยํ อิธ มชฺฌิมปุริโสติ นาธิเปฺปตาฯ กสฺมา กุฏิการสิกฺขาปเทเยว ติหตฺถาติ วฑฺฒกิหเตฺถน ติหตฺถาฯ ปมาณยุโตฺต มโนฺจติ ปกติวิทตฺถิยา นววิทตฺถิปฺปมาโณ มโนฺจติ วุจฺจติ ยถา, เอวํ มชฺฌิมปุริเสนา'ติ อิธ อวตฺวา'ถามมชฺฌิเมน ปุริเสนา'ติ อฏฺฐกถายํ วุตฺตตฺตาฯ ปกติปุริโส นาม'ยํ ทสนฺนํ ปุริสานํ กายพลํ, ตํ เอกสฺส กาฬาวกสฺส หตฺถิโน พล'นฺติ วุตฺตปุริโส ปกติปุริโส นามฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ เอกเจฺจ ปุญฺญวนฺตา ราชา อชาตสตฺตุ ชีวโก โกมารภโจฺจ อิตฺถิยาปิ วิสาขา มิคารมาตาติ เอวมาทโย ปญฺจนฺนํ หตฺถีนํ พลํ ธาเรนฺติ, น ปน เต มชฺฌิมปุริสา นาม โหนฺติ, ปกติปุริโส เยว, ปุญฺญวนฺตภาเวน วิเสสปุริสตฺตาฯ อิธ ปน ปกติปุริโสเยว ถาม มชฺฌิมปุริโสติ อธิเปฺปโตฯ อุทกุเกฺขปาติ อุทกุเกฺขเปน ปริจฺฉินฺนา, เตเนวาห มาติกาฏฺฐกถายํ ลีนตฺถปฺปกาสนิยํ อุทกุเกฺขปาติ กรณเตฺถ นิสฺสกฺกวจนนฺติ อาหฯ อุทกุเกฺขเปนา'ติ อยเมฺหตฺถโตฺถ ฯ นทีสมุทฺทชาตสฺสเรสุ ยํฐานํ มชฺชิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา ปริสปริยนฺตโต อุทกุเกฺขเปน ปริจฺฉินฺนํ, อยํ ตตฺถ นทีอาทีสุ โลกโวหาร สิทฺธาสุ ตาสุเอว อพทฺธสีมาสุ อปราปิ สมานสํวาสา เอกูโปสถาติ กงฺขาวิตรณิยํ ปน ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา อุทกุเกฺขปาติ ยํ ฐานํ ถามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตโต อุทกุเกฺขเปน ปริจฺฉินฺนํฯ ตตฺถ ยถา อกฺขธุตฺตา ทารุคุฬํ ขิปนฺติ, เอวํ อุทกํ วา วาลิกํ วา หเตฺถน คเหตฺวา มชฺฌิเมน ปุริเสน สพฺพถาเมน ขิปิตพฺพํฯ ยตฺถ เอวํ ขิตฺตํ อุทกํ วา วาลิกา ปตติ, อยํ อุทกุเกฺขโป นามฯ อยํ ตตฺถ สมาน สํวาสา เอกูโปสถาติ, อยํ เตสุ นทีอาทีสุ อุทกุเกฺขปปริจฺฉินฺนา สีมา สมานสํวาสาเจว เอกูโปสถาจา'ติ อตฺถโยชนํ กตฺวา อยํ เอเตสํ นทีอาทีนํ อโนฺตเยว ลพฺภติ, น พหิ, ตสฺมา นทิยา วา ชาตสฺสเร วา ยตฺตกํ ปเทสํ ปกติวสฺสกาเล จตูสุ มาเสสุ อุทกํ โอตฺถรติ, สมุเทฺท ยสฺมิํ ปเทเส ปกติวีจิโย โอสริตฺวา สณฺฐหนฺติ, ตโตปฏฺฐาย กปฺปิยภูมิฯ ทุพฺพุฏฺฐิกาเล วา คิเมฺห วา นทีชาตสฺสเรสุ สุเกฺขสุปิ สาเอว กปฺปิยภูมิฯ สเจ ปน สุเกฺข ชาตสฺสเร วาปิํ วา ขณนฺติ วปฺปํ วา กโรนฺติ, ตํ ฐานํ คามเขตฺตํ โหติฯ ยา ปเนสา กปฺปิยภูมีติ วุตฺตา, ตโต พหิ อุทกุเกฺขปสีมา น คจฺฉติ, อโนฺตเยว คจฺฉติ, ตสฺมา เตสํ อโนฺตปริสปริยนฺตโต ปฏฺฐาย สมนฺตาอุทกุเกฺขป ปริเจฺฉโท กาตโพฺพ"ติ วุตฺตํฯ คณฺฐิปเท ปน ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา อุทกุเกฺขปาติ ปน เอติสฺสา นทิยา จตุวคฺคาทีนํ สงฺฆานํ วิสุํ จตุวคฺคกรณียาทิกมฺมกรณกาเล สีมาปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, ติจีวเรน วิปฺปวาสปริเจฺฉททสฺสนตฺถมฺปิ สตฺตพฺภนฺตรสีมาย ปริเจฺฉททสฺสนํ วิยาติ อาจริยา, ตสฺมา อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทาภาเวปิ อโนฺตนทิยํ กาตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธ'นฺติ ลิขิตํฯ ตตฺถ อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทาภาเวปี'ติ อิทํ ปทํ สมนฺตโต อุทกุเกฺขเปน ปริจฺฉินฺน'นฺติ มหาอฏฺฐกถาวจเนน วา สมนฺตา อุทกุเกฺขปปริเจฺฉโท กาตโพฺพ'ติ มาติกาฏฺฐกถาย กงฺขา วิตรณิยญฺจ วุตฺตวจเนน วา, "ตตฺถาปิ หิ

มชฺฌิมปุริโส น ญายติ, ตถา สพฺพถาเมน ขิปน’’นฺติ วา, ‘‘เอตทตฺถเมว หิ วาลิกาทีหิ สีมปริจฺฉินฺทน’’นฺติ วา วิมติวิโนทนีวจเนหิ วา น สเมติฯ คนฺถกาเรนาปิ ปรูปวาทวิวชฺชนตฺถํ ‘‘อยํ อมฺหากํ ขนฺตี’’ติ อวตฺวา’อจริยา’ติ อญฺญกตฺตาเร นิทสฺสิตฺวา ปรโต นิคมเน ‘‘อิทํ สพฺพํ สุฏฺฐุ วิจาเรตฺวา ครุกุเล ปยิรุปาสิตฺวา คเหตพฺพํ ยุตฺตํ คเหตพฺพํ, อิตรํ ฉฑฺเฑตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ ตสฺมา อเญฺญสํ อาจริยานํ มเตน ลิขิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ อญฺญถา ติโสฺสปิ สงฺคีติโย อารูเฬฺห อฏฺฐกถาวจเน จ กงฺขาวิตรณี-วิมติวิโนทนีวจนานิ จ มเกฺขตพฺพานิ ภเวยฺยุํ, คนฺถาปิ อญฺญมญฺญวิรุทฺธา ภเวยฺยุํ, ภควตา ปญฺญตฺตสิกฺขาปทมฺปิ สาวกานํ มเตน ปฏิสงฺขริตพฺพํ ภเวยฺย ภควตา ปญฺญตฺตสิกฺขาปทํ ปน น มเกฺขตพฺพํ, ยถา ปญฺญเตฺตเยว วตฺติตพฺพํ วกฺขติ หิ วตฺถุํ ชานิตฺวาปิ มชฺชํ ปิวโต ภิกฺขุสฺส ปาจิตฺติยํ, สามเณรสฺส ปน ชานิตฺวา ปิวโต สีลเภโท, น อชานิตฺวาติ วุตฺตํ ตตฺถ การณํ มคฺคิตพฺพํ, สิกฺขาปท ปญฺญตฺติยา พุทฺธานเมว วิสยตฺตา น วา มคฺคิตพฺพํ, ยถา ปญฺญเตฺตเยว วตฺติตพฺพ’นฺติ ตสฺมา สมนฺตา อุทกุเกฺขปาติ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานุรูปํ สมนฺตโต อุทกุเกฺขเปน ปริจฺฉินฺนนฺติ วา อุทกํ อุกฺขิปิตพฺพนฺติ วา อุทกุเกฺขเปน ปิ ปริจฺฉินฺนา สีมาติวา สมนฺตา อุทกุเกฺขปปริเจฺฉโท กาตโพฺพติ วา วุตฺตธมฺมสงฺคาหกเตฺถรานํ วจนเมว ปมาณํ เต หิ พุทฺธมตญฺญุโน, อิทญฺจ วจนํ ภควโต น ปจฺจกฺขวจนํ นาปิสงฺคาหกเตฺถรานํ วจนํ อถวา ‘‘ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา อุทกุเกฺขปา’’ติ ปน เอติสฺสา นทิยา…เป.… สตฺตพฺภนฺตรสีมาย ปริเจฺฉททสฺสนํ วิย สีมปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ วุตฺต’นฺติ อาจริยา ยสฺมา วทนฺติ, ตสฺมา อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทาภาเวปิ อโนฺตนทิยํ กาตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธนฺติ อิมิสฺสา อตฺถโยชนาย น ธมฺมสงฺคาหกเตฺถราปิ ปวิฏฺฐา, คนฺถกาโรปิ อปวิโฏฺฐฯ กสฺมาติ เจ ติโสฺสปิ สงฺคีติโย อารูเฬฺหสุ วินยฏฺฐกถาสุเจว ตพฺพิวรณภูตาสุ สิโลกฎีกาสุ จ ‘‘อุทกุเกฺขเปน ปริจฺฉินฺนํ, อุทกํ อุกฺขิปิตพฺพํ, อุทกุเกฺขปปริเจฺฉโท กาตโพฺพ’’ติ อาทินา พหูหิ อากาเรหิ อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทเมว ลิขนฺติ, ตสฺมา ธมฺมสงฺคาหกเตฺถราปิ อปฺปวิฏฺฐาติ วิญฺญายติ คนฺถกาโร ปิ ปรูปวาทวิวชฺชนตฺถํ ‘‘อาจริยา’’ติ อญฺญกตฺตาเร นิทเสฺสติ, ตสฺมา คนฺตฺถกาโรปิ อปฺปวิโฏฺฐติ วิญฺญายติ, อิทญฺจ วจนํ เกสญฺจิ เถรานํ อตฺตโนมติ, อตฺตโนมติจ นาเมสา สพฺพทุพฺพลา, สิเนรุปพฺพตราชํ สาสปพีเชน มิเนโนฺต วิย สพฺพญฺญุพุเทฺธน ปญฺญตฺตสฺส อุทกุเกฺขปาติ สิกฺขาปทสฺส อตฺถํ วทนฺตานํ มหากสฺสปยสโมคฺคลิปุตฺตติสฺสปภุตีนญฺจ เตสํ สิสฺสานุสิสฺสานํ มหาวิหารวาสีนญฺจ วจนํ โก นาม ปุคฺคโล มเกฺขตุํ สกฺขิสฺสติ, อุปสมฺปทาทิกมฺมสฺส จ ครุกมฺมตฺตา สาสนสฺส มูลตฺตา จ ครุเกเยว ฐาตพฺพํฯ ‘‘ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา อุทกุเกฺขปา’’ติ ภควตา ปญฺญตฺตํ, กถํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส อุทกุเกฺขปารหฏฺฐานเมว อุทกุเกฺขปสีมา, อุทาหุ อุทกุเกฺขเปเนว อุทกุเกฺขปสีมาติ โจทนํ ปริหรโนฺต อฏฺฐกถาจริโย กถํ ปน อุทกํ อุกฺขิปิตพฺพนฺตฺยาทิมาหฯ ตตฺถ กถนฺติ กเถตุกมฺยตา ปุจฺฉา, กถํ เกน การเณน อุทกํ อุกฺขิปิตพฺพํ อุทกาสิญฺจนสเงฺขเปน อุกฺขิปิตพฺพํ อถ โข เลฑฺฑุขิปนทารุคฺฆขิปนาการเน อุกฺขิปิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ อกฺขธุตฺตาติ สามเญฺญน วุเตฺตปิ ‘‘สีโห คายติ นงฺคุฏฺฐํ, สีโห จาเลติ วาลธิ’’นฺติ เอตฺถ วิย ทารุคฺฆํ ขิปนฺติ สทฺทนฺตรสนฺนิธานโต อตฺถวเสน ทารุคฺฆกีฬกา ธุตฺตชนาติ วิญฺญายติ อกฺขสโทฺท หิ ชูเตปิ นิรูโฬฺหฯ ทารุคฺฆนฺติ ภมํ อาโรเปตฺวา อารเคฺคน กตทารุวิกติ อยเญฺหตฺถโตฺถ… ยถา อกฺขธุตฺตา ทารุคฺฆกา ธุตฺตชนา ทารุคฺฆํ หเตฺถน คเหตฺวา อตฺตโน พลํ ทเสฺสนฺตา วิย สพฺพถาเมน อตฺตานํ โอนมิตฺวา ขิปนฺติ, เอวเมว ถามมชฺฌิเมน ปุริเสน อุทกํ วา วาลิกํ วา หเตฺถน คเหตฺวา อตฺตโน พลํ ทเสฺสนฺตาวิย โอนมิตฺวา สพฺพถาเมน นิสินฺนสฺส วา ฐิตสฺส วา ปริสปริยนฺตโต อนุปริยายิตฺวา ขิปิตพฺพํ, เอวํ ขิตฺตํ อุทกํ วา วาลิกํ วา ยตฺถ ยสฺมึ ฐาเน ปตติ, อยเมโก อุทกุเกฺขโป นามาติ ‘‘อยเมโก อุทกุเกฺขโป’’ติ อิมินา ปเทน ทฺวินฺนํ สงฺฆานํ วิสุํวิสุํ กมฺมกรณาธิกาเร สีมนฺตริกตฺตา อญฺญสฺสาปิ อุทกุเกฺขปสฺส สมฺภวํ ทเสฺสติ, เตเนว มาติกาฏฺฐกถายํ ‘‘สเจ ปน เทฺว สงฺฆา วิสุํวิสุํ อุโปสถาทิกมฺมํ กโรนฺติ, ทฺวินฺนํ อุทกุเกฺขปานํ

อนฺตเร อโญฺญ เอโก อุทกุเกฺขโป อุปจารตฺถาย ฐเปตโพฺพ’’ติ วุตฺตํ, วิมติวิโนทนิยมฺปิ ‘‘ตสฺส อโนฺตติ ตสฺส อุทกุเกฺขปปริจฺฉินฺนสฺส ฐานสฺส อโนฺต น เกวลญฺจ ตเสฺสว อโนฺต, ตโต พหิปิ เอกสฺส อุทกุเกฺขปสฺส อโนฺต ฐาตุํ น วฎฺฎตีติ วจนํ อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทสฺส ทุพฺพิชานโต กมฺม โกปสงฺกา โหตี’’ติ วุตฺตํ, สารตฺถทีปนิยํ ปน ‘‘ตสฺส อโนฺต หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐิโต กมฺมํ โก เปตีติ อิมินา ปริเจฺฉทโต พหิ ยตฺถ กตฺถจิ ฐิโต กมฺมํ น โกเปตีติ ทีเปตี’’ติ วตฺวา มาติกาฎฺฐ กถาวจนมฺปิ ปฎิกฺขิปิ, ตํ เอกสงฺฆํ สนฺนิปาตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ ทฎฺฐพฺพํ, ยถา จ มหาสีมาย ขณฺฑิตฺวา พทฺธานํ ขณฺฑสีมานํ อญฺญมญฺญสงฺกรวิวชฺชนตฺถํ สีมนฺตริกา ฐปิตา, เอวเมว อตฺตโน สภาเวน คามสีมา วิย สยํ ชาตสีมายํ นทีสมุทฺทชาตสฺสรานํ อติมหนฺตภาเวน อุทกุ เกฺขเปน อุทกุเกฺขปสีมา ภควตา อนุญฺญาตา, ตถาปิ ทฺวินฺนํ พทฺธสีมานมิว อญฺญมญฺญสงฺกร วิวชฺชนตฺถํ ทฺวินฺนํ อุทกุเกฺขปสีมานํ อนฺตเร สีมนฺตริกตฺถาย อโญฺญ อุทกุเกฺขโป ฐเปต โพฺพ’ติ วุตฺตํ, สนิมิตฺตา พทฺธสีมา, สอุทกุเกฺขปา อุทกุเกฺขปสีมา, สีมนฺตริกา วิย เอโก อุทกุ เกฺขโป ทฎฺฐโพฺพ, เตเนว วิมติวิโนทนิยํ ‘‘อิทเญฺจตฺถ สีมนฺตริกาวิธานํ ทฺวินฺนํ พทฺธสีมานํ สี มนฺตริกาอนุชานนสุตฺตานุโลมโต สิทฺธนฺติ ทฎฺฐพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ, เอกสฺมิํ สงฺฆสนฺนิปาเต ปน เอกสฺส อุทกุเกฺขปสฺส พหิ ติฎฺฐโนฺตปิ กมฺมํ น โกเปตีติ ทฎฺฐพฺพํ วุตฺตญฺหิ วิมติวิโนทนิยํ ภควตา นิทานวเสน เอกคามสีมนิสฺสิตานํ เอกสภาคานเญฺจ ทฺวินฺนํ พทฺธสีมานเมว อญฺญมญฺญํ สเมฺภทโชฺฌตฺถรณํ สีมนฺตริกํ วินา อพฺยวธาเน ฐานเญฺจ ภควตา อนุมตเมวาติ ญตฺวา อฎฺฐกถาจริยา อิธาปิ สีมนฺตริกาวิธานมกํสุ วิสภาคสีมานมฺปิ หิ เอกสีมนิสฺสิตตฺตํ เอก สภาวตฺตเญฺจาติ ทฺวีหเงฺคหิ สมนฺนาคเต สติ เอว สีมนฺตริกํ วินา ฐานํ สเมฺภทาย โหติ, นาสตี ติ ทฎฺฐพฺพ’นฺติฯ เอวํ นทีสมุทฺทชาตสฺสเรสุ สมนฺตาอุทกุเกฺขปาติ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานุรูปํ อุทกุเกฺขเปน ปริเจฺฉทํ ทเสฺสตฺวา รสฺสปภเว นทีชาตสฺสรปเทเส อุทกุเกฺขเปน วินาว อตฺตโน สภาเวน คามสีมายมิว สพฺพถา กปฺปิยภาวํ ทเสฺสตุํ สเจ ปน นาติทีฆา โหติ, ปภวโต ปฎฺฐาย ตฺยาทิมาหฯ ตตฺถ ปภวโต ปฎฺฐายาติ ยสฺมิํ ปเทเส จตุมาสปรมา นที สนฺทติ, ตสฺส อุปริม ภาคโต ปฎฺฐายาติ อโตฺถฯ ยาว มุขทฺวารา ติ ยาว นทีตีรเมวตฺถ มุขทฺวาราติ อธิเปฺปตาฯ สพฺพตฺถา’ติ สพฺพสฺมิํ นทีปเทเส อุทกุเกฺขปสีมากมฺมํ นตฺถี ติ อุทกุเกฺขเปน ปวตฺตา สีมา อุท กุเกฺขปสีมาฯ กริตพฺพนฺติ กมฺมํ, กรกรเณติ ธาตุ, รมฺมปจฺจโยฯ กรเณติ มโนทฺวารวีถิยา สตฺ ตมกุสลชวนจิตฺตสมุฎฺฐาปิตวาโยธาตุยา วิการภูโต กายปโยโค, เตน กายปโยเคน ขิปิตพฺพํ อุทฺธฎํ กมฺมนฺติ วุจฺจติ ปรมตฺถวเสน ปน กายปโยคสงฺขาตาย จิตฺตํ ชวาโยธาตุยา วิปฺผาเรน เทสนฺตรปฺปตฺติสมุฎฺฐาปิกา อฎฺฐกลาปปุญฺชาเยวฯ อุทกุเกฺขปสีมาย กมฺมํ อุทกุเกฺขปสีมา กมฺมํ ตํ เอตฺถ รสฺสปภวนทิยา นตฺถีติ อโตฺถฯ อยเญฺหตฺถโตฺถ สเจ นที นาติทีฆา โหติ อฑฺฒ โยชนํ วา คาวุตํ วา อฑฺฒคาวุตํ วา, ตสฺสา ปวตฺตนฎฺฐานโต ปฎฺฐาย ยาว นทีตีรา สพฺพตฺถ นทีปเทเส อโชฺฌตฺถริตฺวา สโงฺฆ นิสีทติ, ตตฺถ ตสฺมิํ นทีปเทเส สมนฺตโต อวเสสนทิยา อภา วา วคฺคกมฺมสงฺกาภาเวน อุทกุเกฺขปสีมา กมฺมํ นตฺถิ, เกวลา นที สีมาเยวาติ สารตฺถทีปนิ ยมฺปิ มาติกาฎฺฐกถายลีนตฺถปฺปกาสนิยมฺปิ เอตเทว สนฺนิฎฺฐานํ วุตฺตํ วิมติวิโนทนิยํ ปน ยตฺถ ขุทฺทเก อรเญฺญ มหเนฺตหิ วา ภิกฺขูหิ ปริปุณฺณตาย วคฺคกมฺมสงฺกาภาเวน สตฺตพฺภนฺตรสีมา เปกฺขา นตฺถิ, ตตฺถ สตฺตพฺภนฺตรสีมา น อุปฺปชฺชติ, เกวลารญฺญสีมาเยว ตตฺถ สเงฺฆน กมฺมํ กาตพฺพํ นทีอาทีสุปิ เอเสว นโย วกฺขติ หิ สเจ นที นาติทีฆา โหติ, ปภวโต ปฎฺฐาย ยาวมุข ทฺวารา สพฺพตฺถ สโงฺฆ นิสีทติ, อุทกุเกฺขปสีมากมฺมํ นตฺถี’ติ อาทิ จ อุภยตฺถาปิ จฯ ยสฺสํ ทิ สายํ สตฺตพฺภนฺตรสฺส วา อุทกุเกฺขปสฺส วา โอกาโส นปฺปโหติ, ตตฺถ กถํ มินนํ ขิปนํ วา ภเวยฺย, คามเขตฺตาทีสุ ปวิสนโต อเขเตฺต สีมา ปวิฎฺฐา นามาติสีมา วิปเชฺชยฺย, อเปกฺขาย สี มุปฺปตฺติยํ ปน ยโต ปโหติ, ตตฺถ สตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปสีมา สยเมว ปริปุณฺณา ชายนฺติฯ ยโต ปน นปฺปโหติ, ตตฺถ อตฺตโน เขตฺตปฺปมาเณเนว ชายนฺติ, น พหีติ วุตฺตํ, เอตฺถ จ’สีมา

เปกฺขาย สตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปสีมา สยเมว ปริปุณฺณา ชายนฺตี’ติ วุตฺตตฺตา อุทกุเกฺขปํ วินา เยว อเปกฺขาย สีมาย อุทกุเกฺขปสีมา อุปฺปชฺชตี’ติ อตฺถํ วทนฺติ, ตํ อยุตฺตรูปํ วิย ทิสฺสติฯ กสฺมาติ เจ ปาฬินยวิโรธโต วิมติวิโนทนิยํ ปรโต วุตฺตวจเนนาปิ วิโรธโต จฯ อิทญฺจ วจนํ อาจริยสฺส เกสญฺจิ ปุคฺคลานํ วาทปฺปกาสนตฺถํ วุตฺตํ ภเวยฺยฯ กสฺมา ปรโต วุตฺตวจเนน อชฺฌิยตฺตา จ ปาฬิยฏฺฐกถาฏีกาวจเนหิปิ วิรุชฺฌนโต จ, ตํ ปรโต วณฺณยิสฺสามฯ ยถา จ โลเก วตึ อปริกฺขิปิตฺวา ‘‘อิทํ วติยา ฐาน’’นฺติ จ ยถา จ นงฺคลโกฏิยา อกสิตฺวา ‘‘อิทํ กสิกฏฺฐาน’’นฺติ จ ยถา จ วตฺถุํ กโรนฺตา มนุสฺสา กุธารีผรสุอาทินา รุเกฺข อจฺฉินฺทิตฺวา ‘‘อิทํ มม กุธาริปตนฏฺฐาน’’นฺติ จ ยถา จ ทาเตฺตน อลายิตฺวา ‘‘อิทํ มม ลายิตฏฺฐาน’’นฺติ จ น สกฺกา วตฺตุํ, เอวเมว อุทกํ วา วาลิกํ วา หเตฺถน อขิปิตฺวา ‘‘อยเมโก อุทกุเกฺขโปติ จ, อุทกปตนฏฺฐานนฺติ จ น สกฺกา วตฺตุํฯ เอตฺถ จ เทฺว ภิกฺขู เอวํ วิวาทํ กโรนฺติ วิมติวิโนทนิยํ ‘‘ยตฺถ ขุทฺทเก อรเญฺญ มหเนฺตหิ ภิกฺขูหิ ปริปุณฺณตาย วคฺคกมฺมสงฺกาภาเวน สตฺตพฺภนฺตรสีมาเปกฺขา นตฺถิ, ตตฺถ สตฺตพฺภนฺตรสีมา น อุปฺปชฺชติ, เกวลารญฺญสีมาเยว ตตฺถ สเงฺฆน กมฺมํ กตฺตพฺพํ นที อาทีสุปิ เอเสว นโยฯ วกฺขติ หิ สเจ นที นาติทีฆา โหติฯ ปภวโต ปฏฺฐาย ยาว มุขทฺวารา สพฺพตฺถ สโงฺฆ นิสีทติ, อุทกุเกฺขปสีมากมฺมํ นตฺถี’ติอาทึ, อิมินา เอว วจเนน วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ สีมาเปกฺขาย สติ เอว อุทกุเกฺขปสีมา สตฺตพฺภนฺตรสีมา อุปฺปชฺชนฺติ, นาสตีติ ทฏฺฐพฺพ’นฺติ วุตฺตตฺตา อุทกุเกฺขปํ วินาว ปริสปริยนฺตโต ปฏฺฐาย สีมาเปกฺขาย สเหว อุทกุเกฺขปสีมา อุปฺปชฺชติ ตสฺมา อุทกุเกฺขเปน ปโยชนํ นเตฺถวาติ เต เอวํ วตฺตพฺพา ‘‘มา สปฺปุริสา เอวํ วเทยฺยาถ อาจริยวรญฺจ มา อพฺภาจิกฺขถ อิทญฺจ วจนํ อาจริยวรสฺส เนยฺยวจนํ, ปรโตปิ อาจริยวโร สนฺนิฏฺฐานํ วกฺขติ วินยฏฺฐกถาสุเจว สารตฺถทีปนิยญฺจ วุตฺตวจเนหิปิ ตว วจนํ อสํสเนฺทว, วิมติวิโนทนิยเมว ปรโต วุตฺตวจเนนาปิ น ฆฏิยติฯ กถํ เนยฺยวจนํ โหตีติฯ ‘‘สีมาเปกฺขาย สติ เอว… เป.… นสฺสตี’’ติ เอตฺถ สีมาเปกฺขาย วินา มคฺคคมนนฺหานาทิ อเตฺถหิ ภิกฺขูหิ อรเญฺญ วา นที อาทีสุปิวา ปวิฏฺฐกฺขเณเยว นุปฺปชฺชติ, สีมาเปกฺขาย สติเอว อรเญฺญ สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรา’ติ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานุรูปํ อพฺภนฺตรสีมา อุปฺปชฺชติ’ นทีสมุทฺทชาตสฺสเรสุปิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา อุทกุเกฺข’ปาติ ปญฺญตฺต สิกฺขาปทานุรูปํ อุทกุเกฺขเปน สห อุทกุเกฺขปสีมา อุปฺปชฺชติ, น อุทกุเกฺขเปน วินาติ อยํ เนยฺยโตฺถฯ นาสตีติเอตฺถ อุทกุเกฺขเปน วินาติ อโตฺถปิ น ลพฺภเตฯ เอวญฺจ สติ วิมติวิโนทนิยํ เยว ปุน ตตฺถาติ โลกโวหารสิทฺธาสุ เอตาสุ นทีอาทีสุ ตีสุ อพทฺธสีมาสุ ปุนวคฺคกมฺมปริหารตฺถํ สาสนโวหารสิทฺธาย อพทฺธสีมาย ปริเจฺฉทํ ทเสฺสโนฺตติ อธิปฺปาโยฯ ปาฬิยํ ‘‘ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺสา’’ติ อาทีสุ อุทกํ อุกฺขิปิตฺวา ขิปิยติ เอตฺถาติ อุทกุเกฺขโป, อุทกสฺส ปตโนกาโส, ตสฺมา อุทกุเกฺขปาฯ อยเณฺหตฺถ ปทสมฺพนฺธวเสน อโตฺถ… ‘‘ปริส ปริยนฺตโต ปฏฺฐาย สมนฺตา ยาว มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส อุทกุเกฺขโป อุทกปตนฏฺฐานํ, ตาว ยํ ตํ ปริจฺฉินฺนํ ฐานํ, อยํ ตตฺถ นทีอาทีสุ อปรา สมานสํวาสา อุทกุเกฺขปสีมา’’ติ วุตฺตอตฺถปเทหิปิ สมานํ ภเวยฺย อาจริยเมว หิ เกจิปน สมนฺตา อพฺภนฺตรํ มินิตฺวา ปริเจฺฉทกรเณเนว สีมา สญฺชายติ, น สยเมวาติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺภนฺตฺยาทินา เกจิวาทํ ปฏิกฺขิปิตฺวา มินนขิปเน โทสํ ทเสฺสตฺวา จ ยํ ปเนตฺถ อพฺภนฺตรมินนปฺปมาณสฺส วาลิกาทิขิปนกมฺมสฺส จ ทสฺสนํ, ตํ สยํชาตสีมานํ ฐิตฏฺฐานปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ กตํ, คามูปจารฆรูปจารชานนตฺถํ เลฑฺฑุสุปฺปาทิขิปนวิชานนทสฺสนํ วิย, เตเนว มาติกาฏฺฐกถายํ สีมํ วา พนฺธนฺติ อุทกุเกฺขปํ วา ปริเจฺฉท’นฺติ วุตฺตํ, เอวํ กเตปิ ตสฺส ปริเจฺฉทสฺส ปภวโต ญาตุํ อสกฺกุเณยฺยเตฺตน ถูลโต ญตฺวา อโนฺตติฏฺฐเนฺตหิ นิราสงฺกฏฺฐาเน ฐาตพฺพํ อญฺญํ พหิกโรเนฺตหิ อติทูเร นิราสงฺกฏฺฐาเน เปเสตพฺพนฺติ วา, ตสฺมา ยถา วุตฺตสีมาเปกฺขวเสเนว ตาสํ สตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปสีมานํ อุปฺปตฺติ, ตพฺพิคเมน วินาโส จ คเหตโพฺพติ อมฺหากํ ขนฺติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํ, อโญฺญ วา ปกาโร อิโต ยุตฺตตโร คเวสิตโพฺพ’ติ อาหฯ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ อโญฺญ วา ปกา

โร อิโต ยุตฺตตโร คเวสิตโพฺพ’ติ อิมินา อาจริยสฺส วจเนน อิมสฺส วจนสฺส อตฺตโนมติภาวญฺจ อาจริยสฺส อปฏิสมฺภิทาปตฺตภาวญฺจ ทเสฺสติฯ อิทญฺจ วจนํ น ภควโต ปจฺจกฺขวจนํ, นาปิ ธมฺมสงฺคาหกเตฺถรานํ วจนํ, ติโสฺสปิ สงฺคีติโย อนารูฬฺหา, นาปิ อฏฺฐกถาย สํวณฺณนาจริยสฺส วาทปฺปกาสนเมว ตสฺมา อสลฺลกฺขิตพฺพเมว สารตฺถทีปนิยมฺปิ สเจ นที นาติทีฆา โหตีติ อิมิสฺสา สํวณฺณนาธิกาเร อุทกุเกฺขปสีมา กมฺมํ นตฺถีติ ยสฺมา สโพฺพปิ นทีปเทโส ภิกฺขูหิ อโชฺฌตฺถโฏ, ตสฺมา สมนฺตโต นทิยา อภาวา อุทกุเกฺขเปน ปโยชนํ นตฺถี’ติ วุตฺตํ ตถา หิ สมนฺตโต นทิยา อภาวา อุทกุเกฺขเปน ปโยชนํ นตฺถี’ติอิมสฺส อนฺวยวเสน วา อตฺถาปตฺติวเสน วา สมนฺตโต นทิยา ภาเว สติ อุทกุเกฺขเปน ปโยชนํ อเตฺถว วคฺคกมฺมปริหารตฺถนฺติ อโตฺถ ลพฺภเต มาติกาฏฺฐกถาย ลีนตฺถปฺปกาสนิยมฺปิ “สมนฺตา อุทกุเกฺขปปริเจฺฉโท กาตโพฺพติ ปโหนกฏฺฐานํ สนฺธาย วุตฺตํ ยตฺถ ปน กุนฺนทิยํ นปฺปโหติฯ ตตฺถ ปโหนกฏฺฐาเน อุทกุเกฺขปปริเจฺฉโท กาตโพฺพ’ติวุตฺตํฯ อุทกุเกฺขปปริเจฺฉโท กาตโพฺพ’ติ อิมินา วจเนน สีมาเปกฺขาย สห อุทกุเกฺขปํ วินา อตฺตโน สภาเวเนว นุปฺปชฺชตีติ วิญฺญายติ, ตถา หิ อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทเก กตฺตาเร อสติ กถํ อุทกุเกฺขปปริเจฺฉโท กาตโพฺพ ภเวยฺย ตสฺมา “วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ สีมาเปกฺขาย สติ เอว อุทกุเกฺขปสตฺตพฺภนฺตรสีมา อุปฺปชฺชนฺติ, นาสตี’ติ อิทํ วจนํ สารตฺถทีปนิยญฺจ มาติกาฏฺฐกถายญฺจ วุตฺตวจเนหิ อญฺญมญฺญวิรุทฺธํ วิย ทิสฺสติ วิมติวิโนทนิยํเยว จ “มโหเฆน ปน อุนฺนตฏฺฐานโต นินฺนฏฺฐาเน ปตเนฺตน ขโต ขุทฺทโก วา มหโนฺต วา ลกฺขณยุโตฺต ชาตสฺสโรว เอตฺถาปิ ขุทฺทเก อุทกุเกฺขปกิจฺจํ นตฺถิ สมุเทฺท ปน สพฺพถา อุทกุเกฺขปสีมายเมว กมฺมํ กาตพฺพํ, โสเธตุํ ทุกฺกรตฺตา”ติ วุตฺตํ ตถา หิ อยมาจริยวโร ปุเพฺพ “วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ สีมาเปกฺขาย สติ เอว อุทกุเกฺขปสตฺตพฺภนฺตรสีมา อุปฺปชฺชนฺติ, นาสตี”ติ วตฺวา ปรโต กถมาจริยวเรน “เอตฺถาปิ ขุทฺทเก อุทกุเกฺขปกิจฺจํ นตฺถิ”ตฺยาทิวจนมุจฺจเต, ตตฺถายํ วิคฺคโห อุทกํ อุกฺขิปิตฺวา ขิปียติ เอตฺถาติ อุทกุเกฺขโป อุทกสฺส ปตโนกาโส กินฺตุํ, ฐานํ กริตพฺพํ กิจฺจํ กร กรเณติ ธาตุ ริจฺจปจฺจโย ยํฯ “อเชฺชว กิจฺจํ อาตปฺป”นฺติ ยถา, อุทกุเกฺขปสฺส กิจฺจํ กรณํ อุทกุเกฺขปกิจฺจํฯ สมุเทฺท ปนา ติ เอตฺถ ปน สโทฺท วิเสสโตฺถ, ปกฺขนฺตรโตฺถติปิ อปเร วิเสสเตฺถ ปน นทีชาตสฺสเรสุ มหเนฺตสุ อุทกุเกฺขปสีมายเมว กาตพฺพํ, ขุทฺทเก ปน เกวเล นทีชาตสฺสเรปิ กาตพฺพํ สมุเทฺท ปน วิเสสโต อุทกุเกฺขปสีมายเมว กาตพฺพนฺติ อยํ ปน สทฺทสฺส วิเสสโตฺถฯ สพฺพถา ติ สเพฺพน สพฺพํฯ อุทกุเกฺขปสีมายเมวา ติ เอตฺถ เอว กาโร สนฺนิฏฺฐานโตฺถ, อุทกุเกฺขปสีมายเมว กมฺมํ กาตพฺพํ, น สมุทฺทสีมาย กทาจีติ อโตฺถ ยุชฺชเตวฯ นทีชาตสฺสเรสุ ปน มหเนฺตสุ อุทกุเกฺขปสีมาย กาตพฺพํ, ขุทฺทเก นทีชาตสฺสเรเยว น กาตพฺพนฺติ อยํ อโตฺถ สามตฺถิยโต ลพฺภเตว นทีชาตสฺสเรสุ ขุทฺทกมหนฺตภาเวน นทีชาตสฺสรอุทกุเกฺขปาติ เทฺว เทฺว สีมา ลพฺภนฺติ สมุเทฺท ปน กสฺมา สมุทฺทอุทกุเกฺขปวเสน เทฺว น ลพฺภนฺตีติ สมุเทฺท ปน กสฺมา สมุทฺทอุทกุเกฺขปวเสน เทฺว น ลพฺภนฺตีติ โจทนํ มนสิสนฺธายาห “โสเธตุํ ทุกฺกรตฺตา”ติฯ ตตฺถ โสเธตุํ ทุกฺกรตฺตา ติ สมุทฺทสฺส อติมหนฺตภาเวน สมุทฺทโมติเณฺณ ภิกฺขู หตฺถปาสนยนํ วา พหิสมุทฺทกรณํ วา กาตุํ อติทุกฺกรํ ตสฺมา สพฺพถา สเพฺพน สพฺพํ อุทกุเกฺขปสีมายเมว กาตพฺพนฺติ อยมาจริยวรสฺส อธิปฺปาโยฯ ยทิ วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ สีมาเปกฺขาย สติ เอว อุทกุเกฺขปสีมา อุปฺปเชฺชยฺย, เอวํ สติ สมุทฺทโมติเณฺณ ภิกฺขุสมูเหว หตฺถปาสโต พหิ กเรยฺย, เอวญฺจ สติ โสเธตุํ ทุกฺกรตฺตา’ติ เหตุปทมฺปิ นิรตฺถกํ ภเวยฺย น ปเนวํ สกฺกา วตฺตุํ, เตน ญายติ “วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ อุทกุเกฺขปปโยชน”นฺติฯ อปิจ เตสํ อาจริยานํ อธิปฺปาเยน “มยํ อุทกุเกฺขปสีมาย น กโรม, เกวลํ สมุเทฺทเยว กโรมา”ติ อิจฺฉมาเน สติ กถํ กริสฺสนฺติฯ ตสฺมา เตสํ มเตน สีมาเปกฺขาย สเหว อุทกุเกฺขปสีมาย สมฺภวโต คตคตฏฺฐาเน อุทกุเกฺขปสีมา ภเวยฺย เอวญฺจ สติ “สมุเทฺท ปน สพฺพถา อุทกุเกฺขปสีมายเมว กมฺมํ กาตพฺพํ, โสเธตุํ ทุกฺกรตฺตา”ติ วจนมฺปิ นิรตฺถกํ ภเวยฺย เอวญฺจ ปน วเทยฺย…

สพฺพโส สมุทฺทสีมาย อลพฺภมานตํ สนฺธาย ‘‘สมุเทฺท ปนา’’ตฺยาทิวจนํ อาจริยวเรน วุตฺตนฺติ ตถาปิ น วตฺตพฺพํ กสฺมา เอวญฺจ อเตฺถ อิจฺฉมาเน สติ ‘‘สมุเทฺท ปน สพฺพตฺถ อุทกุเกฺขปสีมาว ลพฺภตี’’ติ วตฺตพฺพํ สิยา นเนวํ วุตฺตํฯ อถวา ปกรณาทิวเสน สทฺทเตฺถ วิภชฺชียมาเนปิ วิรุชฺฌเตว กถํ สํโยควเสน ‘‘สวจฺฉํ เธนุมาเนหี’’ติ วุเตฺต ‘‘คาวี’’ติ วิญฺญายติ, น วฬวาฯ ‘‘อวจฺฉํ เธนุ’’นฺติ วุเตฺต คาวีติ วิญฺญายติ, น วฬวาติ เอตฺถ วิย กทาจิปิ เอวสเทฺทน นิวเตฺตตพฺพสฺส สมุทฺทสฺส นทิยมิว นาติทีฆภาเว อลพฺภมาเน สติ ‘‘สมุเทฺท ปน สพฺพถา อุทกุเกฺขปสีมายเมว กมฺมํ กาตพฺพ’’นฺติ เอวกาเรน อวตฺตพฺพํ สิยา, ตถา หิ สํโยควิปฺปโยควเสน ‘‘สวจฺฉํ เธนุํ, อวจฺฉํ เธนุ’’นฺติ วุเตฺต คาวีติ วิญฺญายติ, น วฬวาฯ วฬวา จ นาม โยนิมคฺคสฺส อติสมฺพาธตฺตา วิชายิตุํ น สโกฺกนฺติ, คพฺภสฺส ปริณตกาเล กุจฺฉึ ผาเลตฺวา อาชญฺญโปตกํ คณฺหนฺติ เอวํ เอกคเพฺภเนว มรนฺติ ตสฺมา ‘‘วฬวํ สวจฺฉ’’นฺติวา อวจฺฉ’’นฺติ วา วตฺตุํ นารหติ เอวเมว กทาจิปิ นาติทีฆสมุทฺทสฺสปิ อนุปลพฺภมานตฺตา ตํ นิวตฺตาปเกน เอวสเทฺทน ‘‘สมุเทฺท ปน สพฺพถา อุทกุเกฺขปสีมายเมว กมฺมํ กาตพฺพ’’นฺติ อปทิสิตุํ นารหติเยว ตสฺมา อุทกุเกฺขเปน สีมา อุปฺปชฺชตีติ นิฎฺฐเมตฺถาว คนฺตพฺพํ เตน วุตฺตํ ‘‘เอวญฺจ อเตฺถ อิจฺฉมาเน สติ สมุเทฺท ปน สพฺพถา อุทกุเกฺขปสีมาว ลพฺภตีติ วตฺตพฺพํ สิยา น ปเนวํ วุตฺต’’นฺติ เตน ญายติ วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ วาลิกาทีหิ ขิปนนฺติ อปิจ วิมติวิโนทนิยํเยว ‘‘คจฺฉนฺติยา ปน นาวาย กาตุํ น วฎฺฎติฯ กสฺมา อุทกุเกฺขปมตฺตเมว หิ สีมา, ตํ นาวา สีฆเมว อติกฺกเมติ เอวํ สติ อญฺญิสฺสา สีมาย ญตฺติ, อญฺญิสฺสา อนุสาวนา โหตี’’ติ อิมสฺส สํวณฺณนาธิกาเร ตนฺติ สีมํฯ สีฆเมว อติกฺกเมตีติ อิมินา ตํ อนติกฺกมิตฺวา อโนฺต เอว ปริวตฺตมานาย กาตุํ วฎฺฎตีติ ทเสฺสติฯ เอตทตฺถเมว หิ วาลิกาทีหิ สีมาปริจฺฉินฺทนํฯ อิตรถา ‘‘พหิปริวตฺตา นุโข โน วา’’ติ กมฺมโกปสงฺกา ภเวยฺยฯ อญฺญิสฺสา อนุสาวนาติ เกวลาย นทีสีมาย อนุสาวนา’ติ อาจริยวเรน วุตฺตํฯ ยทิสี มาเปกฺขาย สห อตฺตโน สภาเวน อุทกุเกฺขปสีมา อุปฺปเชฺชยฺย, เอวํ สติ นาวาย คตคตฎฺฐาเน สมนฺตโต สภา วิย ปริขิปิตฺวา อุทกุเกฺขปสีมา อุปฺปเชฺชยฺย, อุปฺปชฺชมาเนปิ จ อญฺญิสฺสา อนุสาวนาติ จ อปราย อุทกุเกฺขปสีมาย อนุสาวนาติ วตฺตพฺพํ ภเวยฺย น ปเนวํ วุตฺตํ อถาปิ วเทยฺย ‘‘ปฐโมติณฺณฎฺฐาเนเยว สีมาเปกฺขา โหติ, คตคตฎฺฐาเน นตฺถี’’ติ, ตมฺปิ วจนํ อยุตฺตเมวฯ กสฺมา ยาว กมฺมํ น นิปฺผนฺนํ, ตาว สีมาเปกฺขาย วินา อสมฺภวโต เตน ญายติ ‘‘วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ อุทกุเกฺขปํ วินา สีมาเปกฺขาย สเหว อตฺตโน สภาเวน อุทกุเกฺขปสีมา นุปฺปชฺชตี’’ติ นิฎฺฐเมตฺถาว คนฺตพฺพํ ตสฺมา นาวาย กมฺมํ กโรเนฺตหิ ถิรตรํ กตฺวา นาวํ อคมนียํ กตฺวาว กาตพฺพํฯ สารตฺถทีปนิยมฺปิ ‘‘คจฺฉนฺติยา ปน นาวาย กาตุํนวฎฺฎตีติ เอตฺถ อุทกุเกฺขปํ อนติกฺกมิตฺวา ปริวตฺตมานาย กาตุํ วฎฺฎตีติ เวทิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ เอวญฺจ ปน วเทยฺย ‘‘ยาว ปริสา วฑฺฒติ, ตาว สีมาปิ วฑฺฒติ ปริสปริยนฺตโต อุทกุเกฺขโปเยว ปมาณนฺติ วินยฎฺฐกถายํ วุตฺตตฺตา ปริสวเสน วฑฺฒมานา อุทกขิปนํ วินาเยว วฑฺฒติ อุปจารสีมา วิย ตสฺมา อุทกุเกฺขเปน ปโยชนํ นเตฺถวา’’ติฯ ตํ นุ, อยเณฺหตฺถโตฺถ… อุทกุเกฺขปสีมา นาเมสา วฑฺฒมานา ปริสวเสเนว วฑฺฒติ พทฺธสีมายํ ปน วฑฺฒมานา สมูหวเสน วฑฺฒติฯ กสฺมา ปริสวเสน วฑฺฒมานา ปริสปริยนฺตโต อุทกุเกฺขโป กาตโพฺพติฯ อปเร เอวํ วทนฺติ ปุเพฺพ อุทกุเกฺขโปเยว ปมาณํ, ปุน อุทกุเกฺขปกิจฺจํ นตฺถิ, กถินตฺถตสาฎกทานกมฺมวาจาวิย ตถา หิ กถินตฺถตสาฎกทานกาเล วุตฺตกมฺมวาจา เอกาเยววฎฺฎติ, อตฺถเตเยว กถิเน ปุน วรสาฎกํ ลภิตฺวา กมฺมวาจาย ทานกิจฺจํ นตฺถิ เอวเมว เอตฺถาปิ ปุเพฺพ อุทกุเกฺขโปเยว ปมาณํ, ปุน อุทกุเกฺขปกิจฺจํ นตฺถีติ เต อุปจารสีมายมิว มญฺญิตฺวา วทนฺติ อุปจารสีมายญฺหิ ปุริสาย นิสินฺนฎฺฐานเมว อุปจารสีมาภาเวน วฑฺฒติ อิธ ปน ปริสปริยนฺตโต อุทกุเกฺขปปฺปมาเณน วฑฺฒติเยว น อุทกุเกฺขปํ วินาว อิชฺฌเต ‘‘กถํ ปน อุทกํ อุกฺขิปิตพฺพํ ยถา อกฺขธุตฺตา ทารุคุฬํ ขิปนฺติ, เอวํ อุทกํ วา วาลิกํ วา หเตฺถน คเหตฺวา ถามมชฺฌิเมน ปุริเสน สพฺพถาเมน ขิปิตพฺพํ, ยตฺถ เอวํ ขิตฺตํ อุ

ทกํ วา วาลิกํ วา ปตติ, อยเมโก อุทกุเกฺขโป''ติ อฏฺฐกถาวจนํ ภินฺทนฺติ นามฯ กิมิวาติ เจ, เย ปน ''กมฺมเมว กมฺมกรณํ กโรติ, นตฺถิ นิรยปาลา''ติ วทนฺติ, เต ''อตฺถิ ภิกฺขเว นิรเย นิรยปาลา''ติ เทวทูตสุตฺตํ ภินฺทนฺติ วิยาติฯ เอวญฺจปน วเทยฺย เย อุทกุเกฺขเปน สห อิชฺฌนฺติ, เตปิ ''สเจปิ หิ ภิกฺขุสหสฺสํ ติฏฺฐติ, ตสฺส ฐิโตกาสสฺส พาหิรนฺตโต ปฏฺฐาย ภิกฺขูนํ วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ สีมาเปกฺขาย อุปฺปนฺนาย ตาย สห สยเมว สญฺชาตา สตฺตพฺภนฺตรสีมา สมานสํวาสกาติ อธิปฺปาโยฯ ยตฺถ ปน ขุทฺทเก อรเญฺญ มหเนฺตหิ วา ภิกฺขูหิ ปริปุณฺณตาย วคฺคกมฺมสงฺกาภาเวน สตฺตพฺภนฺตรสีมาเปกฺขา นตฺถิ, ตตฺถ สตฺตพฺภนฺตรสีมา น อุปฺปชฺชติ, เกวลารญฺญสีมายเมว ตตฺถ สงฺฆาน กมฺมํ กาตพฺพํ นทีอาทีสุปิ เอเสวนโย''ติ วิมติ วิโนทนิยํ วุตฺตวจนํ ภินฺทนฺติ นามาติฯ ตํ น, เตน โน กา หานิ เอวมฺปิ อมฺหากํ วาเท โกจิ วิโรโธ น วิชฺชเตวฯ กสฺมาติ เจ, อิเม เทฺว สทฺทรจนาปิ อสมฺพนฺธาว ภินฺนลกฺขณา ภินฺนวิสยา เจตา สีมาฯ กถํ สทฺทรจนา อสมฺพนฺธาฯ ยถา อรเญฺญ ตตฺถ สตฺตพฺภนฺตรสีมา น อุปฺปชฺชติ, เกวลารญฺญเมวาติ วุจฺจติ, เอว เมว ''นทิยาปิ สพฺพตฺถ สโงฺฆ นิสีทติ, อุทกุเกฺขปสีมา นุปฺปชฺชตี''ติ อวตฺวา ''อุทกุเกฺขปสีมา กมฺมํ นตฺถี''ติ กฺริยาปรามสนวเสน วุตฺตํฯ กริตพฺพํ กมฺมํฯ กึ ตํ, ขิปนํฯ เอวมฺปิ สทฺทรจนา อสมฺพนฺธาวฯ ''วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ...เป.... อุทกุเกฺขปสีมา สตฺตพฺภนฺตรสีมา อุปฺปชฺชติ, นาสตี''ติ เอตฺถ ''นาสตี''ติ อิมสฺส อุทกุเกฺขเปน วินาปีติ อโตฺถปิ ยุชฺชเตวฯ กสฺมาติ เจ ''สีมาเปกฺขาย สติเอวา''ติ อิมินา อนุโลมนยวเสน ''สีมาเปกฺขาย อสติ นุปฺปชฺชตี''ติ อโตฺถ ยุชฺชเตวฯ เกจิปน ''สมนฺตา อพฺภนฺตรํ มินิตฺวา ปริเจฺฉทกรเณเนว สีมา สญฺชายติ, น สยเมวา''ติ วทนฺติ ตํ น คเหตพฺพํฯ ยทิ หิ...เป.... ยถา เจตฺถ, เอวํ อุทกุเกฺขปสีมายปิ นทีอาทีสุปิ ตตฺถาปิ หิ มชฺฌิมปุริโส น ญายติ, ตถา สพฺพถาเมน ขิปนนฺติ อิมินาปิ วจเนน อาจริยวรสฺส อุทกุเกฺขเปน สเหว สีมาเปกฺขาย สติ อุทกุเกฺขปสีมา อุปฺปชฺชติ, นาสตีติ อธิปฺปาโย ญายติฯ กถํ ภินฺนลกฺขณา, คามสีมสตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปสีมา กิญฺจาปิ อพทฺธสีมสามเญฺญน สมานา, น ปน สมานลกฺขณา ตถา หิ ''อสมฺมตาย ภิกฺขเว สีมาย อฏฺฐปิตาย ยํ คามํ วา นิคมํ วา อุปนิสฺสาย วิหรติ, ยา ตสฺส คามสฺส วา คามสีมา, นิคมสฺส วา นิคมสีมา, อยํ ตตฺถ สมานสํวาสา เอกูโปสถา''ติ อิมสฺมึ สิกฺขาปเท ขุทฺทโก วา มหนฺโต วา สโพฺพปิ คามปเทโส คามสีมาติ อนุญฺญาตา, น สตฺตพฺภนฺตรสีมาย วิย สมนฺตา เลฑฺฑุปาตุเกฺขเปน อนุญฺญาตา อพฺภนฺตรสีมายปิ อคามเก เจ อรเญฺญ ยํ นิสฺสาย วิหรติ, ตสฺส อรญฺญสฺส อรญฺญสีมาติ นานุญฺญาตา ตถา นทีสมุทฺทชาตสฺสเรสุปิ คามสีมายมิว สโพฺพ นทีสมุทฺทชาตสฺสรปเทโส นทีสมุทฺทชาตสฺสรสีมาติ เอวเมว น อนุญฺญาตา ตถา อพฺภนฺตรสีมายมิว สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตราติ วา นานุญฺญาตา เอวมิมา คามสีมสตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปสีมา ภินฺนลกฺขณา, ตสฺมา ภควตา ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานุสาเรเนว คามสีมายปิ ขุทฺทโก วา มหนฺโต วา สโพฺพ คามปเทโส คามสีมาว โหติ, สตฺตพฺภนฺตรสีมายปิ ''สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรา''ติ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานุสาเรน สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรสีมา สีมาเปกฺขาย สห สยเมว อุปฺปชฺชตี''ติ มินนามินนวิจารณา ปน นิรตฺถกาว ตถา อุทกุเกฺขปสีมายปิ ''มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา อุทกุเกฺขปา''ติ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานุรูปํ อุทกุเกฺขเปน สเหว อุปฺปชฺชตีติ นตฺถิ ขิปนาขิปน วิจารณาย ปโยชนนฺติฯ กถํ ภินฺนวิสยา สตฺตพฺภนฺตรสีมา อรญฺญวิสยา, อุทกุเกฺขปสีมา นทีสมุทฺทชาตสฺสรวิสยา, เอวมฺปิ เอตา คามสีมสตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปสีมา ภินฺนวิสยาว ตสฺมา ''นทีอาทีสุ เอเสว นโย''ติ วุเตฺตปิ สตฺตพฺภนฺตรสีมา อเปกฺขาย สเหว อตฺตโน สภาเวเนว สตฺตพฺภนฺตรสีมา อุปฺปชฺชติ ยถาฯ เอวเมว อุทกุเกฺขปสีมายปิ อเปกฺขาย สห อุทกุเกฺขปํ กตฺวาว วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ อุทกุเกฺขปสีมา อุปฺปชฺชติ, น วินาติ สนฺนิฏฺฐานํ กาตพฺพํฯ นนุ จ มาติกาฏฺฐกถายํ ปริเจฺฉทพฺภนฺตเร หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐิโตปิ, ปริเจฺฉทา พหิ อญฺญํ ตตฺตกํเยว ปริเจฺฉทํ อนติกฺกมิตฺวา ฐิโตปิ กมฺมํ โกเปติ, อิทํ สพฺพอฏฺฐกถาสุ สินฺนิฏฺฐาน'นฺติ วุตฺตวจเน นวิรุชฺฌตีติ เจฯ

ตํ น, มาติกาฏฺฐกถายํ ‘‘สเจ ปน เทฺวสงฺฆา วิสุํวิสุํ อุโปสถาทิกมฺมํ กโรนฺติ, ทฺวินฺนํ อุทกุเกฺข ปานํ อนฺตเร อโญฺญ เอโก อุทกุเกฺขโป อุปจารตฺถาย ฐเปตโพฺพ’’ติ ทฺวินฺนํ สงฺฆานํ วิสุํ วิสุํ กมฺมกรณาธิกาเร วุตฺตตฺตาฯ สารตฺถทีปนิยมฺปิ ‘‘ตตฺถ อญฺญํ ตตฺตกํเยว ปริเจฺฉทํ อนติกฺกมิตฺวา ฐิโตปิ กมฺมํ โกเปตีติ อิทํ เนว ปาฬิยํ, น อฏฺฐกถายํ อุปลพฺภติฯ ยทิ เจตํ ทฺวินฺนํ สงฺฆานํ วิสุํวิสุํ อุโปสถาทิกมฺมกรณาธิกาเร วุตฺตตฺตา อุทกุเกฺขปโต พหิ อญฺญํ อุทกุเกฺขปํ อนติกฺกมิตฺวา อุโปสถาทิกรณตฺถํฯ ฐิโต สโงฺฆ สีมาสเมฺภทสมฺภวโต กมฺมํ โกเปตีติ อิมินา อธิปฺปาเยน วุตฺตํ สิยาฯ เอวํ สติ ยุเชฺชยฺย, เตเนว มาติกาฏฺฐกถายํ ลีนตฺถปฺปกาสนิยํ อญฺญํ ตตฺตกํเยว ปริเจฺฉทนฺติ ทุติยํ อุทกุเกฺขปํ อนติกฺกมโนฺตปิ โกเปติฯ กสฺมา, อตฺตโน อุทกุเกฺขปสีมาย ปเรสํ อุทกุเกฺขปสีมาย อโชฺฌตฺถตตฺตา สีมาสเมฺภโท โหติ, ตสฺมา โกเปตี’ติ ‘‘อิทํ สพฺพอฏฺฐกถาสุ สนฺนิฏฺฐาน’’นฺติ จ อิมินา อธิปฺปาเยน วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ สพฺพาสุปิ อฏฺฐกถาสุ สีมาสเมฺภทสฺส อนิจฺฉิตตฺตา เตเนว อตฺตโน จ อเญฺญสญฺจ อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทสฺส อนฺตรา อโญฺญ อุทกุเกฺขโป สีมนฺตริกตฺถาย ฐเปตโพฺพติ วุตฺตํฯ อเญฺญ ปเนตฺถ อญฺญถาปิ ปปเญฺจนฺติ, ตํ น คเหตพฺพ’นฺติ วตฺวา ปฏิกฺขิตฺตํฯ ตสฺส ‘‘อโนฺตหตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐิโต กมฺมํ โกเปตี’’ติ อิมินา ปริเจฺฉทโต พหิ ยตฺถกตฺถจิ ฐิโต กมฺมํ น โกเปตีติ ทีเปตีติ สารตฺถทีปนีวจเนนาปิ เอกสฺมิํ สงฺฆสนฺนิปาเต ปริเจฺฉทโต พหิ อญฺญํ ตตฺตกํเยว ปริเจฺฉทํ อนติกฺกมิตฺวา ฐิโตปิ กมฺมํ น โกเปตีติ เวทิตพฺพเมตํ สารตฺถทีปนิยํเยว อิมมตฺถํ ทฬฺหิกรณวเสน อุทกุเกฺขปปฺปมาณา สีมนฺตริกา สุวิเญฺญยฺยตรา โหติ, สีมาสเมฺภทสงฺกา จ น สิยาติ สามิจิทสฺสนตฺถํ อโญฺญ อุทกุเกฺขโป สีมนฺตริกตฺถาย ฐเปตโพฺพ’ติ วุตฺตํฯ ยตฺตเกน ปน สีมาสเมฺภโท น โหติ, ตตฺตกํ ฐเปตุํ วฏฺฏติเยว, เตนาหุ โปราณา ‘‘ยตฺตเกน สีมสงฺกโร น โหติ, ตตฺตกมฺปิ ฐเปตุํ วฏฺฏติฯ ขุทฺทกํ ปน น วฏฺฏตี’’ติ อิทมฺปิ อุทกุเกฺขปสีมาย ปริสวเสน วฑฺฒนโต สีมสเมฺภทสงฺกา สิยาฯ ตํ นิวารณตฺถเมว วุตฺตนฺติฯ

> ปาฬิํ อฏฺฐกถเญฺจว, ฏีกาวิมติอาทิเก;
> โอโลเกตฺวา ปุนปฺปุนํ, มญฺญนฺตุ กวิปุงฺควาติ;
> อยเมตฺถ อุทกุเกฺขปสีมาย วิจารณาฯ

ชนปทสีมา นาม เอกสฺส รโญฺญ วิชิเต ปวโตฺต มหามจฺจานํ นิวาสภูโต เอกเมโก ปเทโส ชนปทสีมา นามฯ

รฏฺฐสีมา นาม กาสิโกสลาทิกา โสฬส มหาชนปทาฯ ‘‘โสฬสมหานคร’’นฺติปิ เตสํ นามํฯ ตตฺถ โสฬส มหาชนปทานิ นามฯ องฺครฏฺฐํ, มคธรฏฺฐํ, โกสลรฏฺฐํ, วชฺชิรฏฺฐํ, เจติยรฏฺฐํ, กุรุรฏฺฐํ, ปญฺจาลรฏฺฐํ, มชฺฌรฏฺฐํ, สุรเสนรฏฺฐํ, อสฺสกรฏฺฐํ, อวนฺติรฏฺฐํ, คนฺธารรฏฺฐํ, มลฺลรฏฺฐํ, กโมฺพชรฏฺฐนฺติ อิมานิ โสฬสมหาชนปทานิ นามฯ อิเม โสฬสมหาชนปทา มชฺฌิมปเทเสเยว ปวตฺตา มหารฏฺฐา นาม ตทเญฺญปิ สุนาปรนฺตรฏฺฐาทิกา พหุตราวฯ ตถา ปจฺจนฺตวิสเยปิ รามญฺญาทิกา อเนกปฺปเภทา มหารฏฺฐา อเตฺถว เตปิ สเพฺพ รฏฺฐสีมา นามฯ โลกิยสเตฺถสุ ปน ยสฺมิํ ปเทเส ขตฺติยพฺราหฺมณเวสฺสสุทฺทวเสน จตุวณฺณานิ วสนฺติ, โส ปเทโส ‘‘มหารโฏฺฐ’’ติ ปวุจฺจติฯ วุตฺตเญฺห ตํ โปราเณหิฯ

> ‘‘ปวตฺตา จตุวณฺณานํ, ยสฺมิํ ปเทเส น วิชฺชเต;
> โส มิลกฺขุเทโส วุโตฺต, ปุญฺญภูมิ ตโต ปร’’นฺติฯ

รชฺชสีมา นาม เอกสฺส รโญฺญ อาณาปวตฺตฏฺฐานํ รชฺชสีมา นามฯ

ทีปสีมา นาม สมุทฺทนฺตเร วา นทิมเชฺฌ วา ปวตฺตา ทีปา ทีปสีมา นามฯ ยสฺมึ ปน ทีเป คามา วสนฺติ, โส คามสีมาเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉติ, วกฺขติ หิ สุเกฺข ชาตสฺสเร วาปึ วา ขณนฺติ วปฺปํ วา กโรนฺติ, ตํ ฐานํ คามเขตฺตํ โหตีติฯ

จกฺกวาฬสีมา นาม ''อายามโต จ วิตฺถารโต จ โยชนานํ ทฺวาทสสตสหสฺสานิ ตีณิสหสฺสานิ จตฺตาริสตานิ ปญฺญาสญฺจโยชนานิฯ

ปริเกฺขปโต

''สพฺพํ สตสหสฺสานิ, ฉตฺตึสปริมณฺฑลํ;
ทสเญฺจว สหสฺสานิ, อฑฺฒุฑฺฒานิ สตานิจา''ติฯ

วุตฺตํ เอกํ จกฺกวาฬํ จกฺกวาฬสีมา นามฯ เอวํ ปนฺนรสปฺปเภทา โหติ สีมาฯ ตตฺถ อิทฺธิมา ปุคฺคโล ยสฺมึ ยสฺมึ วา สีเม อุโปสถาทิสงฺฆกมฺมํ กโรติ, ตตฺถ ตตฺถ คเต ภิกฺขู หตฺถปาสนยนํ วา พหิสีมกรณํ วา กาตุํ ฉนฺทารหานํ, ฉนฺทํ อาหริตฺวา กาตุํ สกฺกุเณยฺยภาโวเยว ปมาณํฯ เอวมสโกฺกเนฺต อนิทฺธิมปุคฺคเล สนฺธาย อติมหนฺตารเญฺญ สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรสีมา อนุญฺญาตาฯ ตตฺถ สีมาเปกฺขาย สห สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรสีมา อตฺตโน สภาเวเนว ชาตา ตถา นทีสมุทฺทชาตสฺสเรสุปิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมนฺตา อุทกุเกฺขปสีมา อนุญฺญาตา ตตฺถปิ วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ สีมาเปกฺขํ กตฺวา อุทกุเกฺขเปน สห อุทกุเกฺขปสีมา อุปฺปชฺชติ ตถา คามนิคมชนปทนครรฎฺฐรชฺชสีมาสุปิ วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ พทฺธสีมา อนุญฺญาตาฯ ตโต ปเรสุ ปน คามสีมสตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปสีมา นุญฺญาตสุตฺตานุโลมนยสามตฺถิยโต ขุทฺทเกสุ คามนิคมชนปทนคเรสุ ตตฺถ ตตฺถ คเต ภิกฺขู โสเธตฺวา ฉนฺทารหานํ ฉนฺทํ อาหริตฺวา สมคฺคสฺส สงฺฆสฺส อนุมติยาว อุโปสถาทิสงฺฆกมฺมํ กาตพฺพเมว ตถา ขุทฺทเก อรเญฺญปิ นทีชาตสฺสเรปิ ยถาสุขํ อุโปสถาทิสงฺฆกมฺมํ กาตพฺพเมวาติฯ

เอวํ ปริจฺฉินฺทนลกฺขเณน อเภเทปิ พทฺธาพทฺธวเสน ทุวิธาฯ ตปฺปเภเทน ปนฺนรสวิธา, สรูปวเสน ปน ขณฺฑสีมา, อุปจารสีมา, สมานสํวาสสีมา, อวิปฺปวาสสีมา, ลาภสีมา, คามสีมาฯ นิคมสีมา, นครสีมา, อพฺภนฺตรสีมา, อรญฺญสีมา, อุทกุเกฺขปสีมา, นทีสีมา, ชาตสฺสรสีมา, สมุทฺทสีมา, ชนปทสีมา, รฎฺฐสีมา, รชฺชสีมา, ทีปสีมา, จกฺกวาฬสีมาติเอกูนวีสปฺปเภทาปิ สีเม วิปตฺติลกฺขณํ ปหาย สมฺปตฺติลกฺขณปฺปกาสกํ สีมวิโสธนีนาม ปกรณํ สมตฺตํฯ

อิติ

''สีมวิโสธนึ นาม, นานาคนฺถสมาหฎํ;
กริสฺสํ เม นิสาเมนฺตุ, สาธโว กวิปุงฺควาฯ

ปาฬึ อฎฺฐกถเญฺจว, มาติกาปทภาชนึ;
โอคาเหตฺวาน ตํ สพฺพํ, ปุนปฺปุนมเสสโตฯ

อตฺตโนมติคเนฺถสุ, ฎีกาคณฺฐิปเทสุ จ;
วินิจฺฉยวิมตีสุ, มาติกาฎฺฐกถาสุปิฯ

สพฺพํ อเสสกํ กตฺวา, สํสนฺทิตฺวาน เอกโต;
ปวตฺตา วณฺณนา เอสา, โตสยนฺตี วิจกฺขเณ''ติฯ

อิเมสํ คาถาปทานํ อโตฺถ สพฺพโส สํวณฺณิโต โหติฯ

สีมสมฺปตฺติกถา นิฏฺฐิตาฯ

ปริสสมฺปตฺตินาม เอกวีสติวชฺชนียปุคฺคเล วเชฺชตฺวา เอตรหิ ญตฺติจตุตฺถกเมฺมน อุปสมฺปนฺนา ภิกฺขู ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ ปญฺจวคฺคโต ปฏฺฐาย, มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ทสวคฺคโต ปฏฺฐาย สเพฺพ หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา นิสินฺนา โหนฺติ, อยํ ปริสสมฺปตฺติ นามฯ ตตฺถ เอกวีสติวชฺชนียา นาม ‘‘น ภิกฺขเว สค ฏฺฐาย ปริสายา’’ติ วจนโต เหฏฺฐา ‘‘น ภิกฺขเว ภิกฺขุนิยา นิสินฺนปริสาย ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตพฺพ’’นฺติ อาทินานเยน วุตฺตา ภิกฺขุนี, สิกฺขมานา, สามเณโร, สามเณรี, สิกฺขาปจฺจกฺขาตโก, อนฺติมวตฺถุอชฺฌาปนฺนโก, อาปตฺติยา อทสฺสเน อุกฺขิตฺตโก, อาปตฺติยา อปฺปฏิกเมฺม อุกฺขิตฺตโก, ปาปิกาย ทิฏฺฐิยา อปฺปฏินิสฺสเคฺค อุกฺขิตฺตโก, ปณฺฑโก, เถยฺยสํวาสโก, ติตฺถิยปกฺกนฺตโก, ติรจฺฉานคโต, มาฆาตุตโก, ปิตุฆาตโก, อรหนฺตฆาตโก, ภิกฺขุนิทูสโก, สงฺฆเภทโก, โลหิตุปฺปาทโก, อุภโตพฺยญฺชนโกติ เต พหิสีมกรณวเสน นิสินฺนาติ อโตฺถฯ ยทิ เต หตฺถปาเส วา สีเมเยว วา โหนฺติ, เต อวเชฺชตฺวา ปญฺจวคฺคาทิโก ปกตตฺตคโณ หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา นิสิโนฺน โหติ, การกสโงฺฆ สาวโชฺช, กมฺมํปน น กุปฺปติ กสฺมา อวคฺคารหตฺตาฯ อปเรปน เอวํ วทนฺติ อนฺติมวตฺถุอชฺฌาปนฺนสฺส อวนฺทนีเยสุ อวุตฺตตฺตา, เตน สทฺธิํ สยนฺตสฺส สหเสยฺยาปตฺติยา อภาวโต ตสฺส จ ปฏิคฺคหณสฺส รูหนโตติ ตเทว ยุตฺตตรนฺติ วิญฺญายติ, กิญฺจาปิ ยาว โส ภิกฺขุภาวํ ปฏิชานาติ, ตาว วนฺทิตโพฺพฯ ยทา ปน ‘‘อสฺสมโณมฺหี’’ติ ปฏิชานาติ, ตทา น วนฺทิตโพฺพติ อยเมตฺถ วิเสโส เวทิตโพฺพฯ อนฺติมวตฺถุอชฺฌาปนฺนสฺส หิ ภิกฺขุภาวํ ปฏิชานนฺตเสฺสว ภิกฺขุภาโว, น ตโตปรํฯ ภิกฺขุภาวํ อปฺปฏิชานโนฺต หิ อนุปสมฺปนฺนปกฺขํ ภชตีติ มชฺฌิมคณฺฐิปเท สารตฺถทีปนิยญฺจ วุตฺตตฺตา อนฺติมวตฺถุ อชฺฌาปนฺนปุโพฺพ ภิกฺขุ อตฺตโน การณํ อชานิตฺวาว เตน สห ปญฺจวคฺคคโณ อุโปสถาทิสงฺฆกมฺมํ กโรติ, การกสโงฺฆ อนวโชฺช, กมฺมมฺปิ น กุปฺปตีติ, เตสํ มติมตฺตเมวฯ กสฺมา สหเสยฺยาปตฺติ อภาโวปิ ตสฺส ภิกฺขุสญฺญาย ปติฏฺฐิตตฺตา, ปฏิคฺคหณรุหณสฺส จ ตสฺมิํ ปุคฺคเล ภิกฺขูติ สทฺทหิตตฺตา เตน ปุคฺคเลน สหเสยฺยาปตฺติปิ นตฺถิ, ปฏิคฺคหณญฺจ รุหติ, เอกวีสติวชฺชนียปุคฺคเลปิ ตถาวิธสฺส อวิจาริกตฺตา เตน สห ปญฺจวคฺคคโณ อุโปสถาทิสงฺฆกมฺมํ กโรโนฺต การกสโงฺฆ อสญฺจิจฺจ อนุปวโชฺชฯ กมฺมํ ปน กุปฺปตีติ อมฺหากํ ขนฺติ, อิโต ยุตฺตตโร ลพฺภมาโน ปริเยสิตโพฺพวฯ

ปริสสมฺปตฺติกถา นิฏฺฐิตาฯ

เอวํ วตฺถุญตฺติอนุสาวนสีมปริสสมฺปตฺติวเสน ปญฺจหิ องฺคหิ สมฺปโนฺนติ ปญฺจโงฺคติ วา สมเคฺคน สเงฺฆน ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมน อกุเปฺปน ฐานารเหน อุปริภาวํ สมาปโนฺนติ วา ทฺวีหิ การเณหิ ลทฺธนาโม ญตฺติ จตุตฺถอุปสมฺปนฺนภาโว อติทุลฺลโภวฯ

เอวํ พุทฺธุปฺปาโท ทุลฺลโภ, ตโต ปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จา ติ อิเมสํ ติณฺณํ ปทานํ อโตฺต วุโตฺตเยว โหติฯ

อิติ สาครพุทฺธิเตฺถรวิรจิเต สีมวิโสธเน

อุปสมฺปทากโณฺฑ ปฐโม ปริเจฺฉโทฯ

# ๒. กปฺปวินาสกโณฺฑ

อิทานิ **พุทฺธุปฺปาททุลฺลภกถา**

“พุโทฺธ จ ทุลฺลโภ โลเก, สทฺธมฺมสวนมฺปิ จ;
สโงฺฆ จ ทุลฺลโภ โลเก, สปฺปุริสาติ ทุลฺลภา”ติฯ

อิมิสฺสา คาถาย สํวณฺณนากฺกโม สมฺปโตฺตฯ ตตฺถ อิมสฺมึ สตฺตโลเก โอกาสโลเก วา สพฺพญฺญุสมฺมาสมฺพุโทฺธ ทุลฺลโภว ตถา เหส โลโก สงฺขารโลโก, สตฺตโลโก, โอกาสโลโก ติ ติปฺปเภโท โหติ เตสํ สมฺปตฺติวิปตฺติ จ เอวํ เวทิตพฺพา ตตฺถ ลุชฺชติ ปลุชฺชตีติ โลโกติ วจนเตฺถน สตฺตโลโก เวทิตโพฺพฯ โลกิยนฺติ ปติฏฺฐหนฺติ เอตฺถ สตฺตนิกายาติ วจนเตฺถน โอกาสโลโก เวทิตโพฺพฯ ตถา เหส สตฺตา อวกสนฺติ เอตฺถาติโอกาโสติ วุจฺจติ โส ภูมิวเสน อปายภูมิ, กามสุคติภูมิ, รูปาวจรภูมิ, อรูปาวจรภูมิเจติ จตุพฺพิธา โหติฯ ตตฺถ นิรยํ, ติรจฺฉานโยนิ, เปตฺติวิสโย, อสุรกาโย, ติ จตโสฺส อปายภูมิ นามฯ มนุสฺสา, จาตุมหาราชิกา, ตาวตึสา, ยามา, ตุสิตา, นิมฺมานรติ, ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เจติ สตฺตวิธา โหติ กามสุคติภูมิ สาปนายํ เอกาทสวิธาปิ กามตณฺหา อวจรติ เอตฺถาติ วจนเตฺถน กามาวจรภูมิ นามฯ พฺรหฺมปาริสชฺชา, พฺรหฺมปุโรหิตา, มหาพฺรหฺมา จ ปฐมชฺฌานภูมิ อิทํ อคฺคินา ปริคฺคหิตฏฺฐานํฯ ปริตฺตาภา, อปฺปมาณาภา, อาภสฺสรา จ ทุติยชฺฌานภูมิ อิทํ อาเปน ปริคฺคหิตฏฺฐานํฯ ปริตฺตสุภา, อปฺปมาณสุภา, สุภกิณฺหา จ ตติยชฺฌานภูมิ อิทํ วาเตน ปริคฺคหิตฏฺฐานํ, เตสํ วิปตฺตึ ปรโต วณฺณยิสฺสามฯ เวหปฺผลา, อสญฺญสตฺตา, สุทฺธาวาสา จ จตุตฺถชฺฌานภูมิเจติ รูปาวจรภูมิ โสฬสวิธา โหติฯ อวิหา, อตปฺปา, สุทสฺสา, สุทสฺสี, อกนิฏฺฐาเจติ สุทฺธาวาสภูมิ ปญฺจวิธา โหติฯ อากาสานญฺจายตนภูมิ, วิญฺญาณญฺจายตนภูมิ, อากิญฺจญฺญายตนภูมิ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนภูมิเจติ จตุพฺพิธา โหติ อรูปภูมิฯ เอตฺตาวตา เอกตึสปฺปเภทาปิ ภูมิ อวกสนฺติ เอตฺถ สตฺตนิกายาติ วจนเตฺถน โอกาโสติ วุจฺจติฯ ตตฺถ อฏฺฐ มหานิรยานิ อปายภูมิ นามฯ ติรจฺฉานํ เปตฺติวิสโย อสุรกาโยติ อิเมสํ วิสุํ ภูมิ นาม นตฺถิ, มนุสฺสภูมิยํเยว ยตฺถ กตฺถจิ อรญฺญวนปตฺถาทีสุ นิพทฺธวาสํ วสนฺติ โสเยว ปเทโส เตสํ ภูมิฯ มนุสฺสภูมิโต ทฺวิตาลีสสหสฺสโยชโน ยุคนฺธรปฺปมาโณ สิเนรุโน ปญฺจมาฬิโนฺธ จาตุมหาราชิกภูมิฯ ตตุปริ ทฺวิตาลีสสหสฺสโยชนํ สิเนรุมตฺถกํ ตาวตึสานํ ภูมิฯ ตตุปริ เทฺวตาลีสสหสฺสโยชนํ ฐานํ ยามานํ ภูมิฯ อิมินา นเยน ยาว วสวตฺติภูมิ ทฺวิตาลีสสหสฺสโยชเน ติฏฺฐติ, ตสฺมา มนุสฺสภูมิโต ยาว วสวตฺติภูมิ เทฺวสหสฺสานิปญฺจน หุตานิ ทฺเวสตสหสฺสานิ โยชนานิ โหนฺติ, เตเนตํ วุจฺจติฯ

“มนุสฺสภูมิโต ยาว, ภูมิ วสวตฺตนุตฺตรา;
ทฺเว สตสหสฺสานิ, ปญฺจนหุตเมว จฯ

เทฺวสหสฺสญฺจ มธิกํ, โยชนานํ ปมาณโต;
คณนา นาม ภูมีสุ, สงฺขฺยา เอวํ ปกาสิตา”ติฯ

ตตุปริ พฺรหฺมปาริสชฺชาทโย ตโย พฺรหฺมุโน ปญฺจปญฺญาสสตสหสฺส อฏฺฐสหสฺสโยชเน สมตเล ฐาเน ติฏฺฐนฺติฯ ทุติยตติยภูมีพฺรหฺมุโนปิ ตปฺปมาเณสุ สมตเลสุ ติฏฺฐนฺติฯ จตุตฺถภูมิยํ ปน เวหปฺผลอสญฺญสตฺตา ตปฺปมาเณ สมตเล ฐาเน ติฏฺฐนฺติฯ ตตุปริสุทฺธาวาสภูมิโย ตํตํปมาเณ ฐาเน อุปรูปริ ติฏฺฐนฺติฯ จตโสฺสปิ อรูปภูมิโย ตปฺปมาเณ ฐาเน อุปรูปริ ติฏฺฐนฺติฯ เอตฺ

ตาวตา จ มนุสฺสภูมิโต ยาว ภวคฺคา โยชนานํ สตฺตโกฏิ จ อฏฺฐารสลกฺขา จ ปญฺจนหุตานิ จ ฉสหสฺสานิ จ โหนฺติ เตเนตํ วุจฺจติ โปราเณหิฯ

“เหฏฺฐิมา พฺรหฺมโลกมฺหา, ปติตา มหตี สิลา;
อโหรเตฺตน เอเกน, อุคฺคตา อฏฺฐตาลีสํฯ

โยชนานํ สหสฺสานิ, จาตุมาเสหิ ภูมิ;
เอวํ วุตฺตปฺปมาเณน, สายํ เหฏฺฐิมภูมิฯ

อิโต สตสหสฺสานิ, สตฺตปญฺญาส จาปรํ;
สฏฺฐิ เจว สหสฺสานิ, อุเพฺพเธน ปกาสิตาฯ

โยชเนสฺปิ วุเตฺตสฺ, หิตฺวา กามปฺปมาณกํ;
เสสานิ วสวตฺตีนํ, ปาริสชฺชาน มนฺตรํฯ

ตญฺจ ปญฺจหิ ปญฺญาส, สตสหสฺสานิ จาปรํ;
อฏฺฐ เจว สหสฺสานิ, โยชนานิ ปวุจฺจเรฯ

อิโต ปราสุ สพฺพาสุ, พฺรหฺมภูมีสุ โยชนา;
ตปฺปมาณาว ทฏฺฐพฺพา, นยคฺคาเหน ธีมตาฯ

ภูมิโต อาภวคฺคมฺหา, สตฺตโกฏิ อฏฺฐารส;
ลกฺขา ปญฺจ นหุตานิ, ฉสหสฺสานิ สพฺพทาติฯ

เอสา จ วิจารณา ฎีกา จริยมเตน กตา;
อิทเมว สนฺธาย, ยาวตา จนฺทิมสูริยาฯ

ปริหรนฺติ ทิสา ภนฺติ, วิโรจมานา ยาวตา;
ตาว สหสฺสธา โลเก, เอตฺถ เต วตฺตตี วโส”ติฯ

วุตฺตํฯ เอตฺถนฺตเร สตฺตา ติฏฺฐนฺติ, เตสํ วิตฺถาโร อปุพฺพํ กตฺวา กเถตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตา น วกฺขาม อิมสฺมึ สตฺตโลเก โอกาสโลเก จ สพฺพญฺญุสมฺมาสมฺพุโทฺธว ทุลฺลโภ, ตถา หิ จตฺตาโร พุทฺธา อนุพุโทฺธ, สาวกพุโทฺธ, ปเจฺจกพุโทฺธ, สมฺมาสมฺพุโทฺธติฯ ตตฺถ พหุสฺสุตํ ภิกฺขุํ ปสํสเนฺตน จ น โส ตุมฺหากํ สาวโก นาม, พุโทฺธนาเมส จุนฺทาติ พหุสฺสุตสฺส ภิกฺขุโน พุทฺธภาวํ อนุชานเนฺตน จฯ

ธมฺมกาโย ยโต สตฺถา, ธโมฺม สตฺถุกาโย มโต;
ธมฺมาสิโกโส สโงฺฆ จ, สตฺถุสงฺขฺยมฺปิ คจฺฉตีติฯ

วุเตฺต ปุถุชฺชโนปิ อุปจารวเสน วาจนามคฺคสฺส โพธตฺตา อนุพุโทฺธ นามฯ อริยสาวโก ปน ปรโต โยสวเสน จตฺตาริ สจฺจานิ พุชฺฌติ พุชฺฌนมตฺตเมว วาติ วจนเตฺถน พุชฺฌนสภาวตฺตา สาวกพุโทฺธ นามฯ โย ปน ขคฺควิสาณกโปฺป สยมฺภูญาเณน อนญฺญโพธโก หุตฺวา สามํ พุชฺฌนเตฺถน ปเจฺจกพุชฺฌตฺตา ปเจฺจกพุโทฺธ นามฯ สมฺพุโทฺธติปิ เอตเสฺสว นามํฯ โย ปน สงฺขตาสงฺขตปฺปเภทํ สกลมฺปิ ธมฺมชาตํ ยาถาวสรสลกฺขณปฺปฏิเวธวเสน สมฺมา ปกาเรน สยํ

ปจิตฺปารมิตาสยมฺภูเตน สยมฺภูญาเณน สยเมว อนญฺญโพธิโต หุตฺวา สวาสนสโมฺมหนิทฺทาย อจฺจนฺตํ วิคโต ทินกรกิรณสมาคเมน ปรมรุจิรสิรีโสภคฺคปฺปตฺติยา วิกสิตมิว ปทุมํ อคฺคมคฺคญาณสมาคเมน อปริมิตคุณคณาลงฺกตสพฺพญฺญุตญฺญาณปฺปตฺติยา สพฺพธเมฺม พุชฺฌิ อพุชฺฌิ อญฺญาสีติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ภควา, โสว โลเก ทุลฺลโภ ปเจฺจกสมฺพุทฺธานมฺปิ หิ เอกสฺมิํ กาเล สตสหสฺสาทิวเสน เอกโต ปวตฺตตฺตา เต ทุลฺลภาปิ อนจฺฉริยชาตตฺตา ปเรสํ มคฺคผลาธิคมาย อุปนิสฺสยรหิตตฺตา จ สมฺมาสมฺพุโทฺธว โลเก ทุลฺลโภ, อยํ โลกสมฺปตฺติวิจารณาฯ

กถํ โลกสฺส วิปตฺติ เวทิตพฺพา ตถา เหส โลโก วินสฺสมาโน เตเชนปิ อาเปนปิ วายุนาปิ วินสฺสติฯ ตสฺส วิตฺถาโร วิสุทฺธิมคฺคาทีสุ วุจฺจมาโนปิ เกสญฺจิ ปุคฺคลานํ มเตน มิจฺฉาคาหตฺตา พฺรหฺมูนํ อายุนา มินิเตปิ อสมานํ สํวฏฺฏสีมาปิ วิรุทฺธา, ตสฺมา เตสํ วาทํ อปเนตฺวา คนฺถโต สมาเนตฺวา วกฺขามฯ ตตฺถ จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิฯ กตมานิ จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิ สํวโฏฺฏ, สํวฏฺฏฏฺฐายี, วิวโฏฺฏ, วฏฺฏฏฺฐายีติฯ ตโย สํวฏฺฏา อาโปสํวโฏฺฏ, เตโชสํวโฏฺฏ, วาโยสํวโฏฺฏฯ ติโสฺส สํวฏฺฏสีมา อาภสฺสรา, สุภกิณฺหา, เวหปฺผลาติฯ อยเมตฺถ อุเทฺทโสฯ ตตฺถ สํวโฏฺฏ นาม ปริหายมาโน กโปฺปฯ เตน สํวฏฺฏฏฺฐายีปิ คหิโต โหติ, ตํ มูลกตฺตาฯ วฑฺฒมาโน วิวฏฺฏกโปฺป นามฯ เตน วิวฏฺฏฏฺฐายีปิ คหิโต ตํ มูลกตฺตาฯ ตตฺถ สํวโฏฺฏติ วินาโสฯ ยทา กโปฺป วินสฺสมาโน เตเชน สํวฏฺฏติ, อาภสฺสรโต เหฏฺฐา ปฐมชฺฌานภูมิ อคฺคินา ทยฺหติฯ ยทา อาเปน สํวฏฺฏติ, สุภกิณฺหโต เหฏฺฐา ยาว ทุติยชฺฌานภูมิ อุทเกน วิลียติฯ ยทา วายุนา สํวฏฺฏติ, เวหปฺผลโต เหฏฺฐา ยาว ตติยชฺฌานภูมิ วาเตน สํวฏฺฏติฯ วิตฺถารโต ปน ชาติเขตฺตอาณาเขตฺตวิสยเขตฺตวเสน ติณฺณํ พุทฺธเขตฺตานํ อาณาเขตฺตํ วินสฺสติฯ ตสฺมิํ วินเฏฺฐ ชาติเขตฺตมฺปิ วินสฺสเตวฯ ตตฺถ ชาติเขตฺตํ ทสสหสฺสจกฺกวาฬปริยนฺตํ โหติฯ ตํ ตถาคตสฺส ปฏิสนฺธิคฺคหณอายุสงฺขาโรสฺสชฺชนาทิกาเลสุปิ กมฺปติฯ อาณาเขตฺตํ โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาฬปริยนฺตํฯ ยตฺถ รตนสุตฺตํ ขนฺธปริตฺตํ ธชคฺคปริตฺตํ อาฏานาฏิยปริตฺตํ โมรปริตฺตนฺติ อิเมสํ ปริตฺตานํ อานุภาโว ปวตฺตติฯ วิสยเขตฺตํ อนนฺตํ อปริมาณํฯ ตตฺถ ชาติเขตฺตอาณาเขตฺตาวเสน เทฺว เขตฺตานิ เอกโต วินสฺสนฺติฯ สณฺฐหนฺตมฺปิ เอกโต สณฺฐหติฯ ตสฺส วินาโสจ สณฺฐหนฺตญฺจ เอวํ เวทิตพฺพํ ยสฺมิํ สมเย กโปฺป อคฺคินา นสฺสติ, ตทา อาทิโต กปฺปวินาสกมหาเมโฆ วุฏฺฐหิตฺวา โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาฬํ เอกเมฆวสฺสํ วสฺสิ, ตุฏฺฐา มนุสฺสา พีชานิ วเปฺปนฺติ, สเสฺสสุ โคขายิตมเตฺตสุ ชาเตสุ คทฺรภรวํ วิรวโนฺต เอกพินฺทุปิ น ปตติฯ ยทา ปจฺฉินฺนเมว โหติ ตทา วสฺสูปชีวิโน สตฺตา กาลํ กตฺวา ปริตฺตาเภสุ พฺรหฺมภูมีสุ อุปฺปชฺชนฺติ ปุญฺญผลูปชีวิโนปิ เทวตา ตเตฺถว พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชนฺติ, เอวํ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน ตตฺถ ตตฺถ อุทกํ ปริกฺขยํ คจฺฉติ, มจฺฉกจฺฉปาทิ อุทกนิสฺสิตา ปาณา กาลํ กตฺวา มนุสฺสเทวโลเกสุ นิพฺพตฺติตฺวา ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตนฺติฯ เนรยิกสตฺตาปิ สตฺตมสูริยปาตุภาววา วินสฺสนฺติ, เตปิ เทวโลเก ปฏิลทฺธชฺฌานวเสน พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชนฺติ, ตทา หิ โลกพฺยูหา นาม กามาวจรเทวา อุกฺขิตฺตสิรา วิกิณฺณเกสา รุทมฺขา อสฺสูนิ หเตฺถหิ มุญฺจมานา รตฺตวตฺถนิวตฺถา อติวิย วิรูปเวสธาริโน หุตฺวา มนุสฺสปเถ วิจรนฺตา เอวํ อาโรเจนฺติ "มาริสา โภ อิโต วสฺสสต สหสฺสจฺจเยน กปฺปวุฏฺฐานํ ภวิสฺสติ อยํ โลโก วินสฺสิสฺสติ มหาสมุโทฺทปิสฺสฺสิสฺสติ อยญฺจ มหาปถวี สิเนรุปพฺพตราชา ฑยฺหิสฺสติ วินสฺสิสฺสติ ยาวพฺรหฺมโลกา วินาโส ภวิสฺสติ เมตฺตํ มาริสา ภาเวถฯ กรุณํ, มุทิตํ, อุเปกฺขํ มาริสา ภาเวถ มาตรํ อุปฏฺฐหถ, ปิตรํ อุปฏฺฐหถ, กุเล เชฏฺฐาปจายิโน โหถ"ติฯ เตสํ วจนํ สุตฺวา เยภุเยฺยน มนุสฺสา จ ภุมฺมเทวตา จ สํเวคชาตา อญฺญมญฺญํ มุทุจิตฺตา หุตฺวา เมตฺตาทีนิ ปุญฺญานิ กริตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺตนฺติฯ ตตฺถ สุธาโภชนํ ภุญฺชิตฺวา วาโย ปริกมฺมํ กตฺวา ฌานํ ปฏิลภนฺติ, เอวํ เนรยิกสตฺตาปิ อปราปริยเวทนียกเมฺมน เทวโลกํ นิพฺพตฺตนฺติฯ เย ปน นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิกา เตสํ กมฺมสฺส อปริกฺขยา อญฺญ

จกฺกวาเฬสุ อตฺตโน กมฺมานุรูปํ วิปากมนุโภนฺติฯ เตเนว อโหสิกเมฺม มิจฺฉาทิฏฺฐิวเสน อกตฺตพฺพํ นาม ปาปํ นตฺถิ, ยโต สํสารขาณุภาโวว นาม โหตีติ อาห ‘‘ทิฏฺฐิ ปรมานิ ภิกฺขเว วชฺชานี’’ติฯ ‘‘อปราปริยเวทนียกมฺมรหิโตปิ สํสรโนฺต สโตฺต นาม นตฺถี’’ติ วุตฺตตฺตาฯ ‘‘อปราปริยกมฺมวเสน ยโต มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานโต สปฺปุริสูปนิสฺสยวเสน วิราเชตฺวา ภวโต วุฏฺฐานํ นาม ภเวยฺยาติ อมฺหากํ ขนฺติฯ เอวํ เทวโลเก ปฏิลทฺธชฺฌานวเสน สเพฺพปิ พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตนฺติฯ วสฺสุปเจฺฉทโต ปน อุทฺธํ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน ทุติโย สูริโย ปาตุภวติฯ ปาตุภูเต จ ตสฺมิํ เนว รตฺติปริเจฺฉโท, น ทิวา ปริเจฺฉโท ปญฺญายติ, เอโก สูริโย อุเฏฺฐติ, เอโก สูริโย อตฺถํ คจฺฉติฯ อวิจฺฉินฺนสูริยสนฺตาโปว โลโก โหติฯ

ปกติสูริเย สูริยเทวปุโตฺต อตฺถิ กปฺปวินาสกสูริเย ปน นตฺถิฯ ปกติสูริโยภาเสน อากาเส วลาหกา ธูมสิขาปิ จรนฺติฯ กปฺปวินาสกสูริโยภาเสน วิคตธูมวลาหกํ อาทาสมณฺฑลํ วิย นิมฺมลํ โหติ นภํ ฐเปตฺวา คงฺคา, ยมุนา, สรภู, อจิรวตี, มหีติ, อิมา ปญฺจ มหานทิโย ฐเปตฺวา อวเสสปญฺจสตกุนฺนทีอาทีสุ อุทกํ สุสฺสติ ตโต ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน ตติโย สูริโย ปาตุภวติ ตสฺมิํ ปาตุภูเต ปญฺจ มหานทิโยปิ สุสฺสนฺติฯ ตโต ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน จตุโตฺถ สูริโย ปาตุภวติฯ ยสฺส ปาตุภาวา หิมวติ มหานทีนํ ปภวา สีหปตโน, หํสปตโน, มนฺทากินี, กณฺณมุณฺฑโก, รถการทโห, อโนตตฺตทโห, ฉทฺทนฺตทโห, กุณาลทโหติ อิเม สตฺต มหาสรา สุสฺสนฺติฯ ตโต ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน ปญฺจโม สูริโย ปาตุภวติ, ยสฺส ปาตุภาวา อนุปุเพฺพน มหาสมุโทฺท องฺคุลิปพฺพเตมนมตฺตมฺปิ อุทกํ น สณฺฐาติฯ ตโต ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน ฉโฏฺฐ สูริโย ปาตุภวติ, ยสฺมิํ ปาตุภาเว สกลจกฺกวาฬํ เอกธูมํ โหติ, ปริยาทินฺนสิเนหธูเมน ยถา จ เอวํ โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาฬมฺปิฯ ตโตปิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน สตฺตโม สูริโย ปาตุภวติ, ยสฺส ปาตุภาวา สกลจกฺกวาฬํ เอกชาลํ โหติ สทฺธิํ โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาเฬหิ โยชนสติกาทิเภทา สิเนรุกูฏานิ ปลุชฺชิตฺวา อากาเสเยว อนฺตรธายนฺติฯ สาปิ อคฺคิชาลา อุฏฺฐหิตฺวา จาตุมหาราชิเก คณฺหาติ, ตตฺถ กนกวิมานรตนวิมานานิ ฌาเปตฺวา ตาวติํสภวนํ คณฺหาติ เอเตนูปาเยน ยาว ปฐมชฺฌานภูมิ คณฺหาติฯ ตตฺถ ตโยปิ พฺรหฺมโลเก ฌาเปตฺวา อาภสฺสเร อาหจฺจ อฎฺฐาสิฯ สา ยาว อณุมตฺตมฺปิ สงฺขารคตํ อตฺถิ, ตาว นนิพฺพายิฯ สพฺพสงฺขารปริกฺขยา ปน สปฺปิเตลฌาปนอคฺคิสิขา วิย ฉาริกมฺปิ อนวเสเสตฺวา นิพฺพายิฯ เหฏฺฐา อากาเสน สห อุปริ อากาโส เอโก โหติ มหนฺธกาโรฯ เอวํ กปฺปวินาสกมหาเมฆโต ยาวชาลปริเจฺฉทา สํวโฏฺฏ นาม เอกมสเงฺขยฺยํ นามฯ อถ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน มหาเมโฆ วุฏฺฐหิตฺวา ปฐมํ สุขุมํ วสฺสติฯ อนุปุเพฺพน กุมุทนาฬยฏฺฐิมุสลตาลกฺขนฺธาทิปฺปมาณาหิ ธาราหิ วสฺสโนฺต โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาเฬสุ สพฺพทฑฺฒฏฺฐานํ ปูเรตฺวา อนฺตรธายติฯ ตํ อุทกํ เหฏฺฐา จ ติริยญฺจ วาโต สมุฏฺฐหิตฺวา ฆนํ กโรติฯ ปริวฏุมํ ปทุมินิปเตฺต อุทกพินฺทุสทิสํฯ เอวํ อคฺคิชาลนิพฺพายนโต ยาว โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาฬปริปูรโต สมฺปตฺติมหาเมโฆ, อิทํ สํวฏฺฏฏฺฐายี นาม, ทุติยมสเงฺขยฺยํ นามฯ กถํ ตาว มหนฺตํ อุทกราสิํ วาโต ฆนํ กโรตีติ เจฯ วิวรสมฺปทานโต ตํ วา เตน ปิณฺฑิยมานํ ฆนํ กริยมานํ ปริกฺขยมานํ อนุปุเพฺพน เหฏฺฐา โอตรติฯ โอติโณฺณติเณฺณ อุทเก ปุเพฺพ พฺรหฺมโลกฏฺฐาเน พฺรหฺมปาริ สชฺช-พฺรหฺมปุโรหิตมหาพฺรหฺมาวเสน ปฐมชฺฌานภูมิ ปฐมํ ปาตุภวติฯ ตโต โอติโณฺณติเณฺณ อุทเก จตุกามาวจรเทวโลกฏฺฐาเน อนุกฺกเมน ปรนิมฺมิตวสวตฺตี, นิมฺมานรตี, ตุสิตา, ยามาติ จตฺตาโร กามาวจรเทวโลกา ปาตุภวนฺติฯ ตโต ปุริมปถวิฏฺฐานํ โอติเณฺณ ปน อุทเก พลววาตา อุปฺปชฺชนฺติฯ เต ตํ ปิทหิตทฺวาเร ธมกรเณ ฐิตอุทกมิว นิรุสฺสาสํ กตฺวา นิรุชฺฌนฺติฯ มธุโรทกํ ปริกฺขยํ คจฺฉมานํ อุปริ รสปถวิํ สมุฏฺฐาเปติ สา วณฺณสมฺปนฺนาเจว โหติ คนฺธรสสมฺปนฺนา จ, นิรุทกปายาสสฺส อุปริ ปฏลํ วิย ตทา จ อาภสฺสรพฺรหฺมโลเก ปฐมตราภินิพฺพตฺตา สตฺตา อายุกฺขยา วา ปุญฺญกฺขยา วา ตโต จวิตฺวา อิธูปปชฺชนฺติฯ ‘‘ปุญฺญกฺขยา วา’’ติ อิมินา พฺรหฺมูนํ อายุปริเจฺฉทํ อปฺปตฺวาว กมฺมกฺข

เยน มรณํ วิญฺญายติฯ เต โหนฺติ สยํปภา อนฺตลิกฺขจราฯ เต อคฺคญฺญสุตฺเต วุตฺตนเยน ตํ รส ปถวึ สายิตฺวา ตณฺหาภิภูตา อาลุปฺปการํ ปริภุญฺชิตุํ อุปกฺกมนฺติฯ อถ เนสํ สยํ ปภา อนฺตรธา ยติ, อนฺธกาโร โหติ เต อนฺธการํ ทิสฺวา ภายนฺติฯ ตโต เนสํ ภยํ นาเสตฺวา สูรภาวํ ชนยนฺตํ ปริ ปุณฺณปณฺณาสโยชนํ สูริยมณฺฑลํ วา ปาตุภวติฯ เต ตํ ทิสฺวา ‘‘อาโลกํ ปฏิลภิมฺหา’’ติ หฏฺฐ ตุฏฺฐา หุตฺวา ‘‘อมฺหากํ ภยํ นาเสตฺวา สูรภาวํ ชนยโนฺต อุฏฺฐิโต, ตสฺมา สูริโย โหตู’’ติ สูริโย เตฺววสฺส นามํ กโรนฺติฯ อถ สูริเย ทิวสํ อาโลกํ กตฺวา อตฺถงฺคเต ‘‘ยมฺปิ อาโลกํ ลภิมฺหา, โสปิ โน นโฏฺฐ’’ติ ปุน ภีตา โหนฺติฯ เตสํ เอวํ โหติ ‘‘สาธุวตสฺส อญฺญํ อาโลกํ ลเภยฺยามา’’ติฯ เตสํ จิตฺตํ ญตฺวา วิย เอกูนปญฺญาสโยชนํ จนฺทมณฺฑลํ ปาตุภวติ ฯ เต ตํ ทิสฺวา ภิโยฺยโสมตฺ ตาย หฏฺฐตุฏฺฐา หุตฺวา ‘‘อมฺหากํ ฉนฺทํ ญตฺวา วิย อุฏฺฐิโต, ตสฺมา จโนฺท โหตู’’ติ จโนฺท เตฺววสฺส นามํ กโรนฺติฯ ตโต ปภุติ รตฺติทิวา ปญฺญายนฺติฯ อนุกฺกเมน จ มาสฑฺฒมาสอุตุสํวจฺฉ ราฯ จนฺทิมสูริยานํ ปน ปาตุภูตทิวเสเยว สิเนรุจกฺกวาฬหิมวนฺตปพฺพตา ปาตุภวนฺติ, เต จ โข อปุพฺพํ อจริมํ ผคฺคุณปุณฺณมทิวเสเยว ปาตุภวนฺติฯ กถํ ยถานาม กงฺคุภตฺเต ปจฺจมาเน เอก ปฺปหาเรเนว พุพฺพุฬกานิ อุฏฺฐหนฺติฯ เอเก ปเทสา ถูปถูปา โหนฺติ, เอเก นินฺนนินฺนา, เอเก สมสมา เอวเมว ถูปถูปฏฺฐาเน ปพฺพตา โหนฺติ, นินฺนนินฺนฏฺฐาเน สมุทฺทา, สมสมฏฺฐาเน ทีปา ติ เอวํ มนุสฺสโลเก สณฺฐิเต จาตุมหาราชิกา, ตาวตึสาติ เทฺว กามาวจรเทวโลกา ปจฺฉโต ปา ตุภวนฺติฯ ภูมนิสฺสิตา นาม เหเต เทฺว เทวโลกาฯ เอวํ สมฺปตฺติมหาเมฆโต ยาว จนฺทิมสูริยปา ตุภาโว, อิทํ วิวโฏฺฏ นาม ตติยมสเงฺขยฺยยํ นามฯ อถ เตสํ สตฺตานํ รสปถวึ ปริภุญฺชนฺตานํ ก เมฺมน เอกเจฺจ วณฺณวโนฺต, เอกเจฺจ ทุพฺพณฺณา โหนฺติ ตตฺถ วณฺณวโนฺต ทุพฺพเณฺณ อติ มญฺญนฺติฯ เตสํ มานาติมานปจฺจยา สาปิ รสปถวี อนฺตรธายติฯ ภูมิปปฺปฏโก ปาตุภวติ อถ เนสํ เตเนว นเยน โสปิ อนฺตรธายติ, ปตาลตา ปาตุภวติ, เตเนว นเยน สาปิ อนฺตรธายติฯ อกฏฺฐปาโก สาลิ ปาตุภวติ อกโณ อถุโส สุโทฺธ สุคโนฺธ ตณฺฑุลปฺผโลฯ ตโต เนสํ ภาชนานิ อุปฺปชฺชนฺติ เต สาลึ ภาชเน ฐเปตฺวา ปาสาณปิฏฺฐิยา ฐเปนฺติ, สยเมว ชาลสิขา อุฏฺฐหิตฺวา ปจติฯ โส โหติ โอทโน สุมนชาติปุปฺผสทิโส, น ตสฺส สูเปน วา พฺยญฺชเนน วา กรณียํ อตฺถิฯ ยํยํ รสํ ภุญฺชิตุกามา โหนฺติ, ตํตํ รโสว โหติฯ เตสํ ตํ โอฬาริกํ อาหารํ อาหรตํ ตโต ปภุติ มุตฺ ตกรีสํ สญฺชายติฯ อถ เนสํ ตสฺส นิกฺขมนตฺถาย วณมุขานิ ปภิชฺชนฺติฯ ปุริสสฺส ปุริสภาโว, อิตฺถิยา อิตฺถิภาโว ปาตุภวติฯ ตตฺรสฺสุทํ อิตฺถี ปุริสํ, ปุริโส จ อิตฺถึ อติเวลํ อุปนิชฺฌายติฯ เตสํ อติเวลํ อุปนิชฺฌายนภาวา กามปริฬาโห อุปฺปชฺชติฯ ตโต เมถุนธมฺมํ ปฏิเสวนฺติฯ เต อสทฺ ธมฺมปฏิเสวนปจฺจยา วิญฺญูหิ ครหิยมานา วิเหฐิยมานา ตสฺส อสทฺธมฺมสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ อคารานิ กโรนฺติฯ

เต อคารํ อชฺฌาวสมานา อนุกฺกเมน อญฺญตรสฺส อลสชาติกสฺส สตฺตสฺส ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชนฺตา สนฺนิธึ กโรนฺติฯ ตโต ปภุติ กโณปิ ถุโสปิ ตณฺฑุลํ ปริโยนทฺธนฺติ, ลายิตฏฺฐาน มฺปิ นปฺปฏิวิรูหติฯ เต สนฺนิปติตฺวา อนุตฺถุนนฺติ ‘‘ปาปกา วต โภ ธมฺมา สเตฺตสุ ปาตุภูตา, มยํ ปุเพฺพ มโนมยา อหุมฺหา’’ติฯ อคฺคญฺญสุตฺเต วุตฺตนเยน วิตฺถเรตพฺพํฯ ตโต มริยาทํ ฐเปนฺติฯ อถญฺญตโร สโตฺต อญฺญสฺส ภาคํ อทินฺนํ อาทิยติฯ ตํ ทฺวิกฺขตฺตุํ ปริภาสิตฺวา ตติยวาเร เลฑฺฑุทเณฺฑหิ ปหรนฺติฯ เต เอวํ อทินฺนาทานกลหมุสาวาททณฺฑาทาเนสุ อุปฺปเนฺนสุ สนฺนิ ปติตฺวา จินฺตยนฺติ, ‘‘ยํนูน มยํ เอกํ สตฺตํ สมฺมเนฺนยฺยาม, โย โน สมฺมา ขิยิตพฺพํ ขิเยยฺย, ค รหิตพฺพํ ครเหยฺย, ปพฺพาเชตพฺพํ ปพฺพาเชยฺย, มยํ ปนสฺส สาลีนํ ภาคํ อนุปฺปทสฺสามา’’ติฯ เอวํ กตสนฺนิฏฺฐาเนสุ ปน สเตฺตสุ อิมสฺมึ ตาว กเปฺป อยเมว ภควา โพธิสตฺตภูโต เตน สมเยน เตสุ สเตฺตสุ อภิรูปตโร จ ทสฺสนียตโร จ มเหสกฺขตโร จ พุทฺธิสมฺปโนฺน ปฏิพโล นิคฺคหปคฺ คหํ กาตุํ เต ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจิตฺวา สมฺมนิํสุฯ โส เตน มหาชเนน สมฺมโตติปิ มหาสมฺมโต, เขตฺตานํ อธิปตีติ ขตฺติโย, ธเมฺมน สเมน ปเรสํ รเญฺชตีติ ราชาติ, ตีหิ นาเมหิ ปญฺญายิตฺถฯ

ยญฺหิ โลเก อจฺฉริยํ ฐานํ โพธิสโตฺตว ตตฺถ อาทิ ปุริโสติ เอวํ โพธิสตฺตํ อาทิํ กตฺวา ขตฺติยมณฺฑเล สณฺฐิเต อนุปุพฺพน พฺราหฺมณาทโยปิ วณฺณา สณฺฐหิํสุฯ เอวํ จนฺทิมสูริยปาตุ ภาวโต ยาว ปุน กปฺปวินาสกมหาเมโฆ, อิทํ วิวฏฺฏฏฺฐายี นาม จตุตฺถมสเงฺขยฺยํ นามฯ เตเนตํ วุจฺจติ เมโฆ ชาลปริจฺฉิโนฺน สํวโฏฺฏติ ชาลา เมฆปริจฺฉิโนฺน สํวฏฺฏฏฺฐายีติ วุจฺจติฯ เมฆา สูริยปริจฺฉิโนฺน วิวโฏฺฏติ วุจฺจติฯ สูริยา เมฆปริจฺฉิโนฺน วิวฏฺฏฏฺฐายีติ วุจฺจติฯ จตฺตาริ อิมานิ กปฺปานิ มหากโปฺปติ วุจฺจติฯ วิวฏฺฏฏฺฐายิกเปฺปเยว อุปฺปชฺชนฺติ พุทฺธาทโยติฯ ตถา หิ อิมสฺมิํเยว วิวฏฺฏฏฺฐายิอสงฺขฺยยฺยกเปฺป พุทฺธปเจฺจก พุทฺธสาวกจกฺกวตฺติโน อุปฺปชฺชนฺติ, น ตีสุ อสเงฺขยฺยกเปฺปสุฯ ตญฺจ โข อสุญฺญกเปฺปเยว, น สุญฺญกเปฺปฯ ตตฺถ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธสาวกจกฺกวตฺตีหิ ปุญฺญวนฺตปุคฺคเลหิ อสุญฺญตฺตา อสุญฺญกโปฺป นามฯ ตพฺพิคเมน สุญฺญกโปฺป เวทิตโพฺพฯ เตสุปิ อสุญฺญกโปฺป ปญฺจวิโธ โหติ สารกโปฺป , มณฺฑกโปฺป, วรกโปฺป, สารมณฺฑกโปฺป, ภทฺทกโปฺปติ, เตสุ ยสฺมิํ กเปฺป เอโกว พุโทฺธ อุปฺปชฺชติ, โส สารกโปฺป นามฯ ยสฺมิํ กเปฺป เทฺว พุทฺธา อุปฺปชฺชนฺติ, โส มณฺฑกโปฺป นามฯ ยสฺมิํ กเปฺป ตโย อุปฺปชฺชนฺติ, โส วรกโปฺป นามฯ ยสฺมิํ กเปฺป จตฺตาโร พุทฺธา อุปฺปชฺชนฺติ, โส สารมณฺฑกโปฺป นามฯ ยสฺมิํ กเปฺป ปญฺจ พุทฺธา อุปฺปชฺชนฺติ, โส ภทฺทกโปฺปนามฯ อิมานิ ปญฺจกปฺปานิเยว สเหว สโมธาเนตฺวา ชาตตฺตกีโสตตฺตกิยา นิทาเนฯ

‘‘นโนฺท สุนโนฺท ปถวี, มโณฺฑ ธรณี สาคโร;
ปุณฺฑรีโก อิเม สตฺต, อสเงฺขยฺยา ปกาสิตาฯ

ปญฺจ พุทฺธสหสฺสานิ, โหนฺติ นเนฺท อสเงฺขยฺเยฺย;
นว พุทฺธสหสฺสานิ, สุนนฺทมฺหิ อสเงฺขยฺเยฺยฯ

ทส พุทฺธสหสฺสานิ, ปถวิมฺหิ อสเงฺขยฺเยฺย;
เอกาทส สหสฺสานิ, ตมฺหิ มเณฺฑ อสเงฺขยฺเยฺยฯ

วีสติ พุทฺธสหสฺสานิ, ธรณิมฺหิ อสเงฺขยฺเยฺย;
ติํส พุทฺธสหสฺสานิ, สาครมฺหิ อสเงฺขยฺเยฺยฯ

จตฺตาลีส สหสฺสานิ, ปุณฺฑรีเก อสเงฺขยฺเยฺย;
อสเงฺขยฺเยฺยสุ สตฺตสุ, เอตฺตกาติ ปวุจฺจติฯ

เอกํสตสหสฺสานิ, วีสติ จ สหสฺสญฺจ;
เสสา ปญฺจสหสฺสานิ, สพฺพพุเทฺธหิ มณฺฑิตา’’ติฯ

วุตฺตํฯ อปรมฺปิ วุตฺตํฯ

‘‘ภโทฺท สพฺพผุโลฺล, สพฺพรตโน อุสภกฺขโนฺธ;
มานิตภโทฺท จ ปทุโม, อุสภกฺขนฺตฺตฺตเมว จ;
สพฺพภาโส อสเงฺขยฺโยฺย, นวโมติ ปวุจฺจติฯ

ปณฺณาส พุทฺธสหสฺสานิ, สพฺพภเทฺท อสเงฺขยฺเยฺย;
สฎฺฐิ พุทฺธสหสฺสานิ, สพฺพผุเลฺล อสเงฺขยฺเยฺยฯ

สตฺตติ พุทฺธสหสฺสานิ, สพฺพรตเน อสเงฺขยฺเยฺย;

อสีติ พุทฺธสหสฺสานิ, อุสภกฺขเนฺธ อสงฺเขฺยเยฺยฯ

นวุติ พุทฺธสหสฺสานิ, มานิตภเทฺท อสงฺเขฺยเยฺย;
วีสติ พุทฺธสหสฺสานิ, ปทุมมฺหิ อสงฺเขฺยเยฺยฯ

ทส พุทฺธสหสฺสานิ อุสภมฺหิ อสงฺเขฺยเยฺย;
ปญฺจ พุทฺธสหสฺสานิ, ขนฺตุตฺตเม อสงฺเขฺยเยฺยฯ

เทฺว จ พุทฺธสหสฺสานิ, สพฺพภาเส อสงฺเขฺยเยฺย;
อเงฺขฺยเย นวสฺมึ, เอตฺตกาติ ปวุจฺจติฯ

ตีณิ สตสหสฺสานิ, สตฺตาสีติสหสฺสญฺจ;
คณนานญฺจ พุทฺธานํ, สพฺพพุเทฺธหิ มณฺฑิตา’’ติฯ

เต สเพฺพปิ สมฺมาสมฺพุเทฺธ ยาว อริเมเตฺตยฺยา สโมธาเนตฺวา

‘‘สมฺพุเทฺธ อฎฺฐวีสญฺจ, ทฺวาทสญฺจ สหสฺสเก;
ปญฺจสตสหสฺสานิ, นมามิ สิรสา มหํ;
เตสํ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ, อาทเรน นมามหํฯ

นมกฺการานุภาเวน, หิตฺวา สเพฺพ อุปทฺทเว;
อเนกอนฺตรายาปิ, วินสฺสนฺตุ อเสสโต’’ติฯ

นมสฺสนคาถา ปวตฺตา สา อูนสงฺขฺยาวเสเนว กตาว ภวิตพฺพํ, ตถา หิ อมฺหากํ ภควา โปราณพฺรหฺมเทวพุทฺธํ อาทึ กตฺวา ยาว โปราณสกฺยโคตมา มนสาว จิเนฺตนฺตสฺส สตฺตอสงฺเขฺยยฺยานิ วีติวตฺตานิ โปราณสกฺยโคตมพุทฺธํ อาทึ กตฺวา ยาว มชฺฌิมทีปงฺกรา วาจามเตฺตน นว อสงฺเขฺยยฺยานิ วีติวตฺตานิฯ มชฺฌิมทีปงฺกรโต ปฎฺฐาย ยาว ปทุมุตฺตรพุทฺธา กายงฺควาจงฺควเสน จตฺตาริ อสงฺเขฺยยฺยานิ วีติวตฺตานิฯ ปทุมุตฺตรพุทฺธโต ยาว กกุสนฺธา เอกมสงฺเขฺยยฺยํ วีติวตฺตํฯ เอวมิเมสุ วีสติอสงฺเขฺยเยฺยสุ พฺรหฺมเทวโปราณสกฺยโคตมพุทฺธานมนฺตเร สตฺต อสงฺเขฺยเยฺย สพฺพํ สมฺปิเณฺฑตฺวา เอกสตสหสฺสญฺจ วีสติ สหสฺสญฺจ ปญฺจสหสฺสานิ จ โหนฺติฯ โปราณสกฺยโคตมมชฺฌิมทีปงฺกรานมนฺตเร นว อสงฺเขฺยเยฺย สพฺพํ สมฺปิเณฺฑตฺวา ตีณิสตสหสฺสานิ สตฺตาสีติสหสฺสานิ จ โหนฺติฯ มชฺฌิมทีปงฺกรโต ยาว เมเตฺตยฺยา อฎฺฐวีสาติ สพฺพํ สโมธาเนตฺวา อฎฺฐวีสญฺจ ทฺวาทสสหสฺสญฺจ ปญฺจสตสหสฺสานิ จ โหนฺติ ตสฺมา อูนสงฺขฺยาติ เวทิตพฺพาฯ ปริปุณฺณสงฺขฺยาวเสน อิจฺฉมาเนหิ จิเนฺตตพฺพาวฯ เอสา จ สงฺขฺยาวิจารณา นิทาเน วุตฺตาวฯ

เอวํ ‘‘จินฺติตํ สตฺตสเงฺขฺยยฺยํ, นวสเงฺขฺยยฺยวาจกํ;
กายวาจา จตุสเงฺขฺยยฺยํ, พุทฺธตฺตํสมุปาคมี’’ติฯ

วุเตฺตสุ วีสติอสงฺเขฺยเยฺยสุ ปวตฺตอสงฺเขฺยยฺยกปฺปวเสเนว กตาฯ อตฺถโต ปน สารกปฺปมณฺฑกปฺปวรกปฺปสารมณฺฑกปฺปภทฺทกปฺปวเสน ปญฺจวิธาติ เวทิตพฺพาฯ อิมานิ ปญฺจนามานิ พุทฺธุปฺปาทกเปฺปเยว ลพฺภนฺติ, อนุปฺปนฺนกเปฺป ปน สุญฺญกโปฺปเตฺวว นามํ ลพฺภติ ตถา หิ กปฺปสณฺฐหนกาเล สพฺพปฐมํ มหาโพธิปลฺลงฺกฎฺฐาเนเยว ปทุมินิคพฺภา อุปฺปชฺชติฯ สายสฺมึ กาเล เอโก พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, เอโก ปทุมินิคโพฺภ อฎฺฐปริกฺขาเรหิ สห อุปฺปชฺชติฯ

ตํ ทิสฺวา สุทฺธาวาสพฺรหฺมุโน เนมิตฺตปาฐกา อรหนฺต อิมสฺมึ กปฺป เอโก พุทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสตีติ สญฺชาตปีติโสมนสฺสา หุตฺวา อฏฺฐปริกฺขาเร คเหตฺวา พฺรหฺมโลเก ฐเปนฺติ “ยทา พุทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตทา ทสฺสามา”ติฯ เอวํ เทว ตโย จตฺตาโร ปญฺจ พุทฺธา อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ, ตทา เทว ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ ปทุมินิคพฺภา อฏฺฐปริกฺขาเรหิ สห อุปฺปชฺชนฺติฯ ตญฺจ โข เอกสฺมึ เยว นาเฬเกก พทฺธา หุตฺวา อุปฺปชฺชนฺติฯ เอวํ กปฺปสณฺฐหนกาลโต ปฏฺฐาเยว อิมานิ ปญฺจ นามานิ ลพฺภนฺตีติ เวทิตพฺพานิฯ เอตฺตาวตา อิมสฺมึเยว วิวฏฺฏฏฺฐายีอสเงฺขฺยยฺยกเปฺป พุทฺธาทโย มเหสกฺขา ปุญฺญวนฺต จกฺกวตฺติราชาโน อุปฺปชฺชนฺติ, ตถา อายุกปฺปนฺตรกปฺปานิปิฯ ตตฺถ อายุกโปฺป นาม เตสํ เตสํ สตฺตานํ อายุปริเจฺฉโทฯ อนฺตรกโปฺป นาม ตตฺถ สตฺถโรคทุพฺภิกฺขานํ อญฺญตรสํวฏฺฏเนน พหูสุ วินาสมุปคเตสุ อวสิฏฺฐสตฺตสนฺตา นปฺปวตฺตกุสลกมฺมานุภาเวน ทสวสฺสโต ปฏฺฐาย อนุกฺกเมน อสเงฺขฺยยฺยายุกปฺปปฺปมาเณสุ สเตฺตสุ ปน อธมฺมสมาทานวเสน กเมน ปริหายิตฺวา ทสวสฺสายุเกสุ ชาเตสุ โรคาทีนมญฺญตรสํวฏฺฏเนน สตฺตานํ วินาสปฺปตฺติ ยาว อยเมโก อนฺตรกโปฺปฯ เอวํ ปริจฺฉินฺนอนฺตรกปฺปวเสน จตุสฏฺฐิอนฺตรกโปฺป เอโก อสเงฺขฺยยฺยกโปฺป วีสติ อนฺตรกปฺปปฺปมาโณติ อปเร วทนฺติฯ อิมานิ จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยกปฺปานิ เอโก มหากโปฺป นามฯ เอวํ เตโช สํวฏฺฏวเสน ตาว มหากปฺปานํ อนฺตรํ อคฺคินาววินสฺสติฯ ยสฺมึ ปน สมเย กโปฺป อุทเกน นสฺสติ, ตทา อาทิโตว กปฺปวินาสกมหาเมโฆ วุฏฺฐหิตฺวาติ ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํ อยํ ปน วิเสโส ยถา ตตฺถ ทุติยสูริโย, เอวมิธปิ กปฺปวินาสโก ขารุทกมหาเมโฆ วุฏฺฐาติ โส อาทิโต สุขุมํ วสฺสโนฺต อนุกฺกเมน มหาธาราหิ โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาฬํ ปูเรโนฺต วสฺสติฯ ขารุทเกน ผุฏฺฐผุฏฺฐา ปถวีปพฺพตาทโย วิลียนฺติ ตํ อุทกํ วาเตน สมนฺตโต ธาริตํ ปถวิโต ยาว ปริตฺตาภา อปฺปมาณาภา อาภสฺสราติ ตโยปิ ทุติยชฺฌานภูมิ อุทกํ คณฺหาติฯ ตตฺถ ตโยปิ พฺรหฺมโลเก วิลียาเปตฺวา สุภ กิเณฺห อาหจฺจ ติฏฺฐติ ยาว อณุมตฺตํ สงฺขารคตํ อตฺถิ, ตาว น วูปสมติฯ อุทกานุคตํ ปน สพฺพสงฺขารคตํ อภิภวิตฺวา สหสา วูปสมติ อนฺตรธานํ คจฺฉติ, เหฏฺฐา อากาเสน สห อุปริ อากาโส เอโก โหติ มหนฺธการิติ สพฺพํ วุตฺตสทิสเมวฯ เกวลํ ปนิธ โอติโณฺณติเณฺณ อุทเก อาภสฺสรพฺรหฺมโลกํ อาทึ กตฺวา โลกปาตุภาโว เวทิตโพฺพฯ สุภกิณฺหโต จวิตฺวา อาภสฺสรฏฺฐานาทีสุ สตฺตา นิพฺพตฺตนฺติ เอตฺถาปิ กปฺปวินาสกมหาเมฆโต ยาว กปฺปวินาสกอุทกปริเจฺฉโท สํวโฏฺฏ นาม ปฐมมสเงฺขฺยยฺยกโปฺป นามาติ จตฺตาริอสเงฺขฺยยฺยกปฺปานิ วุตฺตสทิสานิ เอวํ สตฺต มหากปฺปานิ สตฺตกฺขตฺตุํ อคฺคินา วิลียิตฺวา อฏฺฐเม มหากเปฺป อุทเกนปิ วินาโส จ สณฺฐหนญฺจ เวทิตพฺพํ, เอวํ สตฺตสตฺตมหากโปฺป สตฺตสตฺตวารํ อคฺคินา วิลียิตฺวา อฏฺฐเม อฏฺฐเม วาเร อาเปน วิลียิตฺวา อนุกฺกเมน เตสฏฺฐิมหากปฺปานิ ปริปุณฺณานิ ตทา อาปวารํ ปฏิพาหิตฺวา จตุสฏฺฐิเม มหากเปฺป วาเตน วินสฺสติ ตทา อาทิโต กปฺปวินาสกมหาวาโต วุฏฺฐหิตฺวาติ สพฺพํ ปุเพฺพ วุตฺตนยเมวฯ อยํ ปน วิเสโส ยถา อคฺคินา วินาสกเปฺป ทุติยสูริโย, เอวมิธาปิ กปฺปวินาสนตฺถํ วาโต สมุฏฺฐาติ โส ปฐมํ สุขุมรชํ อุฏฺฐาเปติ, ตโต ถูลรชํ สณฺหรชํ สุขุมวาลิกํ สกฺขรปาสาณาทโยติ ยาว กูฏาคารมเตฺต ปาสาเณปิ วิสมฏฺฐาเน ฐิตมหารุเกฺขจ อุฏฺฐาเปติ, เต ปถวิโต นภมุคฺคตา น ปุน ปตนฺติ, ตเตฺถว จุณฺณวิจุณฺณา หุตฺวา อภาวํ คจฺฉนฺติฯ ยถานุกฺกเมน เหฏฺฐา มหาปถวิยา วาโต สมุฏฺฐหิตฺวา ปถวึ ปริวเตฺตตฺวา อุทฺธํมูลํ กตฺวา อากาเส ขิปติ โยชนสตปฺปมาณาปิ ปถวิปฺปเทสา ทฺวิโยชนติโยชนจตุโยชนปญฺจโยชนฉโยชนสตฺตโยชนปฺปมาณาปิ ภิชฺชิตฺวา เต เวคกฺขิตฺตา อากาเสเยว จุณฺณวิจุณฺณา หุตฺวา อภาวํ คจฺฉนฺติ จกฺกวาฬปพฺพตมฺปิ วาโต อุกฺขิปิตฺวา อากาเส ขิปติ เต อญฺญมญฺญํ ฆฏฺฏยนฺตา จุณฺณวิจุณฺณา หุตฺวา วินสฺสนฺติ เอเตเนว ภูมฏฺฐกวิมานานิ อากาสฏฺฐกวิมานานิ จ วินาเสโนฺต ฉกามาวจรเทวโลเก นาเสตฺวา โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาฬานิ วินาเสติฯ ตตฺถ จกฺกวาฬา จกฺกวาเฬหิ, หิมวนฺตา หิมวเนฺตหิ, สิเนรู สิเนรูหิ อญฺญมญฺญํ สมาคนฺตฺวา จุณฺณวิจุณฺณา หุตฺวา วินสฺสนฺติฯ ปถวิโต ยาว ปริตฺตสุภา,

อปฺปมาณสุภา, สุภกิณฺหาติ ตโยปิ ตติยชฺฌานภูมี วาโต คณฺหาติ ตตฺถ ตโยปิ พฺรหฺมโลเก วินาเสตฺวา เวหปฺผลํ อาหจฺจ อฏฺฐาสิฯ เอวํ สพฺพํ สงฺขารคตํ วินาเสตฺวา สยํ วินสฺสติ, เหฏฺฐา อากาเสน สห อุปริ อากาโส เอโก โหติ มหนฺธการโรติ สพฺพํ วุตฺตสทิสํฯ อิธ ปน สุภกิณฺหพฺรหฺมโลกํ อาทึ กตฺวา โลโก ปาตุภวติฯ เวหปฺผลโต จวิตฺวา สุภกิณฺหาทีสุ สตฺตา นิพฺพตฺตนฺติ, ตตฺถกปฺปวินา สกมหาเมฆโต ยาว กปฺปวินาสกวาตุปเจฺฉโท, อิทํ สํวโฏฺฏ นาม, ปฐมมสงฺขฺยยฺยํ นามาติ จตฺตาริ อสงฺขฺยยฺยกปฺปานิ เอโก มหากโปฺป นามาติ สพฺพํ เตโชสํวเฏฺฏ วุตฺตนยเมวฯ

วุตฺตมฺปิ เจตํฯ

‘‘สตฺต สตฺต คฺคินา วารา, อฏฺฐเม อฏฺฐเม ทกา;
จตุสฏฺฐิ ยทา ปุณฺณา, เอโก วายุวโร สิยาฯ

อคฺคินา’ภสฺสรา เหฏฺฐา, อาเปน สุภกิณฺหโต;
เวหปฺผลโต วาเตน, เอวํ โลโก วินสฺสตี’’ติฯ

ตสฺมา ติณฺณมฺปิ ปฐมชฺฌานตลานํ เอกกเปฺปปิ อวินาสาภาวโต สกลกเปฺป เตสํ สมฺภโว นตฺถีติ อสงฺขฺยยฺย กปฺปวเสน เตสํ อายุปริเจฺฉโท ทฏฺฐโพฺพฯ ทุติยชฺฌานตลโต ปฏฺฐาย ปน ปริปุณฺณมหากปฺปวเสน อายุปริเจฺฉโท ทฏฺฐโพฺพ, น อสงฺขฺยยฺยกปฺปวเสนฯ ยทิ ทุติยชฺฌานตลโต ปฏฺฐาย ปริปุณฺณมหากปฺปวเสน อายุปริเจฺฉโท สิยา, กถํ อาภสฺสราทีสุ พฺรหฺมูนํ อฏฺฐมหากปฺปาทิวเสน อายุ ปริปุณฺณํ สิยา, ตถา หิ ปฐมชฺฌานตลํ สตฺตสุ วาเรสุ อคฺคินา วินสฺสติฯ อฏฺฐเม วาเร ยาว อาภสฺสรา อุทเกน วินสฺสติ ปุน สตฺตวาเรสุ อคฺคินา ปฐมชฺฌานตลํ, ปุน อฏฺฐเมวาเร อุทเกน ทุติยชฺฌานตลํ วินสฺสตีติ เอวํ อฏฺฐเม วาเร อาปวารํ ปฏิพาหิตฺวา ยาว สุภกิณฺหา วาเตน วินสฺสติ เอวํ จตุสฏฺฐิ ปริปุณฺณา โหตีติ สจฺจํ , เหฏฺฐาวิวฏฺฏฏฺฐายี อสงฺขฺยยฺยกปฺปวเสน เอโก สตฺต มหากปฺปานิ จาติ อฏฺฐ กปฺปานิ อาภสฺสรพฺรหฺมูนํ อายุปฺปมาณํ โหติฯ จตุสฏฺฐิกเปฺปสุปิ วิวฏฺฏฏฺฐายีอสงฺขฺยยฺยกปฺปวเสน เอโก เต สฏฺฐิมหากปฺปานิ จาติ จตุสฏฺฐิกปฺปานิ สุภกิณฺหานํ พฺรหฺมูนํ อายุปฺปมาณํ โหติ เตน วุตฺตํ โปราเณหิฯ

สตฺต สตฺต’คฺคินา วารา, อฏฺฐเม อฏฺฐเม ทกา;
จตุสฏฺฐิ ยทา ปุณฺณา, เอโก วายุวโร สิยา’ติฯ

เกจิ ปนฯ

‘‘อคฺคินา’ภสฺสรา เหฏฺฐา, อาเปน สุภกิณฺหโต;
เวหปฺผลโต วาเตน, เอวํ โลโก วินสฺสตี’’ติฯ

อิมิสฺสา คาถาย ‘‘อาภสฺสราติ’’จ ‘‘สุภกิณฺหโต’’ติ จ ‘‘เวหปฺผลโต’’ติ จ อภิวิธิวเสน วุตฺตภาวญฺจ สมตลภาเวปิ เสฏฺฐภูมิตฺตา ปฏฺฐานวเสน วุตฺตภาวญฺจ อมญฺญิตฺวา สุทฺธาวาสภูมีสุ วิย อุปรูปริวเสน ภูมิกฺกโมติ มญฺญิตฺวาฯ

‘‘ปญฺจภูมิ นฏฺฐา อคฺคิ, อฏฺฐ ภูมิ นฏฺฐา ทกา;
นวภูมิ นฏฺฐา วาตา, โลกนฏฺฐา ตทา สิยุํฯ

ปฐเม อคฺคิ ทฺวตฺตึส, ทุติเย อาทิ โสฬส;

ทุติยภูเม มเชฺฌ อฎฺฐมํ, ตํ ฉปฺปญฺญาส วารกํฯ

อาภสฺสรมฺหิ จตุตฺถํ, ปริตฺตสุภมฺหิ เทฺว ชลํ;
อปฺปมาณสุภํ เอกวารํ, มตํ อุทกสตฺตม’’นฺติฯ

วทนฺติ เตสํ วาเท อาภสฺสรโต เหฎฺฐา ปญฺจภูมิ อคฺคินฎฺฐา, สุภกิณฺหโต เหฎฺฐา อฎฺฐภูมิ อุทกนฎฺฐาติ วทนฺติฯ สมตลทีปนตฺถํ สเนฺทหเจฺฉทนตฺถํ เอวํ คหิตาติ เอกภวปริโยสานํ สนฺธาย ปฎิสนฺธิภวญฺจาติ อาทิ วุตฺตนฺติฯ อิมิสฺสาปิ อตฺถํ ทุคฺคหิเตน คเหตฺวา ปฎิสนฺธิภวงฺควเสน สทิสภาวเมว สนฺธาย วุตฺตนฺติ ปริกปฺเปนฺติ โส อยุตฺตรูโป วิย ทิสฺสติ อติวิย มิจฺฉาคาโห จ โหติ อคฺคญฺญสุตฺตวิสุทฺธิมคฺคาทีหิ วิรุชฺฌนโต สํวฎฺฎสีมาปิ วิรุทฺธา ตตฺถ ปฐมชฺฌานตลํ อุปาทาย อคฺคินา, ทุติยชฺฌานตลํ อุปาทาย อุทเกน, จตุตฺถชฺฌานตลํ อุปาทาย วาเตน วินสฺสตีติ วุตฺตวจเนนาปิ วิรุชฺฌเตว ตสฺมา ‘‘อาภสฺสรา’’ติ จ ‘‘สุภกิณฺหโต’’ติ จ ‘‘เวหปฺผลโต’’ติ จ เอตฺถาภิวิธิวเสน อโตฺถ คเหตโพฺพฯ อญฺญถา ‘‘อุปริ ปพฺพตา เทโว วสฺสตี’’ติ เอตฺถ วิย อาภสฺสรสุภกิณฺหเวหปฺผลานํ เตน เตน สํวเฎฺฎน วินาโสปิ น ภเวยฺยฯ อยํ โลกวิปตฺติปริเจฺฉโทฯ เอวํ พุโทฺธ จ ทุลฺลโภ โลเก ติ อิมสฺส อโตฺถ วุโตฺตเยวฯ

อิติ สาครพุทฺธิเตฺถรวิรจิเต สีมวิโสธเน

กปฺปวินาสกโณฺฑ ทุติโย ปริเจฺฉโทฯ

# ๓. นิพฺพานกโณฺฑ

อิทานิ ‘‘สทฺธมฺมสวนมฺปิ จาติ อิมสฺส สํวณฺณนากฺกโม สมฺปตฺโต ตตฺถ สทฺธมฺมสวนมฺปิ จ โลเก ทุลฺลภเมว ตถา หิ สทฺธมฺโม นาม ติวิโธ โหติฯ ปริยตฺติสทฺธมฺโม, ปฏิปตฺติสทฺธมฺโม, ปฏิเวธสทฺธมฺโมติฯ ตตฺถ ปริยตฺติสทฺธมฺโม นาม เตปิฏกํ พุทฺธวจนํฯ ปฏิปตฺติสทฺธมฺโม นาม เตรสธุตงฺคานิ อสีติ ขนฺธกวตฺตาทโย อภิสมาจารวตฺตาทีนิฯ ปฏิเวธสทฺธมฺโม นาม จตุสจฺจปฺปฏิเวโธฯ เตสุ ปริยตฺติสทฺธมฺโม ทฺวินฺนํ สทฺธมฺมานํ ปุพฺพงฺคโมเยว ปทฏฺฐานญฺจฯ กสฺมา ตํมูลกตฺตา ตถา หิ ปริยตฺติยา อสติ ปฏิเวโธ นาม นตฺถิฯ ปริยตฺติยา อนฺตรหิตาย ปฏิปตฺติ, ปฏิปตฺติยา อนฺตรหิตาย อธิคโม อนฺตรธายติฯ กึ การณา อยญฺหิ ปริยตฺติ ปฏิปตฺติยา ปจฺจโย โหติฯ ปฏิปตฺติอธิคมสฺสาปิ ปริยตฺติเยว ปมาณํฯ ตตฺถ ปฏิเวโธ จ ปฏิปตฺติ จ โหติปิ นโหติปิฯ เอกสฺมิญฺหิ กาเล ปฏิเวธธรา ภิกฺขู พหู โหนฺติ, ‘‘เอส ภิกฺขุ ปุถุชฺชโน’’ติ องฺคุลึ ปหริตฺวา ทเสฺสตโพฺพ โหติฯ อิมสฺมึ เยว ทีเป เอกวารํ ปุถุชฺชนภิกฺขุนาม นาโหสิฯ ปฏิปตฺติปูรกาปิ กทาจิ พหู โหนฺติ กทาจิ อปฺปาฯ อิติ ปฏิเวโธ จ ปฏิปตฺติ จ โหติปิ น โหติปิฯ สาสนสฺส ฐิติยา ปน ปริยตฺติเยว ปมาณํ ปณฺฑิโต หิ เตปิฏกํ สุตฺวา เทฺวปิ ปูเรติ, ยถา อมฺหากํ โพธิสโตฺต อาฬารสฺส สนฺติเก ปญฺจ อภิญฺญา สตฺต จ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตน สมาปตฺติยา ปริกมฺมํ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘น ชานามี’’ติ อาหฯ ตโต อุทกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อธิคตวิเสสํ สํสนฺทิตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนสฺส ปริกมฺมํ ปุจฺฉิฯ โส อาจิกฺขิ, ตสฺส วจนสมนนฺตรเมว มหาสโตฺต ตํ สมฺปาเทสิ เอวเมว ปญฺญวา ภิกฺขุ ปริยตฺตึ สุตฺวา เทฺวปิ ปูเรติ ตสฺมา ปริยตฺติยา ฐิตาย สาสนํ ฐิตํ โหติ ยถา มหาตฬากสฺส ปาฬิยา ถิราย อุทกํ น ฐสฺสตีติ น วตฺตพฺพํ อุทเก สติ ปทุมาทีนิ ปุปฺผานิ น ปุปฺผิสฺสนฺตีติ น วตฺตพฺพํ เอวเมว มหาตฬากสฺส ถิรปาฬิสทิเส เตปิฏเก พุทฺธวจเน สติ มหาตฬาเก อุทกสทิสา ปฏิปตฺติปูรกา กุลปุตฺตา นตฺถีติ น วตฺตพฺพํฯ เตสุ สติ มหาตฬาเกสุ ปทุมาทีนิ ปุปฺผานิ วิย โสตาปนฺนาทโย อริยปุคฺคลา นตฺถีติ น วตฺตพฺพํ, เอกนฺตโต ปริยตฺติเยว ปมาณํ ปริยตฺติยา อนฺตรหิตาย ปฏิปตฺติปฏิเวธานํ อนฺตรธานโตฯ ตตฺถ ปริยตฺตินาม เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ สาฏฺฐกถา ปาฬิยาว สา ติฏฺฐติ, ตาว ปริยตฺติ ปริปุณฺณา โหติฯ คจฺฉเนฺต กาเล กลิยุคราชาโน อธมฺมิกา โหนฺติ เตสุ อธมฺมิเกสุ ราชามจฺจาทโย อธมฺมิกา โหนฺติ ตถา รฏฺฐชนปทวาสิโนปิ อธมฺมิกา เอเตสํ อธมฺมิกตาย น เทโว สมฺมา วสฺสติ, ตโต สสฺสานิ น สมฺปชฺชนฺติฯ เตสุ สมฺปชฺชเนฺตสุ ปจฺจยทายกา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปจฺจเย ทาตุํ น สโกฺกนฺติฯ ภิกฺขู ปจฺจเยหิ กิลมนฺตา อเนฺตวาสิเก สงฺคเหตุํ น สโกฺกนฺติฯ คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ปริยตฺติ ปริหายติ, อตฺถวเสน ธาเรตุํ น สโกฺกนฺติ, ปาฬิํวเสเนว ธาเรนฺติฯ ตโต กาเล คจฺฉเนฺต ปาฬิมฺปิ สกลํ ธาเรตุํ น สโกฺกนฺติ ปฐมํ อภิธมฺมปิฏกํ ปริหายติฯ ปริหายมานํ มตฺถกโต ปฏฺฐาย ปริยตฺติ หายติ ปฐมญฺหิ มหาปกรณํ ปริหายติฯ ตสฺมึ ปริหายมาเน ยมกํ, กถาวตฺถุ, ปุคฺคลปญฺญตฺติ, ธาตุกถา, วิภโงฺค, ธมฺมสงฺคโหติ เอวํ อภิธมฺมปิฏเก ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย สุตฺตนฺตปิฏกํ ปริหายติฯ ปฐมญฺหิ องฺคุตฺตรนิกาโย ปริหายติฯ ตสฺมิมฺปิ ปฐมํ เอกาทสนิปาโต…เป.… ตโต เอกนิปาโตติ เอวํ องฺคุตฺตเร ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย สํยุตฺตนิกาโย ปริหายติ, ปฐมํ มหาวโคฺค ปริหายติฯ ตโต ปฏฺฐาย สฬายตนวโคฺค, ขนฺธวโคฺค, นิทานวโคฺค, สคาถาวโคฺคติ เอวํ สํยุตฺตนิกาเย ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย มชฺฌิมนิกาโย ปริหายติ ปฐมญฺหิ อุปริปณฺณาสโก ปริหายติฯ ตโต มชฺฌิมปณฺณาสโก, ตโต มูลปณฺณาสโกติ เอวํ มชฺฌิมนิกาเย ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย ทีฆนิกาโย ปริหายติ, ปฐมญฺหิ ปาถิยวโคฺค ปริหายติ ตโต มหาวโคฺค, ตโต ขนฺธกวโคฺคติ ทีฆนิกาเย ปริหีเน สุตฺตนฺตปิฏกํ ปริหีนํ นาม โหติฯ วินยปิฏเกน สทฺธึ ชาตกเมว ธาเรนฺติฯ วินยปิฏกํ ลชฺชิโน ธาเรนฺติฯ ลาภกามา ปน สุตฺตเนฺต กถิเตปิ สลฺลเกฺขนฺตา นตฺถีติ ชาตกเมว ธาเรนฺติฯ คจฺฉเนฺต กาเล ชา

ตกมฺปิ ธาเรตุํ น สโกฺกนฺติฯ อถ เนสํ ปฐมํ เวสฺสนฺตรชาตกํ ปริหายติฯ ตโต ปฏิโลมกฺกเมน ปุณฺณกชากตกํ, มหานารทกสฺสปชาตกํ ปริหายติฯ วินยปิฏกเมว ธาเรนฺติฯ คจฺฉเนฺต กาเล ตมฺปิ มตฺถกโต ปริหายติ ปฐมญฺหิ ปริวาโร ปริหายติ, ตโต ขนฺธโก ภิกฺขุนีวิภโงฺค มหาวิภโงฺคติ อนุกฺกเมน อุโปสถกฺขนฺธกมตฺตเมว ธาเรนฺติ, ตทา ปริยตฺติ อนนฺตรหิตาว โหติฯ ยาว ปน มนุเสฺสสุ จตุปฺปทิกคาถาปิ ปวตฺตติ, ตาว ปริยตฺติ อนนฺตรหิตาว โหติฯ ยทา สโทฺธ ปสโนฺน ราชา หตฺถิกฺขเนฺธ สุวณฺณจโงฺกฏกมฺหิ สหสฺสตฺถวิกํ ฐปาเปตฺวา ‘‘พุเทฺธหิ กถิตํ จตุปฺปทิกํ คาถํ ชานโนฺต อิมํ สหสฺสํ คณฺหตู’’ติ นคเร เภรึ จราเปตฺวา คณฺหกํ อลภิตฺวา เอกวารํ จราปิเตน สุณนฺตาปิ โหนฺติ อสุณนฺตาปิ, ยาว ตติยํ จราเปตฺวา คณฺหกํ อลภิตฺวา ราชปุริสา สหสฺสตฺถวิกํ ปุน ราชกุลํ ปเวเสนฺติ, ตทา ปริยตฺติอนฺตรหิตา นาม โหติฯ เอวํ ปริยตฺติยา อนฺตรหิตาย ปฏิปตฺติปิ ปฏิเวโธปิ อนฺตรหิโตว โหติฯ สทฺธมฺมสวนสฺส ทุลฺลภภาโว ธมฺมโสณฺฑกวตฺถุนา ทีเปตพฺพ อมฺหากํ กิร สมฺมาสมฺพุโทฺธ กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ธมฺมราชสฺส สาสนนฺตรธานโต นจิเรเนว กาเลน พาราณสิรโญฺญ ปุโตฺต ธมฺมโสณฺฑกราชกุมาโร หุตฺวา ปิตุอจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย กสฺสปทสพเลน เทสิตํ ธมฺมํ โสตุกาโม หุตฺวา มาสมตฺตํ รชฺชํ กตฺวา อมฺหากํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ เยว ภทฺทกเปฺป รชฺชํ กาเรตฺวา เทวนครสทิเส พาราณสินคเร จกฺกวตฺติรชฺชสทิสํ รชฺชํ กโรโนฺต เอวํ จิเนฺตสิ… ‘‘มยฺหํ เอวรูปํ รชฺชํ กึ วิลาสํ รชฺชานุภาวํ สทฺธมฺมวิโยเคน, ทิวากรวิรหิโต อากาโส วิย, สสงฺกวิรหิตรตฺติ วิย, ทาฐาวิรหิตคโช วิย, เวลนฺตวิรหิตมหาสมุโทฺท วิย จกฺขุวิรหิต สุสชฺชิตวทนํ วิย, สุคนฺธวิรหิตปาริฉตฺตปุปฺผํ วิย, จตุอกฺขรนิยมิตธมฺมเทสนาวิโยเคน มยฺหํ อิทํ รชฺชํ น โสภตี’’ติ จิเนฺตตฺวา สุวณฺณจโงฺกฏเกน สหสฺสตฺถวิกํ ภณฺฑกํ สุสชฺชิตํ มงฺคลหตฺถิกุเมฺภ ฐเปตฺวา พาราณสีนคเร มหาวีถิยํ เภรึ จราเปติ ‘‘เอกปทิกํ วา ทฺวิปทิกํ วา ติปทิกํ วา จตุปฺปทิกํ วา ธมฺมปทํ ชานนฺตสฺส ทมฺมี’’ติ เอวํ เภรึ จราเปตฺวา ธมฺมชานนกํ อลภิตฺวา ปุนปฺปุนํ ทฺวิสหสฺสํ ติสหสฺสํ ยาว สตสหสฺสํ โกฏิ เทฺว สหสฺสโกฏิ, สตสหสฺสโกฏิ คามนิคมชนปทเสนาปติฏฺฐานํ อุปราชฏฺฐานํฯ ปริโยสาเน ธมฺมเทสกํ อลภิตฺวา อตฺตโน สุวณฺณปีฐกํ เสตจฺฉตฺตํ จชิตฺวาปิ ธมฺมเทสกํ อลภิตฺวา รชฺชสิรึ ปหาย อตฺตานํ จชิตฺวา ‘‘ธมฺมเทสกสฺส ทาโส หุตฺวาปิ ธมฺมํ โสสฺสามี’’ติ วตฺวา เอวมฺปิ ธมฺม เทสกํ อลภิตฺวา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ‘‘กึ เม สทฺธมฺมวิโยเคน รเชฺชนาติ อมจฺจานํ รชฺชํ นิยฺยาเตตฺวา สทฺธมฺมคเวสโก หุตฺวา ธมฺมโสณฺฑกมหาราชา มหาวนํ ปาวิสิ ธมฺมโสณฺฑกมหาราชสฺส สทฺธมฺมสวนํ สนฺธาย ปวิฏฺฐกฺขเณ สกฺกเทวมหาราชสฺส เวชยนฺตปาสาโท สเหว กิณฺณิกาย กโมฺป อโหสิ, ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ อโหสิฯ สโกฺกเทวราชา เกนการเณน ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ อโหสี’’ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน สหสฺสเนเตฺตน เทวมนุเสฺสสุ วิตฺถาเรตฺวา โอโลเกโนฺต ธมฺมคเวสโก หุตฺวา วนํ ปวิฏฺฐํ ธมฺมโสณฺฑกมหาราชานํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ… ‘‘อเชฺช เม อตฺตานมฺปิ ชหาย รกฺขสเวสํ มาเปตฺวา เอตํ อนิจฺจปริทีปนํ ชาติชราพฺยาธิมรณํ สกลสรีเร โทสํ ทเสฺสตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา เอตํ สกรเชฺชเยว ปติฏฺฐาเปตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา สโกฺก เทวราชา ยกฺขสรูปํ มาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส อภิมุโข อวิทูเร อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ ตํ ทิสฺวา ธมฺมโสณฺฑกมหาราชา เอวํ จิเนฺตสิ… ‘‘เอวํรูโป นาม รกฺขโส ธมฺมํ ชาเนยฺยา’’ติ, จิเนฺตตฺวา อวิทูเร ฐาเน ฐตฺวา ปุจฺฉามีติ รกฺขเสน สทฺธึ สลฺลปโนฺต อาห ‘‘สามิปุญฺญเทวราช อิมสฺมึ ปน วนฆเน วสนกเทวราชา กึ นุโข ธมฺมํ ชานาสี’’ติ, เทวตา ‘‘มหาราช ธมฺมํ ชานามี’’ติ อาหฯ ‘‘ยทิ ธมฺมํ ชานาสิ, มยฺหํ ธมฺมกถํ กเถถา’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ ตุยฺหํ ธมฺมํ กเถสฺสามิ, ตฺวํ มยฺหํ กีทิสํ ธมฺมกถิกสฺส สกฺการํ กริสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘เอวํ สเนฺต มยฺหํ ธมฺมํ กเถตฺวา ปจฺฉา มยฺหํ สรีเร มํสํ ขาทิสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ มหาราช ฉาโต หุตฺวา ธมฺมํ กเถตุํ น สโกฺกมี’’ติ อาหฯ ‘‘ยทิ ตุเมฺห ปฐมํ มํสํ ขาทถ, ธมฺมํ โก สุณิสฺสตี’’ติ อาหฯ ปุน โส รกฺขโส ‘‘นาหํ ธมฺมํ เทเสตุํ สโกฺกมี’’ติฯ ปุน ราชา ‘‘มยฺหํ ธมฺมปฏิลาภญฺจ ตุมฺหากํ มํสปฏิลาภญฺจ ตุเมฺห ชานิตฺวา มยฺหํ

ธมฺมํ เทเสถา’’ติ อาหฯ อถ สกฺโก เทวราชา ‘‘สาธุ โหถา’’ติ วตฺวา อวิทูเร ฐาเน อุเพฺพเธน ติคาวุตมตฺตํ มหนฺตํ อญฺชนปพฺพตํ มาเปตฺวา เอวมาห… ‘‘สเจ มหาราช อิมํ ปพฺพตมุทฺธนิํ อารูยฺห อากาสา อุปฺปติตฺวา ตฺวํ มม มุเข ปติสฺสสิ, อหํ เต อากาสคตกาเล ธมฺมํ เทเสสฺสามิ, เอวํ สเนฺต ตุยฺหญฺจ ธมฺมปฺปลาโภ มยฺหญฺจ มํสปฏิลาโภ ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ ตสฺส กถํ สุตฺวา ธมฺมโสณฺฑกมหาราชา ‘‘อนมตเคฺค สํสาเร ปุริโส หุตฺวา อธมฺมสมงฺคี หุตฺวา อธมฺมเสฺสว อตฺถาย ปาณาติปาโต อทินฺนาทาโน กาเมสุมิจฺฉาจาโร สูกริโก โอรพฺภิโก สากุณิ โก โจโร ปรทาริโก ตํ คเหตฺวา สีสจฺฉินฺนานํ โลหิตํ จตูสุ มหาสมุเทฺทสุ อุทกโตปิ พหุตรํ มาตาปิตุอาทีนมฺปิ มนาปานํ อตฺถาย โรทนฺตานํ อสฺสุ จตูสุมหาสมุเทฺทสุ อุทกโตปิ พหุตรํ, อิมํ ปน สรีรํ ธมฺมสฺส อตฺถาย วิกฺกิณามิ ตํ มหปฺผลญฺจ มนาปญฺจา’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สาธุ มาริส เอวํ กโรมี’’ติ ปพฺพตํ อารูยฺห ปพฺพตเคฺค ฐิโต ‘‘มม รเชฺชน สทฺธิํ มยฺหํ สชีวสรีรํ สทฺธมฺมสฺสตฺถาย ทสฺสามี’’ติ โสมนเสฺส หุตฺวา ‘‘ธมฺมํ กเถถา’’ติ สทฺธมฺมตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา อากาสโต อุปฺปติตฺวา ธมฺมํ กเถถาติ อาหฯ อถ สกฺโก เทวราชา สกตฺตภาเวน สพฺพาลงฺกาเรหิ ปฏิมณฺฑิโต อติวิย โสตุํ โสมนเสฺส อากาสโต ปตนฺตํ ทิพฺพผเสฺสน ปรามสเนฺต อุเรน ปฏิคฺคณฺหิตฺวา เทวโลกํ เนตฺวา ปณฺฑุกมฺพลสิลาสเน นิสีทาเปตฺวา มาลาคนฺธาทีหิ ปูเชตฺวา ธมฺมโสณฺฑกมหาราชสฺส ธมฺมํ เทเสเนฺต อิมํ คาถมาหฯ

‘‘อนิจฺจา วต สงฺขารา, อุปฺปาทวยธมฺมิโน;
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ, เตสํ วูปสโม สุโข’’ติฯ

เอวํ สโกฺก ธมฺมโสณฺฑกมหาราชสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา เทวโลกสมฺปตฺติํ ทเสฺสตฺวา เทวโลกโต อาเนตฺวา สกรเชฺช ปติฏฺฐาเปตฺวา อปฺปมาเทน โอวทิตฺวา เทวโลกเมว อคมาสิ เอวํ สทฺธมฺมสวนสฺสาปิ ทุลฺลภภาโว เวทิตโพฺพฯ เอวํ ปริยตฺติอนฺตรธาเนน ปฏิปตฺติ ปฏิเวธาปิ อนฺตรธายนฺติฯ เอตฺถ จ ตีณิ ปรินิพฺพานานิ เวทิตพฺพานิ กตมานิ ตีณิ ปรินิพฺพานานิฯ กิเลสปรินิพฺพานํ, ขนฺธปรินิพฺพานํ, ธาตุปรินิพฺพานนฺติฯ ตตฺถ กิเลสปรินิพฺพานํ โพธิมเณฺฑเยว โหติ, ภควา หิ โพธิมเณฺฑเยว วีริยปาเทหิ สีลปถวิยํ ปติฏฺฐาย สทฺธาหเตฺถน กมฺมกฺขยกรํ ญาณผรสุํ คเหตฺวา สโพฺพ โลภโทสโมหวิปรีตมนสิการอหิรีกาโนตฺตปฺปโกธูปนาหมกฺขปฬาส- อิสฺสามจฺฉริยมายาสาเฐยฺยถมฺภสารมฺภมานาติ มานมทปมาทตณฺหา’วิชฺชาติวิธากุสลมูลทุจฺจริตสํกิเลสมลวิสมสญฺญาวิตกฺก ปปญฺจจตุพฺพิธวิปริเยสอาสวคนฺถโอฆโยคา’คติคนฺถุ’ ปาทานปญฺจเจโตขิลวินิพนฺธนีวรณา’ภินนฺทน ฉวิวาทมูลตณฺหากายสตฺตานุสย อฏฺฐมิจฺฉตฺตนวตณฺหามูลกทสากุสลกมฺมปถ ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคต อฏฺฐสตตณฺหาวิจริตปฺป เภท สพฺพทรถปริฬาหกิเลสสตสหสฺสานิ, สเงฺขปโต วา ปญฺจ กิเลสอภิสงฺขารขนฺธมจฺจุเทวปุตฺตมาเร อเสสโต หตา วิหตา อนภาวํกตา ตสฺมา สเพฺพปิ กิเลสา โพธิมเณฺฑเยว นิพฺพานํ นิโรธํ คจฺฉนฺตีติ กิเลสนิพฺพานํ โพธิมเณฺฑเยว โหติ เอตฺถ จ โพธีติ อรหตฺตมคฺคญฺญาณํ อธิเปฺปตํ ตถา หิ สเพฺพสมฺปิ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธอริยสาวกานํ อรหตฺตมคฺคกฺขเณเยว สเพฺพปิ กิเลสา อเสสํ นิโรธํ นิพฺพานํ คจฺฉนฺติ เตปิ พุทฺธา อุคฺฆฏิตวิญฺญูวิภชฺชิตญฺญูเนยฺยวเสน ติวิธา โหนฺติ วุตฺตเญฺหตํ ชาตตฺตกีโสตตฺตกีนิทาเนฯ

‘‘อุคฺฆฏิตญฺญุนามโก, วิภชฺชิตญฺญุโน ทุเว;
ตติโย เนโยฺย นาเมน, โพธิสโตฺต ติธา มโตฯ

อุคฺฆฏิตญฺญุโพธิสโตฺต, ปญฺญาธิโกติ นามโส;
วิภชฺชิตญฺญุโพธิสโตฺต, วุโตฺต วีริยาธิโกฯ

มโต เนยฺย สทฺธาธิโก นาม, โพธิสตฺตา อิเม ตโย;
กปฺปจ สตสหสฺส, จตฺโร จ อสงฺขฺยเยฺยฯ

ปูเรตฺวา โพธิสมฺภาเร, ลทฺธพฺยากรโณ ปุเร;
อุคฺฆฏิตญฺญุโพธิสโตฺต, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตมํฯ

อฏฺฐเม จ อสงฺขฺยเยฺย, กเปฺป จ สตสหสฺส;
ปูเรตฺวา โพธิสมฺภาเร, ลทฺธพฺยากรโณ ปุเรฯ

วิปญฺจิตญฺญุโพธิสโตฺต, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตมํ;
เนยฺย ตุ โพธิสโตฺต จ, โสฬเส อสงฺขฺยเยฺยฯ

กเปฺป จ สตสหสฺส, ลทฺธพฺยากรโณ ปุเร;
ปูเรตฺวา โพธิสมฺภาเร, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตม'' นฺติฯ

สุตฺตนิปาตอปทานฏฺฐกถาสุ ปน ''พุทฺธานํ อานนฺท เหฏฺฐิมปริเจฺฉเทน จตฺตาริ อสงฺขฺยยฺยานิ กปฺปสตสหสฺสญฺจ, มชฺฌิมปริเจฺฉเทน อฏฺฐ อสงฺขฺยยฺยานิ กปฺปสตสหสฺสญฺจ, อุปริมปริเจฺฉเทน โสฬสาสงฺขฺยยฺยานิ กปฺปสตสหสฺสญฺจฯ เอเตจ ปญฺญาธิกสทฺธาธิกวีริยาธิกวเสน เวทิตพฺพาติ วุตฺตํ เตสุ ปญฺญาธิโก จตฺตาริ อสงฺขฺยยฺยานิ กปฺปสตสหสฺสญฺจ, สทฺธาธิโก อฏฺฐอสงฺขเยฺยยฺยานิ กปฺปสตสหสฺสญฺจ, วีริยาธิโก โสฬส อสงฺขฺยยฺยานิ กปฺปสตสหสฺสญฺจาติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ ปญฺญาธิโก โยนิคติวิญฺญาณฏฺฐิติสตฺตาวาเสสุ สํสรโนฺตปิ ปญฺญาพหุลฺลวเสน สมฺปนฺนชฺฌาสย สมฺภวโต ขิปฺปเญฺญว ตสฺส สโมฺพธิฯ สทฺธาธิโก ปน มนฺทปญฺญตฺตา อสฺสทฺทหิตเพฺพปิ สทฺทหติ, ตสฺมา ตสฺส มนฺทเญฺญว สโมฺพธิฯ วีริยาธิโก ปน อุภยมโนฺท อสฺสทฺทหิตพฺพมฺปิ สทฺทหติ, อกตฺตพฺพมฺปิ กโรติ, ราชา ปเสฺสนทีโกสโล ยถา โส หิ สพฺพญฺญุพุเทฺธ ธรมาเนเยว อคมนียมฺปิ ปรทารํ คนฺตุํ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา ปรํ ชีวิตา โวโรเปตุํ อารโทฺธ เนรยิกานํ วิรวนฺตานํ ทุ-ส-น-โสติ สทฺทมฺปิ สุตฺวา อติวิมฺโฬฺห สพฺพญฺญุพุทฺธํ ฐเปตฺวา มิจฺฉาทิฏฺฐิพฺราหฺมณํ ปุจฺฉิตฺวา ตสฺส วจเนน สพฺพชนานํ ยญฺญตฺถาย ทุกฺขํ อุปฺปาเทสิ โก ปนวาโท อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ, ตถา หิ เอส กสฺสปภควโต สาสนฺตรธาเนน อนฺธภูเต โลเก พาราณสิยํ ราชา หุตฺวาปิ นิโคฺรธรุกฺขเทวตาย ยญฺญตฺถาย เอกสตราชาโน มเหสีหิ สทฺธึ มาเรตุํ อารโทฺธฯ เอวํ วีริยาธิโก อุภยมโนฺท, ตสฺมา ตสฺส สโมฺพธิ อติมโนฺทติ เอวํ ปญฺญาธิกสทฺธาธิกวีริยาธิกวเสน กาลสฺสาปิ รสฺสทีฆภาโว เวทิตโพฺพติฯ ปจฺฉิมนโยเอว ปสํสิตโพฺพติ อยเมตฺถ อมฺหากํ อตฺตโนมติฯ ขนฺธปรินิพฺพานํ ปน กุสินาราย อุปวตฺตเน มลฺลานํ สาลวเน ยมกสาลานมนฺตเร เวสาขปุณฺณมทิวเส ปจฺจูสสมเย เอกูนวีสติยา จุติจิเตฺตสุ เมตฺตาปุพฺพภาคสฺส โสมนสฺสญาณสมฺปยุตฺตอสงฺขาริกกุสลจิตฺตสทิเสน มหาวิปากจิเตฺตน อพฺยากเตน จริมกํ กตฺวา กตฺถจิ ภเว ปฏิสนฺธิวิญฺญาณสฺส อนนฺตรปจฺจโย หุตฺวา กมฺมตณฺหากิเลเสหิ อนุปาทาโน สพฺพุปธิปฏินิสฺสโคฺค อุปาทินฺนกกฺขนฺธปริจฺจาโค โหตีติ เวทิตพฺพํฯ วิตฺถาโร ปน ทีฆนิกาเย มหาวเคฺค มหาปรินิพฺพานสุตฺตวณฺณนายํ โอโลเกตโพฺพฯ ตตฺถ วิเทสํ คจฺฉโนฺต ปุริโส สพฺพํ ญาติชนํ อาลิงฺคตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา คจฺฉติ วิย ภควาปิ นิพฺพานปุรํ ปวิสโนฺต สเพฺพปิ จตุวีสติโกฏิสตสหสฺสสมาปตฺติโย อนวเสสํ สมาปชฺชิตฺวา ยาว สญฺญาเวทยิตํ, ตโตปิ วุฏฺฐาย ยาว เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ฌานงฺคานิ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ภวงฺคจิเตฺตน อพฺยากเตน ทุกฺขสเจฺจน ปรินิพฺพายิฯ ปาฬิยํ ปน ''จตุตฺถชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา สมนนฺตรา ภควา ปรินิพฺพายี''ติ วุตฺตํ ตตฺถ เทฺว สมนนฺตรา ฌานสมนนฺตรา, ปจฺจเวกฺขณสมนนฺตราติฯ ตตฺถ ฌานา วุฏฺฐาย ภวงฺคํ โอ

ติณฺณสฺส ตเตฺถว ปรินิพฺพานํ ฌานสมนนฺตรํ นามฯ ฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ปุน ฌานงฺคานิ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ภวงฺคํ โอติณฺณสฺส ตเตฺถว ปรินิพฺพานํ ปจฺจเวกฺขณสมนนฺตรํ นามฯ ภควา ปน ฌานสมนนฺตรา อปริ นิพฺพายิตฺวา ปจฺจเวกฺขณสมนนฺตรเมว ปรินิพฺพายีติ เวทิตพฺพํ, เตเนวาห ‘‘ภควา ปน ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา ฌานา วุฏฺฐาย ฌานงฺคานิ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ภวงฺคจิเตฺตน อพฺยากเตน ทุกฺขสเจฺจน ปรินิพฺพายี’’ติฯ เอตฺถ ภควโต ปรินิพฺพานจิตฺตสฺส กิํ อารมฺมณํ กมฺมํ วา โหติ, อุทาหุ กมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺตานิ, อถ นิพฺพานนฺติ อปเร เอวํ วทนฺติฯ

นาหุ อสฺสาสปสฺสาสา, ฐิตจิตฺตสฺส ตาทิโน;
อเนโช สนฺติ’มารพฺภ, ยํกาล’มกรี มุนิฯ

อสลฺลีเนน จิเตฺตน, เวทนํ อชฺฌวาสยิ;
ปโชฺชตเสฺส’ว นิพฺพานํ, วิโมโกฺข เจตโส อหู’ติฯ

อิมิสฺสาคาถาย ‘‘ยํ โย มุนิ อเนโช สนฺติ นิพฺพานํ อารพฺภ กาลํ อกรี’’ติ โยเชตฺวา ภควโต ปรินิพฺพานจิตฺตสฺส นิพฺพานารมฺมณนฺติ ตมยุตฺตํ, ปฏิสนฺธิภวงฺคจุตีนํ นิพฺพานารมฺมณสฺส อนารหตฺตา ‘‘นิพฺพานํ โคตฺรภุสฺส โวทานสฺส มคฺคสฺส อารมฺมณปจฺจเยนปจฺจโย, นิพฺพานํ ผลสฺส อาวชฺชนายา’’ติ ปฏฺฐานปาฬิยา ชวนอาวชฺชนานเมว อธิเปฺปตตฺตา ตสฺมา เอตฺถ ‘‘ยํ โย มุนิ ผลสมาปตฺติยา อเนโช อเนชสงฺขาโต ตณฺหารหิโต สนฺติํ นิพฺพานํ อารพฺภ อารมฺมณํ กตฺวา กาลํ อสีติวสฺสปริมาณํ อกริ อติกฺกมี’’ติ โยชนา กาตพฺพาฯ เกจิ ปน เอวํ วทนฺติ… ‘‘กตฺถจิ ปน อนุปฺปชฺชมานสฺส ขีณาสวสฺส ยโถปฏฺฐิตํ นามรูปธมฺมาทิกเมว จุติปริโยสานานํ โคจรภาวํ คจฺฉติ, น กมฺม-กมฺมนิมิตฺตาทโย’’ติ วุตฺตตฺตา กมฺมนิตฺตคตินิมิตฺตานิ อรหโต จุติจิตฺตสฺส อารมฺมณภาวํ น คจฺฉนฺตีติ ตมฺปิ อยุตฺตเมว อยเณฺหตฺถโตฺถ กตฺถจิ ปน ภเว อนุปฺปชฺชมานสฺส ขีณาสวสฺส อรหโต ยถา ยถา เยน เยน ปกาเรน อุปฏฺฐิตํ นามรูปธมฺมาทิกเมว จุติปริโยสานํ อาวชฺชนชวนจิตฺตานํ โคจรภาวํ คจฺฉติ, ปุน ภวาภินิพฺพตฺติยา อภาวโตฯ กิํ การณํ ภูตานิ กมฺมกมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺตานิ โคจรภาวํ น คจฺฉนฺตีติฯ จุติจิตฺตสฺส ปน ปฏิสนฺธิจิเตฺตน คหิตํ อตีตารมฺมณเมว โคจรภาวํ คจฺฉติฯ ‘‘นามรูปาทิกเมวา ติ เอตฺถ นาม’’นฺติ จิตฺตเจตสิกนิพฺพานํ รูปนฺติ อฏฺฐารสวิธํ รูปํ สงฺคณฺหาติฯ นามญฺจ รูปญฺจ นามรูปาฯ นามรูปา จ เต ธมฺมา เจติ ตถาฯ เต อาทิ เยสํ เตติ นามรูปธมฺมาทิ ตเมว นามรูปธมฺมาทิกํฯ อาทิสเทฺทน ฉ ปญฺญตฺติโย สงฺคณฺหาติ, เตน นิพฺพานมฺปิ อรหโต มรณาสนฺนกาเล กฺริยชวนสฺสปิ อารมฺมณภาโว ภเวยฺยาติ อมฺหากํ ขนฺติ วีมํสิตฺวา ปน คเหตพฺพํฯ ภควโต นิพฺพานจิตฺตสฺส ปน ตุสิตปุรโต จวิตฺวา สิรีมหามายาย กุจฺฉิมฺหิ วสิตปฏิสนฺธิจิเตฺตน คหิตารมฺมณเมว อารมฺมณํ โหตีติ ทฏฺฐพฺพํ ตญฺจ โข คตินิมิตฺตเมว, น กมฺมกมฺมนิมิตฺตานิฯ ยุตฺติโตปิ อาคมโตปิ คตินิมิตฺตเมว ยุชฺชติ ตถา หิ ตุสิตปุเรเยว เสตเกตุเทวปุโตฺต หุตฺวา ทิพฺพคณนาย จตฺตาริ สหสฺสานิ, มนุสฺสคณนาย สตฺตปญฺญาสวสฺสโกฏิ,สฏฺฐิวสฺสสตสหสฺสานิ ฐตฺวา ปริโยสาเน ปญฺจ ปุพฺพนิมิตฺตานิ ทิสฺวา สุทฺธาวาเส อรหนฺตพฺรหฺมุนา ทสหิ จกฺกวาฬสหเสฺสหิ อาคมฺม เทวตาวิเสเสหิ จฯ

‘‘กาโล เทว มหาวีร, อุปฺปชฺช มาตุกุจฺฉยํ;
สเทวกํ ตารยโนฺต, พุชฺฌสฺสุ อมตํ ปท’’นฺติฯ

ยาจิยมาโน ‘‘กาลํ ทีปญฺจ เทสญฺจ, กุลํ มาตรเมว จา’’ติ วุตฺตานิ ปญฺจ มหาวิโลกนานิ วิโลเกตฺวา ตุสิตปุรโต จวิตฺวา อาสาฬฺหีปุณฺณมายํ อุตฺตราสาฬฺหนกฺขเตฺตเนว สทฺธิํ เอกูนวีสติยา ปฏิสนฺธิจิเตฺตสุ เมตฺตาปุพฺพภาคมสฺส โสมนสฺสญาณสมฺปยุตฺตอสงฺขาริกกุสลจิตฺตสฺส

สทิเสน มหาวิปากจิเตฺตน ปฏิสนฺธึ อคฺคเหสิฯ ตทารมฺมณาสนฺนวีถิโต ปุพฺพภาเค อาโลกิตานิ กาลทีปเทสกุลมาตรวเสน อิมานิ ปญฺจ ปฏิสนฺธิจิตฺตสฺส คตินิมิตฺตารมฺมณภาเวน โคจรภาวํ คจฺฉนฺตีติ อมฺหากํ ขนฺติ ตนฺนินฺนตโปฺปณตปฺปพฺภารวเสน พาหุลฺลปฺปวตฺติโต เตเนว อภิธมฺมตฺถสงฺคหาทีสุ อภิธมฺมตฺถ วิภาวนิยํ ''มรณกาเล ยถารหํ อภิมุขีภูตํ ภวนฺตเร ปฏิสนฺธิชนกํ กมฺมํ วา ตํ กมฺมกรณกาเล รูปาทิกมุปลทฺธปุพฺพมุปกรณภูตญฺจ กมฺมนิมิตฺตํ วา อนนฺตรมุปฺปชฺชมานภเว อุปลภิตพฺพํ อุปโภคภูตํ คตินิมิตฺตํ วา กมฺมพเลน ฉนฺนํ ทฺวารานมญฺญตรสฺมึ ปจฺจุปฏฺฐาสิ, ตโต ปรํ ตเมว ตโถปฏฺฐิตมาลมฺพณํ อารพฺภ วิปจฺจมานกกมฺมานุรูปํ ปริสุทฺธํ วา, อุปกฺกิลิฏฺฐํ วา อุปปชฺชิตพฺพภวานุรูปํ ตโตฺถณตํว จิตฺตสนฺตานมภิณฺหํ ปวตฺตติ พาหุเลฺลนฯ ตเมว วา ปน ชนกภูตํ กมฺมํ อภินวกรณวเสน ทฺวารปฺปตฺตํ โหติฯ ปจฺจาสนฺนมรณสฺส ปน ตสฺส วีถิจิตฺตาวสาเน ภวงฺคกฺขเยวา จวนวเสน ปจฺจุปฺปนฺนภวปริโยสานภูตํ จุติจิตฺตํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติฯ ตสฺมึ นิรุทฺธาวสาเน ตสฺสานนฺตรเมว ตถา คหิตมาลมฺพณมารพฺภสวตฺถุกมวตฺถุกเมว วา ยถารหํ อวิชฺชานุสยปริกฺขิเตฺตน ตณฺหานุสยมูลเกน สงฺขาเรน ชนิยมานํ สมฺปยุเตฺตหิ ปริคฺคยฺหมานํ สหชาตานมธิฏฺฐานภาเวน ปุพฺพงฺคมภูตํ ภวนฺตรปฏิสนฺธานวเสน ปฏิสนฺธิสงฺขาตํ มานสมุปฺปชฺชมานเมว ปติฏฺฐาติ ภวนฺตเร''ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ ''ตโตฺถณตํว จิตฺตสนฺตานมภิณฺหํ ปวตฺตติ พาหุเลฺลนา''ติ อิมินา กมฺมพเลน อุปฏฺฐิตํ คตินิมิตฺตํ มรณาสนฺนวีถิโต ปุเพฺพ เอกาหทฺวีหาทิวเสน สตฺตาหมฺปิ, สตฺตาหโต อุตฺตริปิ อุปฺปชฺชเตวาติ ทเสฺสติ ตถา หิ ปริสุทฺธํ วา อุปกฺกิลิฏฺฐํ วา วิปจฺจมานกกมฺมานุรูปํ คตินิมิตฺตํ จิรกาลมฺปิ ติฏฺฐติ, อริยคาลติสฺสโจรฆาตกาทโย วิย ตถา หิ อริยคาลติโสฺส นาม อุปาสโก สีหฬทีเป อตฺตโน ภริยาย สุมนาย สทฺธึ ยาวชีวํ ทานาทิ ปุญฺญกมฺมานิ กตฺวา อายูหปริโยสาเน อริยคาลติสฺสสฺส มรณมเญฺจ นิปนฺนสฺส ฉเทวโลกโต รถํ อาเนตฺวา อตฺตโน อตฺตโน เทวโลกํ วเณฺณสุํฯ อุปาสโก เทวตานํ กถํ สุตฺวา ตุสิตปุรโต อาหฏรถํ ฐเปตฺวา อวเสสรเถ ''คเหตฺวา คจฺฉถา''ติ อาหฯ สุมนา ปน อตฺตโน สามิกสฺส วจนํ สุตฺวา ''กึ ติสฺส มรณาสเนฺน วิลาปํ อกาสี''ติ อาหฯ ติโสฺส อตฺตโน ภริยาย กถํ สุตฺวา อาห... ''อหํ วิลาปํ น กโรมิ, เทวโลกโต เทวตา ฉ รเถ อาเนสุํ ตาหิ เทวตาหิ สทฺธํ กเถมี''ติฯ ตํ นปสฺสามิ กุหิ''นฺติ วุเตฺต ปุปฺผทามํ อาหราเปตฺวา อากาเส ขิปาเปสิฯ สา ตํ ปุปฺผทามํ รถสีเส โอลมฺพมานํ ทิสฺวา คพฺภํ ปวิสิตฺวา สยเน สยิตฺวา นาสิกวาตํ สนฺนิรุชฺฌิตฺวา จวิตฺวา ปาตุรโหสิฯ สา อตฺตโน สามิกสฺส สาสนํ เปเสสิ... ''อหํ ปน ปฐมํ อาคโตมฺหิ, ตฺวํ กสฺมา จิรายสี''ติฯ อุโภปิ รเถ ฐตฺวา สเพฺพ โอโลเกนฺตานํเยว ตุสิตปุรํ อคมํสุฯ อิมสฺมิญฺหิ วตฺถุสฺมึ สามิกสฺส อุปฏฺฐิตคตินิมิตฺตํ ภริยาย ปากฏํ หุตฺวา ปุเรตรตุสิตปุเร นิพฺพตฺติตฺวา สามิกสฺส สาสนํ เปเสสิ เตน อริยคาลติสฺสสฺส จิรกาลํ คตินิมิตฺตํ อุปฏฺฐาตีติ เวทิตพฺพํฯ มนุสฺสโลเก หิ จิรกาลํ ตุสิตปุเร มุหุตฺตํว โหติฯ เอวํ ปริสุทฺธํ วิปจฺจมานกกมฺมานุรูปํ คตินิมิตฺตํ จิรกาลํ ปวตฺตติ อิมินา นเยน ทุฏฺฐคามณิอภยธมฺมิกอุปฺสกาทีนมฺปิ วตฺถุ วิตฺถาเรตพฺพํฯ โจรฆาตกสฺส ปน มหานิรเย วิปจฺจมานกกมฺมานุรูปํ เนรยคฺคิชาลาทิกํ สตฺตาหํ อุปฏฺฐาติฯ สาวตฺถินคเร กิร ปญฺจสตา โจรา พหินคเร โจรกมฺมํ กโรนฺติฯ อเถกทิวสํ ชนปทปุริโส เตสํ อพฺภนฺตโร หุตฺวา โจรกมฺมํ อกาสิ, ตทา เต สเพฺพปิ ราชปุริสา อคฺคเหสุํฯ ราชา เต ทิสฺวา ''ตุมฺหากํ อนฺตเร อิเม สเพฺพ มาเรตุํ สมตฺถสฺส ชีวิตํ ทมฺมี''ติ อาหฯ ปญฺจสตา โจรา อญฺญมญฺญํ สมฺพนฺธา อญฺญมญฺญํ สหายกาติ อญฺญมญฺญํ มาเรตุํ น อิจฺฉึสุ, ชนปทมนุโสฺส ปน ''อหํ มาเรมี''ติ วตฺวา สเพฺพ มาเรสิฯ ราชา ตสฺส ตุสฺสิตฺวา โจรฆาตกกมฺมํ อทาสิฯ โส ปญฺจวีสติวสฺสานิ โจรฆาตกกมฺมํ อากาสิฯ ราชา ตสฺส มหลฺลโกติ วตฺวา อญฺญสฺส โจรฆาตก กมฺมํ ทาเปสิฯ โส โจรฆาตกกมฺมา อปนีโต อญฺญตรสฺส สนฺติเก นาสิกวาตํ อุคฺคณฺหิตฺวา หตฺถปาทกณฺณนาสาทีหิ ฉินฺทิตพฺพานํ อูรูถนกฎฺฐานํ ภินฺทนฺตมาเรตพฺพยุตฺตานํ นาสิกวาตํ วิสฺสเชฺชตฺวา มาเรตพฺพํ มนฺตํ ลภิฯ โส ราชานํ อาโรเจตฺวา

นาสิกวาเตน โจรฆาตกกมฺมํ กโรนฺตเสฺสว ตึส วสฺสานิ อติกฺกมิฯ โส ปจฺฉา มหลฺลโก หุตฺวา มรณมญฺจ นิปชฺชิ ‘‘สตฺตทิวเสน กาลํ กริสฺสตี’’ติฯ มรณกาเล มหนฺตํ เวทนํ อโหสิฯ โส มหานิรเย นิพฺพตฺโต วิย มหาสทฺทํ กตฺวา ทุกฺขิโต โหติฯ ตสฺส สเทฺทน ภีตา มนุสฺสา อุภโตปเสฺส เคหํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายึสุฯ ตสฺส มรณทิวเส สาริปุตฺตเตฺถโร ทิพฺพจกฺขุนา โลกํ โอโลเกโนฺต เอตสฺส กาลํ กตฺวา มหานิรเย นิพฺพตฺตมานํ ทิสฺวา ตสฺส อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ เคหทฺวาเร ปากโฏ อโหสิฯ โส กุชฺฌิตฺวา นาสิกวาตํ วิสฺสเชฺชสิฯ ยาว ตติยํ วิสฺสชฺชมาโนปิ วิสฺสชฺชาเปตุํ อสโกฺกโนฺต เถรํ อติเรเกน วิโรจมานํ ทิสฺวา จิตฺตํ ปสาเทตฺวา ปายาสํ เถรสฺส ทาเปสิฯ เถโร มงฺคลํ วเฑฺฒตฺวา อคมาสิฯ โจรฆาตโก เถรสฺส ทินฺนทานํ อนุสฺสริตฺวา จวิตฺวา สเคฺค นิพฺพตฺติ, นิรยชาลาทโย อนฺตรธายนฺติฯ โส อนาคเตปิ ปเจฺจกพุโทฺธ ภวิสฺสติฯ เอวํ อุปกฺกิลิฎฺฐํ วา วิปจฺจมาน กกมฺมานุรูปํ คตินิมิตฺตมฺปิ สตฺตาหปรมํ อุปฎฺฐาติฯ อตฺถิเกหิ ปน สหสฺสวตฺถุ สคาถาวเคฺคสุ โอโลเกตโพฺพฯ ภควโต ปน ปริสุทฺธํ เมตฺตาปุพฺพภาคสฺส โสมนสฺส ญาณสมฺปยุตฺตกุสลสฺส กมฺมสฺส เวเคน กาลทีปเทสกุลมาตรวเสน อิมานิ ปญฺจคตินิมิตฺตานิ จิรกาลํ หุตฺวา อุปฎฺฐหนฺติฯ **จิรกาล**นฺติ มนุสฺสโลเก สตฺตาหมตฺตํ, ตุสิตปุเรมฺหุตฺตเมว, ตถาปิ มนุสฺสโลเก สตฺตาหมเตฺต กาเล เทวตานํ ปญฺจปุพฺพนิมิตฺตานิ ปญฺญายนฺติ ตญฺจ โข ปุญฺญวนฺตานํเยว ปญฺญายนฺติ, น สเพฺพสํ มนุสฺสโลเก ปุญฺญวนฺตานํ ราชราชมหามตฺตาทีนํ วิย ตํ ทิสฺวา มเหสกฺขา เทวตา ชานนฺติ, น อเปฺปสกฺขา, มนุสฺสโลเก เนมิตฺตกา พฺราหฺมณปณฺฑิตาทโยวิยฯ มเหสกฺขา เทวตา ตํ ปุพฺพนิมิตฺตํ ทิสฺวา นนฺทวนํ เนตฺวา ‘‘กาโล เทวา’’ติ อาทีหิ ยาจนฺติฯ มหาสโกฺก ตเตฺถว นนฺทวนุยฺยาเน กาลทีปเทสกุลมาตรวเสน ปญฺจ วิโลเกตฺวา จวิตฺวา ตมารมฺมณํ กตฺวา มหามายาย กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ อคฺคเหสีติ สนฺนิฎฺฐานมวคนฺตพฺพํฯ

ตตฺถ **กาล**นฺติ มนุสฺสโลเก เอกูนตึสติเม วเสฺส เวสาขปุณฺณมทิวเส พุโทฺธ ภวิสฺสามีติ กาลํ โอโลเกสิฯ **ทีป**นฺติ ชมฺพุทีเปเยว ภวิสฺสามิ, น อญฺญทีเปสูติ ทีปํ โอโลเกสิฯ **เทส**นฺติ มชฺฌิมเทเสเยว, ตญฺจ โข มหาโพธิมเณฺฑเยว, น อญฺญเทเสติ เทสํ โอโลเกสิฯ **กุล**นฺติ เทฺวกุลานิ ขตฺติยกุลพฺราหฺมณกุลวเสนฯ ตตฺถ ยสฺมึ กาเล ขตฺติยกุลํ โลเก เสฎฺฐภาเวน ‘‘อยเมว โลเก อโคฺค’’ติ สมฺมนฺนนฺติ, ตทา ขตฺติยกุเลเยว พุทฺธา อุปฺปชฺชนฺติฯ ยสฺมึ ปน กาเล พฺราหฺมณกุลํ อยเมว โลเก อโคฺคติ, ตทา พฺราหฺมณกุเลเยว พุทฺธา อุปฺปชฺชนฺติฯ อิทานิ ปน ขตฺติยกุลเมว อโคฺคติ สมฺมนฺนนฺติฯ ขตฺติยกุเลปิ สกฺยราชาโนว โลเก อุตฺตมา, อสมฺภินฺนขตฺติยกุลตฺตา ตสฺมา สกฺยราชกุเลเยว ภวิสฺสามีติ กุลํ โอโลเกสิฯ **มาตร**นฺติ มม มาตรํ ทส มาสานิ สตฺต จ ทิวสานิ ฐสฺสติ, เอตฺถนฺตเร มม มาตุยา อโรโค ภวิสฺสตีติ มาตรมฺปิ โอโลเกสิฯ โพธิสตฺตมาตา ปน ปจฺฉิมวเย ฐิตาฯ เอวํ ยุตฺติโตปิ อาคมโตปิ ภควโต นิพฺพานจิตฺตสฺส ปฏิสนฺธิจิเตฺตน คหิตนิมิตฺตเมว อารมฺมณํ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ

> สพฺพญฺญุชินนิพฺพาน, จิตฺตสฺส โคจรํ สุภํ;
> วิเญฺญยฺยํ คตินิมิตฺตํ, คเนฺถหิ อวิโรธโตฯ

ธาตุปรินิพฺพานมฺปิ โพธิมเณฺฑเยว ภวิสฺสติ วุตฺตเณฺหตํ อุปริปณฺณาสเก ‘‘ธาตุปรินิพฺพานํ อนาคเต ภวิสฺสติ สาสนสฺส หิ โอสกฺกนกาเล อิมสฺมึ ตมฺพปณฺณิทีเป ธาตุโย สนฺนิปติตฺวา มหาเจติยโต นาคทีเป ราชายตนเจติยํ, ตโต มหาโพธิปลฺลงฺกํ คมิสฺสนฺติฯ นาคภวนโตปิ เทวโลกโตปิ ธาตุโย มหาโพธิปลฺลงฺกเมว คมิสฺสนฺติ สาสปมตฺตาปิ ธาตุโย อนฺตรา น นสฺสิสฺสนฺติ, สพฺพา ธาตุโย มหาโพธิปลฺลเงฺก ราสิภูตา สุวณฺณกฺขนฺธา วิย เอกฆนา หุตฺวา ฉพฺพณฺณรสฺมิโย วิสฺสชฺชิสฺสนฺติ, ตา ทสสหสฺสโลกธาตุํ ผริสฺสนฺติฯ ตโต ทสสหสฺสจกฺกวาเฬสุ เทวตา สนฺนิปติตฺวา "อชฺช สตฺถา ปรินิพฺพายติ อชฺช สาสนํ โอสกฺกติ ปจฺฉิมทสฺสนํ อิทํ

อมฺหาก’’นฺติ ทสพลสฺส ปรินิพฺพุตทิวสโต มหนฺตตรํ การุญฺญํ กริสฺสนฺติ ฐเปตฺวา อนาคามิ ขีณาสเว อวเสสา สกตฺตภาเวน สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิํสุ, ธาตุสรีรโต เตโชธาตุ อุฏฺฐหิตฺวา ยาว พฺรหฺมโลกา อุคฺคจฺฉิสฺสติฯ สาสปมตฺตายปิ ธาตุยา สติ เอกชาลา ภวิสฺสติ ธาตูสุ ปริยาทานํ คตาสุ ปจฺฉิชฺชิสฺสติฯ เอวํ มหนฺตํ อานุภาวํ ทเสฺสตฺวา ธาตูสุ อนฺตรหิตาสุ สาสนํ อนฺตรหิตํ นาม โหติฯ ยาว เอวํ น อนฺตรธายติ, ตาว อนนฺตรธานเมว สาสนํฯ ปรินิพฺพานกาลโต ปฏฺฐาย ยาว สาสปมตฺตา ธาตุ ติฏฺฐติ, ตาว พุทฺธกาลโต ปจฺฉาติ น เวทิตพฺพํ ธาตูสุ หิ ฐิตาสุ พุทฺธา ฐิตา ว โหนฺติ, ตสฺมา เอตฺถนฺตเร อญฺญสฺส พุทฺธสฺส อุปฺปตฺติ นิวาริตาว โหติฯ เตเนว วทามฯ

ปรินิพฺพานกาลโต, ปจฺฉา ธรนฺติ ธาตุโย;
อนิพฺพุโตว สมฺพุทฺโธ, อญฺญพุทฺธสฺส วาริตาฯ

ชีวมาเนปิ สมฺพุทฺเธ, นิพฺพุเต วา ตถาคเต;
โย กโรติ สมํ ปูชํ, ผลํ ตาส สมํ สิยา’ติฯ

อิติ สาครพุทฺธิเตฺถรวิจริเต สีมวิโสธเน ธมฺมวณฺณนาย

นิพฺพานกโณฺฑ ตติโย ปริเจฺฉโทฯ

# ๔. สมสีสิกโณฺฑ

อิทานิ สโงฺฆ จ ทุลฺลโภ โลเกติ ปทสฺส วณฺณนากฺกโม สมฺปโตฺตฯ ตตฺถ สโงฺฆติ ปรมตฺถสมฺมุติวเสน ทุวิโธ โหติฯ เตสุ ปรมตฺถสโงฺฆ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ, อฏฺฐปุริสปุคฺคลา, จตฺตาลีสมฺปิ ปุคฺคลา, อฏฺฐสตมฺปิ ปุริสปุคฺคลาติ จตุพฺพิโธ โหติฯ ตตฺถ สเงฺขปวเสน โสตาปตฺติมคฺคโฏฺฐ ผลโฏฺฐติ เอกํ ยุคํ, สกทามิมคฺคโฏฺฐ ผลโฏฺฐติ เอกํ, อนาคามิมคฺคโฏฺฐ ผลโฏฺฐติ เอกํ, อรหตฺตมคฺคโฏฺฐ ผลโฏฺฐติ เอกนฺติ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ โหนฺติฯ จตฺตาโร มคฺคฏฺฐา จตฺตาโร ผลฏฺฐาติ อฏฺฐปุริสปุคฺคลา โหนฺติฯ จตฺตาลีสมฺปิ ปุคฺคลาติ โสตาปตฺติมคฺคโฏฺฐ ปฐมฌานิกาทิวเสน ปญฺจ, ตถา สกทาคามิอนาคามิอรหตฺตมคฺคฏฺฐาปิ ปญฺจ ปญฺจาติ วีสติ มคฺคฏฺฐปุคฺคลา, ตถา ผลฏฺฐาปิ โสตปตฺติผลฏฺฐาทิวเสน ปญฺจ ปญฺจาติ วีสติ ผลฏฺฐาติ จตฺตาลีสปุคฺคลา โหนฺติฯ เอตฺถ จ มคฺคสฺส เอกจิตฺตกฺขณิกตฺตา กถํ วีสติมคฺคฏฺฐา ปุคฺคลา ภเวยฺยุนฺติฯ

วุจฺจเตปาทกชฺฌานสมฺมสิตชฺฌานปุคฺคลชฺฌาสเยสุปิ หิ อญฺญตรวเสน ตํ ตํ ฌานสทิสวิตกฺกาทิองฺคปาตุภาเวน จตฺตาโรปิ มคฺคฏฺฐา ปฐมชฺฌานิกาทิโวหารํ ลภนฺตา ปเจฺจกํ ปญฺจปญฺจธา วิภชิยนฺติ, ตสฺมา วีสติ มคฺคฏฺฐา โหนฺติฯ ตตฺถ ปฐมชฺฌานาทีสุ ยํ ยํ ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐาย สงฺขาเร สมฺมสนฺตสฺส วุฏฺฐานคามินีวิปสฺสนา ปวตฺตา, ตํ ปาทกชฺฌานํ วุฏฺฐานคามินิวิปสฺสนาย ปทฏฺฐานภาวโตฯ ยํ ยํ ฌานํ สมฺมสนฺตสฺส สา ปวตฺตา, ตํ สมฺมสิตชฺฌานํฯ ‘‘อโห วต เม ปฐมชฺฌานสทิโส มโคฺค ปญฺจงฺคิโก, ทุติยชฺฌานาทีสุ วา อญฺญตรสทิโส จตุรงฺคิกาทิเภโท มโคฺค ภเวยฺยา’’ติ เอวํ โยคาวจรสฺส อุปฺปนฺนชฺฌาสโย ปุคฺคลชฺฌาสโย นามฯ ตตฺถ เยน ปฐมชฺฌานาทีสุ อญฺญตรํ ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐาย ปกิณฺณกสงฺขาเร สมฺมสิตฺวา มโคฺค อุปฺปาทิโต โหติ, ตสฺส โส มโคฺค ปฐมชฺฌานาทิ ตํ ตํ ปาทกชฺฌานสทิโส โหติฯ สเจ ปน วิปสฺสนาปาทกํ กิญฺจิฌานํ นตฺถิ, เกวลํ ปฐมชฺฌานาทีสุ อญฺญตรํ ฌานํ สมฺมสิตฺวา มโคฺค อุปฺปาทิโต โหติ, ตสฺส โส สมฺมสิตชฺฌานสทิโส โหติฯ ยทา ปนยํ กิญฺจิ ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต อญฺญํ สมฺมสิตฺวา มโคฺค อุปฺปาทิโต โหติ, ตทา ปุคฺคลชฺฌาสยวเสน ทฺวีสุ อญฺญตรสทิโส โหติฯ เอวํ สมถยานิกสฺส ปุถุชฺชนสฺส อริยานํ วา ปาทกชฺฌานสมฺมสิตชฺฌานปุคฺคลชฺฌาสยวเสน ปฐมชฺฌานาทีนํ อญฺญตรฌานสทิสสฺส มคฺคงฺคิกสฺส ปวตฺตนโต ปุคฺคลเภทวเสน วีสติ มคฺคฏฺฐา ปุคฺคลา โหนฺติ, ตถา ผลฏฺฐาปิ วีสตีติ จตฺตาลีสอริยปุคฺคลา โหนฺติฯ อปรมฺปิ สเจ ปน ปุคฺคลสฺส ตถา วิโธ อชฺฌาสโย นตฺถิ, อนุโลมวเสน เหฏฺฐิมเหฏฺฐิมฌานโต วุฏฺฐาย อุปรูปริฌานธเมฺม สมฺมสิตฺวา อุปฺปาทิตมโคฺค ปาทกชฺฌานมนเปกฺขิตฺวา สมฺมสิตชฺฌานสทิโส โหติฯ ปฏิโลมวเสน อุปรูปริฌานโต วุฏฺฐาย เหฏฺฐิมเหฏฺฐิมฌานธเมฺม สมฺมสิตฺวา อุปฺปาทิตมโคฺค สมฺมสิตชฺฌานมนเปกฺขิตฺวา ปาทกชฺฌานสทิโส โหติ, เหฏฺฐิมเหฏฺฐิมฌานโต หิ อุปรูปริฌานํ พลวตรนฺติ, อฏฺฐสตมฺปิ ปุริสปุคฺคลาติ ตตฺถ เอกพีชี, โกลํโกโล, สตฺตกฺขตฺตุปรโมติ ตโย โสตาปนฺนาฯ กามรูปารูปภเวสุ อธิคตผลา ตโย สกทาคามิโนติ เต สเพฺพปิ ทุกฺขปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญู, ทุกฺขปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญู, สุขาปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญู, สุขาปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญูนฺติ จตุนฺนํ ปฏิปทานํ วเสน จตุวีสติ, อนฺตราปรินิพฺพายี, อุปหจฺจปริ นิพฺพายี, สสงฺขารปรินิพฺพายี, อสงฺขารปรินิพฺพายี, อุทฺธํโสโต อกนิฏฺฐคามีติ อวิหาสุ ปญฺจ อนามิคาโน, ตถา อตปฺปาสุทสฺสาสุทสฺสีสุปิ ปญฺจฯ อกนิเฏฺฐสุ ปน อุทฺธํโสตวชฺชา อนฺตราปรินิพฺพายี, อุปหจฺจปรินิพฺพายี, สสงฺขารปรินิพฺพายี, อสงฺขารปริพฺพายีติ จตฺตาโรติ จตุวีสติ อนาคามิโนฯ สุกฺขวิปสฺสโก, สมถยานิโกติ เทฺว อรหโนฺต, จตฺตาโร มคฺคฏฺฐาติ จตุปญฺญาส เต สเพฺพปิ สทฺธาธุรปญฺญาธุรานํวเสน เทฺวคุเณ หุตฺ

วา อฎฺฐสตํ อริยปุคฺคลา โหนฺติฯ เต สเพฺพปิ ‘‘อฎฺฐสตํ วา’’ติ วิตฺถารวเสน อุทฺทิฎฺฐา อริยปุคฺคลา เต สเงฺขปโต ยุควเสน โสตาปตฺติ มคฺคโฎฺฐ ผลโฎฺฐติ เอกํ ยุคนฺตฺยาทินา จตฺตาโรว โหนฺติฯ เตเนวาห รตนปริเตฺต ‘‘เย ปุคฺคลา อฎฺฐสตํ ปสตฺถา, จตฺตาริ เอตานิ ยุคานิ โหนฺตี’’ติ อยํ ปเภโทมคฺคฎฺฐผลเฎฺฐสุ มิสฺสกวเสน ลพฺภติ ฌานิกวิปสฺสกปเภโท ปน ผลเฎฺฐเยว ลพฺภติ มคฺคสฺส เอกจิตฺตกฺขติกตฺตา มคฺคเฎฺฐสุ น ลพฺภติฯ ตตฺถ โสตาปตฺติผลโฎฺฐ ฌานิกสุกฺขวิปสฺสกวเสน ทุวิโธฯ เตสุ ฌานิโก ปุคฺคโล ตสฺมิํ ภเว อรหตฺตปฺปโตฺต ปรินิพฺพายติฯ อปฺปโตฺต พฺรหฺมโลกคโต โหติ, โส ฌานิโก นามฯ มูลฎีกายํ ปน นิกนฺติยา สติ ปุถุชฺชนาทโย ยถาลทฺธชฺฌานสฺส ภูมิภูเต สุทฺธาวาสวชฺชิเต ยตฺถ กตฺถจิ นิพฺพตฺตนฺติ ตถา กามภเวปิ กามาวจรกมฺมพเลน ‘‘อิชฺฌติ หิ ภิกฺขเว สีลวโต เจโตปณิธิ วิสุทฺธตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ อนาคามิโน ปน กามราคสฺส สพฺพโส ปหีนตฺตา กามภเวสุ นิกนฺติํ น อุปฺปาเทนฺตีติ กามโลกวชฺชิเต ยถาลทฺธสฺส ภูมิ ภูเต ยตฺถ กตฺถจิ นิพฺพตฺตนฺตี’ติ วุตฺตํ ตถา หิ อนาคามิเสฺสว กามภเว นิกนฺติยา ปหีนตฺตา โสตาปนฺนสกทาคามีนมฺปิ นิกนฺติยา สติ กามภเว กามาวจรกมฺมพเลน อุปฺปตฺติภาโว อวาริโตว โหตีติ วิญฺญายติ ตสฺมา ‘‘อปฺปเตฺต พฺรหฺมโลกคโต โหติ, โส ฌานิโก นามาติ อิทํ เยภุยฺยวเสน วุตฺต’’นฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ สุกฺขวิปสฺสโก ปน ติวิโธ เอกพีชี, โกลํโกโล, สตฺตกฺขตฺตุปรโมติฯ ตตฺถ เอโก มนุสฺสโลเก วา โหตุ ฉเทวโลเก วา, เอกปฎิสนฺธิโก หุตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา ปรินิพฺพายติ, อยํ เอกพีชี นาม เอโก มนุสฺสโลเก เอกา ปฎิสนฺธิ เทวโลเก เอกาติ เทฺวปฎิสนฺธิโก วา, เอวํ ติจตุปญฺจฉปรโม หุตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา ปรินิพฺพายติ, อยํ โกลํโกโล นามฯ เอโก มนุสฺสโลเก โสตาปโนฺน หุตฺวา เทวโลเก เอกา ปฎิสนฺธิ ตโต ปุนาคนฺตฺวา มนุสฺสโลเก เอกาติ เอวํ มนุสฺสเทวโลกมิสฺสกวเสน ตตฺถ จตฺตาริ อิธ ตีณิตฺยาทินา ตตฺถ ฉ, อิธ เอโกติ ยาว สตฺตปฎิสนฺธิโก หุตฺวา ปรินิพฺพายติ, อยํ สตฺตกฺขตฺตุปรโม นามฯ เกวลํ ปน มนุสฺสโลเก เยว สตฺต เทวโลเกเยว วา สตฺตาติ เอวํ อมิโสฺส หุตฺวา ปฎิสนฺธิโก คเหตโพฺพ อปเร ปน ‘‘อิโต สตฺต, ตโต สตฺต สํสาเร วิจรนฺตี’’ติ วุตฺตตฺตา มนุสฺสโลกสตฺตปฎิสนฺธิ เทวโลก สตฺตปฎิสนฺธิวเสน สตฺตกฺขตฺตุปรมํ วทนฺติฯ ตํ อยุตฺตํ กสฺมา ‘‘กิญฺจาปิ เต โหนฺติ ภุสํปมตฺตา, น เต ภวํ อฎฺฐมมาทิยนฺตี’’ติ ปาฬิยา วิโรธตฺตาฯ อปิจ ทฺวิภวปริจฺฉิโนฺน สกทาคามีปิ ทฺวิกฺขตฺตุํ มนุสฺสโลกํ อาคโต ภเวยฺย, ตสฺสปิ ตตฺถ เอกํ, อิธ เอกนฺติ วารสฺส ลพฺภิตพฺพโต น ปเนวํ ทฎฺฐพฺพํฯ สกิํ อิมํ มนุสฺสโลกํ อาคจฺฉตีติ สกทาคามี อิธ ปตฺวา อิธ ปรินิพฺพายี, ตตฺถ ปตฺวา ตตฺถ ปรินิพฺพายี, ตตฺถ ปตฺวา อิธ ปรินิพฺพายี, อิธ ปตฺวา ตตฺถ ปรินิพฺพายีติ ปญฺจสุ สกทาคามีสุ ปญฺจมโก อิธ อธิเปฺปโตฯ ยทิ เอวํ อิธ ปตฺวา อิธ ปรินิพฺพายีติ อาทโย จตฺตาโร กถํ สกทาคามีนามาติฯ เต สกิํ ปุน อาคจฺฉตีติ วจนเตฺถน สกทาคามี นามฯ กามตณฺหาย สพฺพโส ปหีนตฺตา อิมํ กามธาตุํ อนาคจฺฉตีติ อนาคามี, นิจฺจํ พฺรหฺมโลเกเยว ปฎิสนฺธิ วเสน อาคจฺฉตีติ อธิปฺปาโยฯ ฌานิกสฺส เอวํ โหตุ, สุกฺขวิปสฺสกสฺส กถนฺติ โสปิ ฌานิโกว หุตฺวา คจฺฉติ ตสฺส หิ มคฺคนฺตเร สีหพฺยคฺฆาทีหิ หตสฺสาปิ ลกฺขณตฺตยํ อาโรเปตฺวา ฌานิโก หุตฺวาว มรณํ โหติ อยํ ปน รูปารูปภเวน เอกกฺขตฺตุปรโม นามฯ สตฺตกฺขตฺตุปรมาทโย อริยา รูปารูปโลเกสุ อเนกกฺขตฺตุปฎิสนฺธิกาปิ พฺรหฺมโลกสามเญฺญน เอกปฎิสนฺธิกา นาม โหนฺติฯ อรหา ปน ปาปกรเณ รหาภาวา ทกฺขิณํ อรหตฺตา ปุน ภวา ภินิพฺพตฺติยารหาภาวาตฺยาทินา วจนเตฺถน อรหา นามฯ โสปิ ติวิโธ ฌานิก สุกฺขวิปสฺสก สมสีสีวเสนฯ ตตฺถ ฌานิโก มเคฺคเนว อาคโต , โส ปฎิสมฺภิทาปฺปโตฺต นามฯ อปโรปิ ปุถุชฺชนเสกฺขสนฺตาเน ฌานิโก หุตฺวา ฌานํ ปาทกํ กตฺวา มคฺคํ อุปฺปาเทติ, โสปิ ฌานิโกวฯ สุกฺขวิปสฺสโก ปน กิเลสกฺขยมตฺตเมว มเคฺคน สห อนาคตฌานํ นาม นตฺถิ, ตํ ปจฺฉา ปริหายตีติปิ วทนฺติฯ สมสีสี ปน ติวิโธ โหติ อิริยาปถสมสีสี, โรคสมสีสี, ชีวิตสมสีสีติฯ ตตฺถ โย ฐานาทีสุ อิริยาปเถสุ เยเนว อิริยปเถน สมนฺนาคโต หุตฺวา วิปสฺสนํ อารภติ, เตเนว อิริยาปเถน อรหตฺตํ ปตฺวา ปรินิพฺพายติ อยํ อิริยาปถ

สมสีสี นามฯ โย ปน เอกํ โรคํ ปตฺวา อโนฺตโรเค เอว วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา เต เนว โรเคน ปรินิพฺพายติ อยํ โรคสมสีสิ นามฯ โย ปน เตรสสุ สีเสสุ กิเลสสีสํ อวิชฺชํ อรหตฺตมโคฺค ปริยาทิยติ, ปวตฺติสีสํ ชีวิตินฺทฺริยํ จุติจิตฺตํ ปริยาทิยติ, อยํ ชีวิตสมสีสีนามฯ ตตฺถ เตรส สีสานิ กตมานิ เตรส สีสานิฯ ปลิโพธสีสํ, ตณฺหาพนฺธนสีสํ, มานปรามาสสีสํ, ทิฏฺฐิวิเกฺขปสีสํ, อุทฺธจฺจกิเลสสีสํ, อวิชฺชาอธิโมกฺขสีสํ, สทฺธาปคฺคหสีสํ, วีริยอุปฏฺฐานสีสํ, สติอวิเกฺขปสีสํ, สมาธิทสฺสนสีสํ, ปญฺญาปวตฺติสีสํ, ชีวิตินฺทฺริยโคจรสีสํ, วิโมกฺขสงฺขารสีสนฺติฯ เอตฺถ จ อวิชฺชา ปริยาทายกํ มคฺคจิตฺตํ ชีวิตินฺทฺริยํ ปริยาทาตุํ สโกฺกติ, ชีวิตปริยาทายกํ จุติจิตฺตํ อวิชฺชํ ปริยาทาตุํ น สโกฺกติ, อวิชฺชา ปริยาทายกํ จิตฺตํ อญฺญํ, ชีวิตินฺทฺริยปริยาทายกํ จิตฺตํ อญฺญํฯ กถํ ปนิทํ สีสํ สมํ โหตีติฯ วารสมตาย, ยสฺมิญฺหิ วาเร มคฺควุฏฺฐานํ โหติ, โสตาปตฺติมเคฺค มคฺคผลนิพฺพานปหีนเสสกิเลสปจฺจเวกฺขณาวเสน ปญฺจ ปจฺจเวกฺขณานิ, ตถา สกทามิมเคฺค ปญฺจ, อนาคามิมเคฺค ปญฺจ, อรหตฺตมเคฺค เสสกิเลสาภาวา จตฺตารีติ เอกูนวีสติเม ปจฺจเวกฺขณญาเณ ปติฏฺฐาย ภวงฺคํ โอตริตฺวา ปรินิพฺพายโต อิมาย วารสมตาย อิทํ อุภยสีส ปริยาทานมฺปิ สมํ โหติ นามฯ อรหตฺตมเคฺค จ ปวตฺติสีสํ ชีวิตินฺทฺริยํ ปวตฺติโต วุฏฺฐหโนฺต มโคฺค จุติโต อุทฺธํ อปฺปวตฺติกรณวเสน ยทิปิ ปริยาทิยติฯ ยาว ปน จุติ, ตาว ปวตฺติสภาวโต ปวตฺติสีสํ ชีวิตินฺทฺริยํ จุติจิตฺตํ ปริยาทิยติ นามฯ กิเลสปริยาทาเนน มคฺคจิเตฺตน อตฺตโน อนนฺตรํ วิย นิปฺผาเทตพฺพา ปจฺจเวกฺขณวาราว ปริปุณฺณาฯ ปริปุณฺณวเสน ปหีนกิเลเส ปจฺจเวกฺขณโต กิเลสปริยาทานเสฺสว วาราติ วตฺตพฺพตํ อรหนฺติ, เตเนว กิเลสสีสํ อวิชฺชาปริยาทานญฺจ ปวตฺติสีสํ ชีวิตินฺทฺริยปริยาทานญฺจ สมํ กตฺวา อิมาย วารสมตาย กิเลสปริยาทานํ ชีวิตปริยาทานานํ อปุพฺพจริมตา เวทิตพฺพาติ วุตฺตํฯ สํยุตฺตฎฺฐกถายํ ปน ยสฺส ปุคฺคลสฺส อปุพฺพํ อจริมํ อาสวปริยาทานญฺจ โหติ ชีวิตปริยาทานญฺจ, อยํติ ปุคฺคโล สมสีสีฯ เอตฺถ จ ปวตฺติสีสํ กิเลสสีสนฺติ เทฺว สีสานิฯ ตตฺถ ปวตฺติสีสํ นาม ชีวิตินฺทฺริยํฯ กิเลสสีสํ นาม อวิชฺชาฯ เตสุ ชีวิตินฺทฺริยํ จุติจิตฺตํ เขเปติฯ อวิชฺชํ มคฺคจิตฺตํฯ ทฺวินฺนํ จิตฺตานํ เอกโต อุปฺปาโท นตฺถิฯ มคฺคานนฺตรํ ปน ผลํ, ผลานนฺตรํ ภวงฺคํ, ภวงฺคโต วุฏฺฐาย ปจฺจเวกฺขณํ ปริปุณฺณํ โหติ, ตํ อปริปุณฺณํ วาติฯ ติขิเณน อสินา สีเส ฉินฺทเนฺตปิ หิ เอโก วา เทฺว วา ปจฺจเวกฺขณวารา อวสฺสํ อุปฺปชฺชนฺติเยว, จิตฺตานํ ปน ลหุปริวตฺติตาย อาสวกฺขโย จ ชีวิตปริยาทานญฺจ เอกกฺขเณ วิย สญฺชายตี’ติ วุตฺตํฯ ตฏฺฐีกายญฺจ ‘‘ทฺวินฺนํ จิตฺตานนฺติ จุติจิตฺตมคฺคจิตฺตานํฯ ตนฺติ ปจฺจยเวกลฺลํฯ ปริปุณฺณํ ชวนจิตฺตานํ สตฺตกฺขตฺตุํ ปวตฺติยาฯ อปริปุณฺณํ ปญฺจกฺขตฺตุํ ปวตฺติยาฯ กิญฺจาปิ เอโก วา เทฺว วา ติ วุตฺตํ, ตํ ปน วจน สิลิฏฺฐวเสน วุตฺตํฯ ยาว เอกํ วา เทฺว วา ตทารมฺมณจิตฺตานีติ เหฏฺฐิมเนฺตน เทฺว ปวตฺตนฺตีติ วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ เอตฺถ จ ‘‘ปริปุณฺณํ ชวนจิตฺตานํ สตฺตกฺขตฺตุํ ปวตฺติยา, อปริปุณฺณํ ปญฺฉกฺขตฺตุํ ปวตฺติยา’’ติ อิมินา อฏฺฐกถาฎีกาวจเนน สมสีสีนํ ปจฺจเวกฺขณาวเสน มรณาสนฺนวีถิยํ ปริปุณฺณวเสน สตฺตกฺขตฺตุํ, อปริปุณฺณวเสน ปญฺจกฺขตฺตุํ กฺริยชวนานิ ชวนฺตีติ สนฺนิฏฺฐานเมตฺถาว คนฺตพฺพํฯ ‘‘อสมฺมูโฬฺห กาลํ กโรตี’’ติ วุตฺตตฺตา จ วิญฺญายติ สตฺตกฺขตฺตุํ ปริปุณฺณวเสน มรณาสนฺนกาเล ชวนปวตฺติฯ เอวญฺจ สติ ‘‘มนฺทปฺปวตฺติยํ ปน มรณกาลาทีสุ ปญฺจวารเมวา’’ติ เอตฺถ ‘‘มนฺทปฺปวตฺติย’’นฺติ วิเสสนํ สาตฺถกํ สิยาฯ ‘‘ปญฺจวารเมวา’’ติ เอตฺถ เอวกาเรน มนฺทปฺปวตฺติกาเล ฉสตฺตกฺขตฺตุํ นิวเตฺตติฯ อสมฺมูฬฺหกาเล ปน ฉสตฺตกฺขตฺตุมฺปิ อนุชานาติฯ กามาวจรชวนานญฺจ อนิยตปริมาณา พลวกาเลปิ ปริสมฺปุณฺณภาวา ตถา หิ ‘‘กามาวจรชวนานิพลวกาเล สตฺตกฺขตฺตุํ ฉกฺขตฺตุํ วา, มนฺทปฺปวตฺติยํ ปน มรณกาลาทีสุ ปญฺจวารเมวฯ ภควโต ยมกปาฏิหาริยกาลาทีสุ ลหุกปฺปวตฺติยํ จตฺตาริ ปญฺจวา ปจฺจเวกฺขณชวนจิตฺตานิ ภวนฺตี’’ติ อนิยมิตปฺปมาณวเสน อุปฺปตฺติภาโว อาคโต อิมสฺมิํ สมสีสินิเทฺทสวาเรปิ มรณาสนฺนวีถิจิตฺตสฺส วิสุํ อลพฺภนโต ปจฺจเวกฺขณเนฺตเยว ภวงฺคจิเตฺตน ปรินิพฺพานโต ปริปุณฺณวเสน สตฺต ชวนจิตฺตานิ ปาฏิ

กงฺขิตพฺพานีติ อมฺหากํ ขนฺติ วีมํสิตฺวา คเหตโพฺพ อิโต ยุตฺตตโร วา ปกาโร ลพฺภมาโน คเวสิตโพฺพฯ เอวํ ปรมตฺถสงฺฆวเสน จตฺตาริ ปุริสยุคานิ, อฎฺฐ ปุริสปุคฺคลา, จตฺตาลีสมฺปิปุคฺคลา อฎฺฐสตมฺปิ ปุริสปุคฺคลาติ สพฺพํ สโมธาเนตฺวา อิมสฺมิํ โลเก สโงฺฆปิ ทุลฺลโภติ เวทิตโพฺพ ตถา หิ อริยปุคฺคลา อติทุลฺลภาว สาสนสฺส วิชฺชมานกาเลปิ อิทานิ โสตาปนฺนสฺสาปิ อวิชฺชมานโต อยํ ปรมตฺถสงฺฆวิจารณาฯ สมฺมุติสโงฺฆ ปน ญตฺติจตุเตฺถน อุปสมฺปโนฺน ปุถุชฺชนสโงฺฆว, โสปิ ทุลฺลโภเยวฯ กสฺมา พุทฺธุปฺปาทกาเลเยว ลพฺภนโต ตถา หิ อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ ปเจฺจกพุทฺธานํ สตสหสฺสาทิคณเน อุปฺปชฺชมาเนปิ เตสํ สนฺติเก อุปสมฺปทาภาวสฺส อลพฺภมานโต ปเจฺจกพุทฺธานญฺหิ สนฺติเก ปพฺพชิตานํ กุลปุตฺตานํ สรณคมนกมฺมฎฺฐานสฺสาปิ ทาตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตาฯ ปเจฺจกพุทฺธา จ นาม มูคสฺส สุปินทสฺสนํ วิย อตฺตนา ปฎิลทฺธสจฺจธเมฺม ปเรสํ อาจิกฺขิตุํ น สโกฺกนฺติ, ตสฺมา เต ปพฺพาเชตฺวา กมฺมฎฺฐาเน นิโยเชตุํ อสมตฺถา ‘‘เอวํ เต นิวาเสตพฺพํ, เอวํ เต ปารุปิตพฺพ’’นฺติ อาทินานเยน อภิสมาจาริกเมว สิกฺขาเปสุํ ตสฺมา พุทฺธุปฺปาทกาเลเยว สมฺมุติสโงฺฆ ลพฺภติฯ อปิจ น เต ทุลฺลภาเยว โหนฺติ, อถ โข ตสฺมิํ อุทฺทิสฺส อปฺปมตฺตกสฺสาปิ กตาการสฺส อสเงฺขฺยยฺยผลาปิ โหนฺติ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา ‘‘ภวิสฺสนฺติ โข ปนานนฺท อนาคตมทฺธานํ โคตฺรภุโน กาสาวกณฺฐา ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา เตสุ ทุสฺสีเลสุ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทานํ ทสฺสนฺติ, ตทา ปาหํ อานนฺท สงฺฆคตํ ทกฺขิณํ อสเงฺขฺยยฺยํ อปฺปเมยฺยํ วทามิ น เตฺววาหํ อานนฺท เกนจิ ปริยาเยน สงฺฆคตา ทกฺขิณา ปาฎิปุคฺคลิกํ ทกฺขิณํ มหปฺผลนฺติ วทามี’’ติฯ ตถา หิ อุปริปณฺณาสเก ทกฺขิณวิภงฺควณฺณนายํ ‘‘กาสาวกณฺฐานํ สเงฺฆ ทิเนฺน ทกฺขิณาปิ คุณาสงฺขฺยาย อสเงฺขฺยยฺยา’’ติ วุตฺตํฯ สงฺฆคตทกฺขิณา หิ สเงฺฆ จิตฺตีการํ กาตุํ สโกฺกนฺตสฺส โหติฯ สเงฺฆ ปน จิตฺตีกาโร ทุกฺกโร โย หิ ‘‘สงฺฆคตํ ทกฺขิณํ ทสฺสามี’’ติ เทยฺยธมฺมํ ปฎิยาเทตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ภเนฺต สงฺฆํ อุทฺทิสฺส เอกํ เถรํ เทถา’ติ วทติ, อถ สงฺฆโต สามเณรํ ลภิตฺวา ‘‘สามเณโร เม ลโทฺธ’’ติ อญฺญถตฺตํ อาปชฺชติ, ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา น โหติฯ มหาเถรํ ลภิตฺวา ปิ ‘‘มหาเถโร เม ลโทฺธ’’ติ โสมนสฺสํ อุปฺปาเทนฺตสฺสาปิ น โหติเยวฯ ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา น โหติฯ โย ปน สามเณรํ อุปสมฺปนฺนํ วา ทหรํ วา เถรํ วา พาลํ วา ปณฺฑิตํ วา ยํกิญฺจิ สงฺฆโต ลภิตฺวา นิเพฺพมติโก หุตฺวา ‘‘สงฺฆสฺส ทมฺมี’’ติ สเงฺฆ จิตฺตีการํ กาตุํ สโกฺกติ, ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา นาม โหติฯ ปรสมุทฺทวาสิโน กิร เอวํ กโรนฺติ ตตฺถ หิ เอโก วิหารสฺสามิกุฎุมฺพิโก ‘‘สงฺฆคตํ ทกฺขิณํ ทสฺสามี’’ติ สงฺฆโต อุทฺทิสิตฺวา ‘‘เอกํ ภิกฺขุํ เทถา’’ติ ยาจิตฺวา โส เอกํ ทุสฺสีลภิกฺขุํ ลภิตฺวา นิสีทนฎฺฐานํ โอปุญฺชาเปตฺวา อาสนํ ปญฺญเปตฺวา อุปริ วิตานํ พนฺธิตฺวา คนฺธธูมปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา ปาเท โธวิตฺวา มเกฺขตฺวา พุทฺธสฺส นิปจฺจการํ กโรโนฺต วิย สเงฺฆ จิตฺตีกาเรน เทยฺยธมฺมํ อทาสิ โส ภิกฺขุ ปจฺฉาภตฺตํ วิหารํ ชคฺคนตฺถาย ‘‘กุทาลกํ เทถา’’ติ ฆรทฺวารํ อาคโต อุปาสโก นิสิโนฺนว กุทาลํ ปาเทน ขิปิตฺวา ‘‘คณฺหา’’ติ อทาสิ ตเมนํ มนุสฺสา อาหํสุ ‘‘ตุเมฺหหิ ปาโตว เอตสฺส กตสกฺกาโร วตฺตุํ น สกฺกา, อิทานิ อปจยมตฺตกมฺปิ นตฺถิ, กิํ นาเมต’’นฺติฯ อุปาสโก ‘‘สงฺฆสฺส โส อโยฺย จิตฺตีกาโร, น เอตสฺสา’’ติ อาหฯ กาสาวกณฺฐสงฺฆทิเนฺนทกฺขิณํ ปน โก โสเธติ, สาริปุตฺตโมคฺคลานาทโย อสีติมหาเถรา โสเธนฺติ อปิ จ เถรา จิรปรินิพฺพุตา, เถเร อาทิํ กตฺวา ยาวชฺชตนา ธรมานขีณาสวา โสเธนฺติเยว, ตถา หิ ทายกโต ปฎิคฺคาหโตปิ มหปฺผลํ โหติ ทานํฯ ทายกโต เวสฺสนฺตรชาตกํ กเถตพฺพํ เวสฺสนฺตโร หิ ทุสฺสีลสฺส ชูชกาพฺราหฺมณสฺส นยนสทิเส เทฺว ชาลีกณฺหาชิเน ปุเตฺต ทตฺวา ปถวิํ กเมฺปสิฯ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ อารพฺภ ปวตฺตเจตนาย มหนฺตภาเวน ปถวิํ กเมฺปสิฯ เอวํ ทายกโตปิ มหปฺผลํ โหติฯ ปฎิคฺคาหกโต ปน สาริปุตฺตเตฺถรสฺส ทิเนฺนโจรฆาตกวตฺถุ กเถตพฺพํ โจรฆาตโก นาม หิ สาวตฺถิยํ เอโก ชนปทปุริโส ปญฺจวีสติ วสฺสานิ โจรฆาตกกมฺมํ กตฺวา มหลฺลกกาเลปิ ติํส วสฺสานิ นาสิกวาเตเนว กณฺณนาสาทีนิ ฉินฺทิตฺวา โจรฆาตกกมฺมํ กโรนฺตเสฺสว ปญฺจปญฺญาส วสฺสานิ วีติวตฺตานิฯ โส มรณ มเญฺจ นิปโนฺนว อตฺต

โน กมฺมพเลน มหานิรเย นิพฺพตฺต วิย มหาสทฺทํ กตฺวา ทุกฺขิโต โหติ, ตสฺส สเทฺทน ภีตา มนุสฺสา อุภโต ปเสฺส เคหํ ฉเทฺฑตฺวา ปลายึสุฯ ตทา สาริปุตฺตเตฺถโร ทิพฺพจกฺขุ นา โลกํ โวโลเกโนฺต ตํ ทิสฺวา ตสฺส อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ ตสฺส เคหทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ โส กุชฺฌิตฺวา ติกฺขตฺตุํ นาสิกวาเตน วิสฺสชฺชมาโนปิ วิสฺสชฺชิตุํ อสโกฺกโนฺต อติวิโรจมานํ เถรํ ทิสฺวา อติวิย ปสีทิตฺวา อตฺตโน อตฺถาย สมฺปาทิตํ ปายาสํ อทาสิฯ เถโรปิ มงฺคลํ วเฑฺฒตฺวา ปกฺกมิฯ โจรฆาตโก เถรสฺส ทินฺนทานํ อนุสฺสริตฺวา สเคฺค นิพฺพตฺติ, เอวํ ปฏิคฺคาหกโตปิ มหปฺผลํ โหติฯ อุภยโตปิ มหปฺผลํ, อนาถปิณฺฑิกวิสาขาทโย พุทฺธปฺปมุขสฺส ทินฺนทานํ เวทิตพฺพํฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตาฯ

‘‘ตถาคเต จ สมฺพุเทฺธ, อถวา ตสฺส สาวเก;
นตฺถิ จิเตฺต ปสนฺนมฺหิ, อปฺปกา นาม ทกฺขิณาฯ

เอวํ อจินฺติยา พุทฺธา, พุทฺธธมฺมา อจินฺติยา;
อจินฺติเย ปสนฺนานํ, วิปาโก โหติ อจินฺติโย’’ติฯ

เอวํ อุภยวเสน มหปฺผลภาโว เวทิตโพฺพฯ ทายกโตปิ ปฏิคฺคาหกโตปิ นิปฺผลเมวฯ เสยฺยถาปิ มกฺขลิโคสาลฉสตฺถาราทีนํ อตฺตโน อุปาสกมิจฺฉาทิฏฺฐีหิ ปูชาวิเสสา วุตฺตเญฺหตํ ภควตาฯ

‘‘มาเส มาเส กุสเคฺคน, พาโล ภุเญฺชยฺย โภชนํ;
น โส สงฺขตธมฺมานํ, กลํ นาคฺฆติ โสฬสิ’’นฺติฯ

เตเนวาห ภควา จตฺตาริมานิ อานนฺท ทกฺขิณวิสุทฺธิโย’’ติฯ อิมานิ ตีณิ พุทฺธธมฺมสงฺฆรตนานิ สาธูนํ รติชนนเตฺถน รตนานิ นามฯ

วุตฺตเญฺหตํฯ

‘‘จิตฺตีกตํ มหคฺฆญฺจ, อตุลํ ทุลฺลภทสฺสนํ;
อโนมสตฺตปริโภคํ, รตนํ เตน วุจฺจตี’’ติฯ

รตนญฺจ นาม ทุวิธํ สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกวเสนฯ ตตฺถ อวิญฺญาณกํ จกฺกรตนํ, มณิรตนํ ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อนินฺทฺริยพทฺธสุวณฺณรชตาทิฯ สวิญฺญาณกํ หตฺถิอสฺสรตนาทิปริณายกรตนปริโยสานํ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ อินฺทฺริยพทฺธํฯ เอวํ ทุวิเธ เจตฺถ สวิญฺญาณกรตนํ อคฺคมกฺขายติ, กสฺมา ยสฺมา อวิญฺญาณกํ สุวณฺณรชตมณิมุตฺตาทิรตนํ สวิญฺญาณกานํ หตฺถิรตนาทีนํ อลงฺการตฺถาย อุปนียติฯ สวิญฺญาณกรตนมฺปิ ทุวิธํ ติรจฺฉานคตรตนํ มนุสฺสรตนญฺจฯ ตตฺถ มนุสฺสรตนํ อคฺคมกฺขายติฯ กสฺมา ยสฺมา ติรจฺฉานคตรตนํ มนุสฺสรตนสฺส โอปวยฺหํ โหติฯ มนุสฺสรตนมฺปิ ทุวิธํ อิตฺถิรตนํ ปุริสรตนญฺจฯ ตตฺถ ปุริสรตนํ อคฺคมกฺขายติฯ กสฺมา ยสฺมา อิตฺถิรตนํ ปุริสรตนสฺส ปริจาริกตฺตํ อาปชฺชติฯ ปุริสรตนมฺปิ ทุวิธํ อคาริกรตนํ อนคาริกรตนญฺจ ตตฺถ อนคาริกรตนํ อคฺคมกฺขายติฯ กสฺมา ยสฺมา อคาริกรตเนสุ อโคฺค จกฺกวตฺตีปิ สีลาทิคุณยุตฺตํ อนคาริกรตนํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อุปฏฺฐหิตฺวา ปยิรุปาสิตฺวา ทิพฺพมานุสฺสิกา สมฺปตฺติโย ปาปุณิตฺวา อเนฺต นิพฺพานสมฺปตฺตึ ปาปุณาติฯ อนคาริกรตนมฺปิ ทุวิธํ อริยปุถุชฺชนวเสนฯ อริยรตนมฺปิ ทุวิธํ เสกฺขาเสกฺขวเสนฯ อเสกฺขรตนมฺปิ ทุวิธํ สุกฺขวิปสฺสกสมถยานิกวเสนฯ สมถยานิกรตนมฺปิ ทุวิธํ สาวกปารมิปฺปตฺตมปตฺตญฺจฯ ตตฺถ สาวกปารมิปฺปตฺตํ

อคฺคมกฺขายติฯ กสฺมา คุณมหตฺตตายฯ สาวกปารมิปฺปตฺตรตนโตปิ ปเจฺจกพุทฺธรตนํ อคฺคมกฺขายติฯ กสฺมา คุณมหตฺตตายฯ สาริปุตฺตโมคฺคลานสทิสาปิ หิ อเนกสตา สาวกา ปเจฺจกพุทฺธสฺส คุณานํ สตภาคมฺปิ น อุปเนนฺติฯ ปเจฺจกพุทฺธโต สมฺพุทฺธรตนํ อคฺคมกฺขายติฯ กสฺมา คุณมหตฺตตาย สกลมฺปิ ชมฺพุทีปํ ปลฺลเงฺก น ปลฺลงฺกํ ฆเฏฺฏโนฺต นิสินฺนา ปเจฺจกสมฺพุทฺธา เอกสฺส คุณานํ เนว สงฺขฺยํ กลํ คณนภาคํ อุปเนนฺติ, วุตฺตเญฺหตํ ภควตา ‘‘ยาวตา ภิกฺขเว สตฺตา อปทา วา…เป.… ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายตี’’ติ อาทิฯ เอวํ ‘‘พุโทฺธ จ ทุลฺลโภ โลเก, สทฺธมฺมสวนมฺปิ จ, สโงฺฆ จ ทุลฺลโภ โลเก’’ติ อิเมสํ ติณฺณํ ปทานํ อตฺถุทฺธารวเสน สพฺพโส อโตฺถ วุโตฺตเยว โหติฯ

อิติ สาครพุทฺธิเตฺถรวิรจิเต สีมวิโสธเน สงฺฆวณฺณนาย

สมสีสิกโณฺฑ จตุโตฺถ ปริเจฺฉโทฯ

# ปกิณฺณกกโณฺฑ

อิทานิ สปฺปุริสาติ ทุลฺลภาติ อิมสฺส สํวณฺณนากฺกโม สมฺปตฺโต ตถา หิ โลเก สปฺปุริสาปิ อติทุลฺลภาเยวฯ สปฺปุริสาติ กลฺยาณคุณสมฺปนฺนา อุตฺตมปุริสาฯ เต นิสฺสาย ชาติธมฺมา สตฺตา ชาติยา, มรณธมฺมา สตฺตา มรณโต มุจฺจนฺติ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา ‘‘มมญฺหิ อานนฺท กลฺยาณมิตฺตํ อาคมฺม ชาติยา ปริมุจฺจนฺติ, ชราธมฺมา สตฺตา ชราย มุจฺจนฺตี’’ติ อาทิ วจนโต ปน สมฺมาสมฺพุทฺโธเยว สพฺพาการสมฺปนฺโน กลฺยาณมิตฺโต นามฯ ตํ อลภเนฺตน สาริปุตฺตโมคฺคลานาทโย อริยปุคฺคลา วาฯ เตปิ อลภเนฺตน เอกนฺตชหิตํ สิวฎฺฐิกํ กลฺยาณมิตฺตํ ลภิตพฺพํ, วุตฺตเญฺหตํ โปราเณหิฯ

> ‘‘ปิโย ครุ ภาวนีโย, วตฺตา จ วจนกฺขโม;
> คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา, โนจาฐาเน นิโยชเย’’ติฯ

เอวมาทิคุณสมนฺนาคโต วฑฺฒิปเกฺข ฐิตปณฺฑิตปุคฺคโล โลเก ทุลฺลโภวฯ กตโม ปณฺฑิตปุคฺคโล พุทฺธปเจฺจกพุทฺธา อสีติ จ มหาสาวกา อเญฺญ จ ตถาคตสฺส สาวกา สุเนตฺตมหาโควินฺทวิธุรสรภงฺคมโหสธสุตโสมนิมิราชอโยฆรกุมารก อกตฺติปณฺฑิตาทโย จ ปณฺฑิตาติ เวทิตพฺพาฯ เต ภเย วิย รกฺขา, อนฺธกาเร วิย ปทีปา, ขุปฺปิปาสาทิทุกฺขาภิภเว วิย อนฺนปานาทิปฎิลาโภ, อตฺตโน วจนกรานํ สพฺพภยอุปทฺทวูปสคฺควิทฺธํสนสมตฺถา โหนฺติ ตถา หิ ตถาคตํ อาคมฺม อสเงฺขฺยยฺยา อปริมาณา เทวมนุสฺสา อาสวกฺขยํ ปตฺตา พฺรหฺมโลเก ปติฎฺฐิตา, เทวโลเก อุปฺปนฺนาฯ สาริปุตฺตเตฺถเร จิตฺตํ ปสาเทตฺวา จตูหิ จ ปจฺจเยหิ เถรํ อุปฎฺฐหิตฺวา อสีติ กุสลหสฺสานิ สเคฺค นิพฺพตฺตานิ, ตถา มหาโมคฺคลานมหากสฺสปปภุติ สุเนตฺตสฺส สตฺถุโน สาวกา อเปฺปกเจฺจ พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชึสุ, อเปฺปกเจฺจ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ…เป…. อเปฺปกเจฺจ คหปติมหาสาลกุลานํ สหพฺยตํ อุปฺปชฺชึสุ, วุตฺตเญฺหตํ ‘‘นตฺถิ ภิกฺขเว ปณฺฑิตโต ภยํ, นตฺถิ ปณฺฑิตโต อุปทฺทโว, นตฺถิ ปณฺฑิตโต อุปสโคฺค’’ติฯ อปิจ ตคฺครมาลาทิคนฺธภณฺฑสทิโส ปณฺฑิโต, ตคฺครมาลาทิคนฺธภณฺฑปลิเวฐนปตฺตสทิโส ตทุปเสวี วุตฺตเญฺหตํ นารทชาตเกฯ

> ‘‘ตคฺครญฺจ ปลาเสน, โย นโร อุปนยฺหติ;
> ปตฺตาปิ สุรภิ วายนฺติ, เอวํ ธีรูปเสวนา’’ติฯ

อกิตฺติปณฺฑิโต สเกฺกน เทวานมิเนฺทน วเร ทิยฺยมาเน เอวมาห

> ‘‘ธีรํ ปเสฺส สุเณ ธีรํ, ธีเรน สห สํวเส;
> ธีเรนา’ลาปสลฺลาปํ, ตํ กเร ตญฺจ โรจเยฯ
>
> กึ นุ เต อกรํ ธีโร, วท กสฺสป การณํ;
> เกน กสฺสป ธีรสฺส, ทสฺสนํ อภิกงฺขสิฯ
>
> นยํ นยติ เมธาวี, อธุรายํ น ยุญฺชติ;
> สนโร เสยฺยโส โหติ, สมฺมา วุโตฺต น กุปฺปติ;
> วินยํ โส ปชานาติ, สาธุ เตน สมาคโม’’ติฯ

อปิจ เตปิ สปฺปุริเส สงฺคมฺม อสฺสุตปุพฺพมฺปิ อุภยโลกหิตาวหํ วาจํ สุยฺยเตว, วุตฺตมฺปิ เจตํฯ

“สุภาสิตํ อุตฺตมมาหุ สนฺโต, ธมฺมํ ภเณ นาธมฺมํ ตํ ทุติยํ;
ปิยํ ภเณ นาปฺปิยํ ตํ ตติยํ, สจฺจํ ภเณ นาลีกํ ตํ จตุตฺถ”นฺติ จฯ

“ยํ พุทฺโธ ภาสติ วาจํ, เขมํ นิพฺพานปตฺติยา;
ทุกฺขสฺสนฺตกิริยาย, สา เว วาจานมุตฺตมา”ติฯ

สปฺปุริสูปนิสฺสยเสวนปจฺจยาเยว ทานาทิกุสลสมาโยเคน อปายทุกฺขโต มุจฺจนฺติ วุตฺตเญฺหตํ “อปิจ เนรยิกาทิทุกฺขปริตฺตาณโต ปุญฺญานิ เอว ปาณีนํ พหูปการานิ, ยโต เต สมฺปิ อุปการานุสฺสรณตา กตญฺญุตา สปฺปุริเสหิ ปสํสนียาทินานปฺปการวิเสสาธิคมเหตูจ โหนฺติ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา, “เทฺว เม ภิกฺขเว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมึ, กตเม เทฺว, โย จ ปุพฺพการี, โย จ กตญฺญุ กตเวที”ติฯ อปิจ วิธุรมโหสธชาตกาทิกาเลปิ อิธโลกปรโลกสมฺปตฺติ อตฺถเมว อตฺตโน วจนกเร สมฺมา โยเชนฺติฯ อนากุลกมฺมนฺตาธิฏฺฐาเนน กาลญฺญุตาย ปติรูปการิตาย อนลสตาย อุฏฺฐานวีริยสมตาย อพฺยสนิยตาจ กาลานติกฺกมนอปฺปติรูปกรณอกรณสิถิลกรณาหิ อกุสลาทีหิ รหิตกสิโครกฺขวาณิชฺชาทโย กมฺมนฺตา, เอเต อตฺตโน วา ปุตฺตทารสฺส วา ทาสกมฺมกรานํ วา พฺยตฺตตาย เอวํ ปโยชิตา ทิเฏฺฐว ธเมฺม ธนธญฺญวิตฺติ ปฏิลาภเหตู โหนฺติ, วุตฺตเญฺหตํ ภควตาฯ

ปติรูปการีริ ธุรวา, อุฏฺฐานตา วินฺทเต ธนนฺติ จ;
น ทิวา โสปฺปสีเล, รตฺตึ อุฏฺฐานทสฺสินา;
นิจฺจปฺปมเตฺตน โสเณฺฑน, สกฺกา อาวสิตุํ ฆรํฯ

อตีสิตํ อติอุณฺหํ, อติสารมิทํ อหุ;
อิติ วิสฺสฏฺฐกมฺมเนฺต, อตฺถา อเจฺจนฺติ มาณเวฯ

โย จ สีตญฺจ อุณฺหญฺจ; ติณานิ โย น มญฺญติ;
สปฺปุริสกิจฺจานิ, โส สุขํ น วิหายตี”ติ จฯ

โภเค สํหรมานสฺส, ปรเสฺสว อิรยโต;
โภคา สนฺนิจยํ ยนฺติ, วมฺมิโกวูปจียตีติฯ

เอวมาทิปฺปเภทา สปฺปุริสา โลเก อติทุลฺลภาวฯ ตพฺพิคเมน ทุปฺปุริสา พาลชนา อคเวสโนฺตปิ ลพฺภเนฺตว เต พาลา อตฺตานํ เสวมาเน ปรชเน สํสารทุเกฺขเยว โอสีเทนฺติ ภวโต วุฏฺฐานํ น เทนฺติ ตถา หิ ปูรณกสฺสปาทโย ฉสตฺถารา เทวทตฺตโกกาลิก-โมทกติสฺส ขณฺฑเทวิยาปุตฺตสมุทฺททตฺตจิญฺจมาณวิกาทโย อตีตกาเล จ ทีฆทุกฺขสฺส ลาภาติ อิเม อเญฺญ จ เอวรูปา สตฺตา พาลา อคฺคิปทิตฺตมิว อคารํ อตฺตนา ทุคฺคหิเตน อตฺตานญฺจ อตฺตโน วจนการเก จ วินาเสนฺติ ตถา หิ เทวทตฺตมาคมฺม ราชา อชาตสตฺตุ-โกกาลิกาทโย ตทเญฺญปิ ปุคฺคลา อปาเย นิพฺพตฺตนฺติฯ ราชา อชาตสตฺตุ สามญฺญผลสุตฺตนฺตสวนกาเล ยทิ ปิตรํ อฆาเตยฺย, โสตาปโนฺน ภเวยฺย ปิตรํ ฆาติตตฺตา มคฺคผลมฺปิ อปฺปตฺวา โลหกุมฺภิยํ สฏฺฐิวสฺสสหสฺสานิ ปจฺจิตฺวา มุจฺจิสฺสติ อนาคเตปิ ปเจฺจกพุทฺโธ ภวิสฺสติฯ โกกาลิโกปิ สาริปุตฺตโมคฺคลานเตฺถเร อนปจายิตฺวา มหานิรเย ปทุมคณนาย ปจฺจโนกาเส นิรยปเทเส ปทุมนิรเย…เป….

ปทุมํ โข ปน อญฺญตโร ภิกฺขุ นิรยํ โกกาลิโก ภิกฺขุ อุปปนฺโน สาริปุตฺตโมคฺคลาเนสุ จิตฺตํ อาฆาเตตฺวา''ติ อาหฯ ตตฺถ อญฺญตโร ภิกฺขูติ นามโคเตฺตน อปากฏฺ ''กึ ว ทีฆํ นุโข ภเนฺต ปทุเม นิรเย อายุปฺปมาณ''นฺติ ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา นิสินฺนํ เอกํ ภิกฺขุํ เอวมาห ''ทีฆํ โข ภิกฺขุ นิรเย อายุปฺปมาณํ, ตํ น สุกรํ สงฺขาตุํ เอตฺตกานิ วสฺสานีติ วา เอตฺตกานิ วสฺสสตานีติ วา เอตฺตกานิ วสฺสสหสฺสานีติ วา เอตฺตกานิ วสฺสสตสหสฺสานี''ติ วา สกฺกา ปน ภเนฺต อุปมํ กาตุนฺติฯ ''สกฺกา ภิกฺขู''ติ ภควา อโวจฯ เสยฺยถาปิ ภิกฺขุ วีสติขาริโก โกสลโก ติลวาโห โหติ, ตโต ปุริโส วสฺสสตสฺส วสฺสสหสฺสสฺส อจฺจเยน เอกเมกํ ติลํ อุทฺธเรยฺย, ขิปฺปตรํ โข โส ภิกฺขุ วีสติขาริโก โกสลโก ติลวาโห อิมินา อุปกฺกเมน ปริกฺขยํ ปริยาทานํ คเจฺฉยฺย, น เตฺวว เอโก อพฺพุโท นิรโยฯ เสยฺยถาปิ ภิกฺขุ วีส อพฺพุโท นิรโย, เอวเมโก นิรพฺพุโท นิรโย''ติ อาทิฯ วีสติขาริโก ติ มาคธิเกน ปเตฺถน จตฺตาโร ปตฺถา โกสลรเฎฺฐ เอโก ปโตฺถ โหติฯ เตน ปเตฺถน จตฺตาโร ปตฺถา อาฬฺหกํฯ จตฺตาริ อาฬฺหกานิ โทณํฯ จตุโทณา มานิกาฯ จตุมานิกา ขารีฯ ตาย ขาริยา วีสติขาริโก ติลวาโหฯ ติลวาโหติ ติลสกฎฺฯ อพฺพุโท นิรโยติ อพฺพุโท นาม เอโก ปเจฺจกนิรโย นตฺถิ, อวีจิมฺหิ เอว ปน อพฺพุทคณนาย ปจฺจโนกาโส ''อพฺพุโท นิรโย''ติ วุโตฺตฯ เอส นโย นิรพฺพุทาทีสุปิฯ ตตฺถ วสฺสคณนาปิ เอวํ เวทิตพฺพา ยถาห ''สตํสตสหสฺสานิ โกฏิ โหติ เอวํ สตํสหสฺสโกฏิโย ปโกฏิ นามฯ สตํสตสหสฺสปโกฏิโย โกฏิปโกฏิ นามฯ สตํ สตสหสฺสโกฏิปโกฏิโย นหุตํฯ สตํสตสหสฺสนหุตานิ นินฺนหุตํฯ สตํสตสหสฺสนินฺนหุตานิ เอโก อพฺพุโทฯ ตโต วีสติคุโณ นิรพฺพุโทฯ เอส นโย สพฺพตฺถ อยญฺจ คณนา อปริจิตานํ ทุกฺกรา''ติ วุตฺตํ ตํ น สุกรํ สงฺขาตุ'นฺติ เกจิ ปน ตตฺถ ปริเทวนานเตฺตนปิ กมฺมกรณนานเตฺตนปิ อิมานิ นามานิ ลทฺธานีติ วทนฺติฯ อปเรปิ วานการเณหีติ ฏีกาเนตฺติฯ ยถา จ ทีฆวิทสฺสอาฆาตา จ พุทฺธนฺตรํ สฏฺฐิโยชนมเตฺตน อตฺตภาเวน อุตฺตาโน ปติโต มหานิรเย ปจฺจติ ยถา จ, ตสฺส ทิฏฺฐิอภิรุจิตานิ ปญฺจ กุลสตานิ ตเสฺสว สหพฺยตํ อุปปนฺนานิ มหานิรเย ปจฺจนฺติฯ วุตฺตเญฺจตํ ภควตา ''เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว นฬาคารํ วา ติณาคารํ วา อคฺคิผุโฏฺฐ กูฏาคารานิ ทหติ อุลฺลิตฺตาวลิตฺตานิ นิวาตานิ ผุสิตคฺคฬานิ ปิหิต วาตปานานิ เอวเมว โข ภิกฺขเว ยานิกานิจิ ภยานิ อุปฺปชฺชนฺติ, สพฺพานิ พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ, โน ปณฺฑิตโต เยเกจิ อุปทฺทวา อุปฺปชฺชนฺติ, โน ปณฺฑิตโต, เยเกจิ อุปสคฺคา...เป.... โน ปณฺฑิตโตฯ อิติ โข ภิกฺขเว สปฺปฏิภโย พาโล อปฺปฏิภโย ปณฺฑิโต สอุปทฺทโว พาโล อนุปทฺทโว ปณฺฑิโต, สอุปสโคฺค พาโล อนุปสโคฺค ปณฺฑิโตติฯ อปิ จ ปูติมจฺฉสทิโส พาโล, ปูติมจฺฉพทฺธปตฺต ปุติสทิโส โหติ ตทุปเสวีฯ ฉฑฺฑนียตํ ชิคุจฺฉนียตญฺจ อาปชฺชติ วิญฺญูนํ วุตฺตมฺปิ เจตํ นารทชาตเกฯ

''ปูติมจฺฉํ กุสเคฺคน, โย นโร อุปนยฺหติ;<br>
กุสาปิ ปูติ วายนฺติ, เอวํ พาลูปเสวนา''ติฯ

อกตฺติปณฺฑิโตจาปิ สเกฺกน เทวานมิเนฺทน วเร ทิยฺยมาเน เอวมาห

''พาลํ น ปเสฺส น สุเณ, น จ พาเลน สํวเส;<br>
พาเลนา'ลฺลาปสลฺลาปํ, น กเร น จ โรจเยฯ

กินฺนุ เต อกรํ พาโล, วท กสฺสป การณํ;<br>
เกน กสฺสป พาลสฺส, ทสฺสนํ นาภิกงฺขสิฯ

อนยํ นยติ ทุเมฺมโธ, อธุรายํ นิยุญฺชติ;<br>
ทุนฺนโย เสยฺยโส โหติ, สมฺมา วุโตฺต ปกุปฺปติ;<br>
วินยํ โส น ชานาติ, สาธุ ตสฺส อทสฺสน''นฺติฯ

เอวํ พาลทุชฺชนสํสคฺควเสเนว สพฺพานิ ภยุปทฺทวานิ อุปฺปชฺชนฺติ, โน ปณฺฑิตเสวนวเสนาติสพฺพโส สปฺปุริสา อติทุลฺลภาวฯ

อิทานิฯ

‘‘ทุลฺลภญฺจ มนุสฺสตฺตํ, พุทฺธุปฺปาโท จ ทุลฺลโภ;
ทุลฺลภา ขณสมฺปตฺติ, สทฺธมฺโม ปรมทุลฺลโภ’’ติฯ

อิมิสฺสา คาถาย วณฺณนากฺกโม สมฺปโตฺตฯ ตตฺถ **ทุลฺลภญฺจ มนุสฺสตฺตน**ฺติ มนุสฺสภาโวปิ ทุลฺลโภเยว มนุสฺสสฺส ทุลฺลภภาโว กาณกจฺฉโปปมาทีหิ เวทิตโพฺพ เอโก กิร กสฺสโก คงฺคาตีเร ตีณิ สํวจฺฉรานิ กสิตฺวา กิญฺจิมตฺตมฺปิ อลภิตฺวา นงฺคลผาลํ เทฺวธา ภินฺทิตฺวา คงฺคายํ ขิปิ เตน คงฺคานทิยา วาเหน เอโก อุทฺธํ เอโก เหฎฺฐาติ เอวํ เทฺว นงฺคลผาลกา คงฺคายํ วุยฺหนฺตา จิเรน เอโก อุทฺธํ เอโก เหฎฺฐาติ เทฺว เอกโต หุตฺวา ปากติกา ยุชฺชนฺติ ตสฺมิํ ขเณ วสฺสสตวสฺสสหสฺสจฺจเยน เอกวารํ อุมฺมุชฺชมาโน กาณกจฺฉโป อุมฺมุชฺชมานกฺขเณ ตสฺส คีวา ทฺวินฺนํ นงฺคลผาลานมนฺตเร โหติ อยํ กาโล ทุลฺลโภว เอวเมว มนุสฺสตฺตภาโวปิ ทุลฺลโภเยว ตถาหิ มนุสฺสตฺตภาวํ อลภิตฺวาว นิรยเปตอสุรกายติรจฺฉานภูมีสุเยว สํสริตฺวา สีสมฺปิ อุกฺขิปิตุํ อลภนฺตา เอกพุทฺธนฺตรา เทฺว พุทฺธนฺตรา ตโย พุทฺธนฺตรา จตฺตาโร พุทฺธนฺตรา เอกาสเงฺขฺยยฺยวเสน นิรเย ปจฺจนกสตฺตานํ คณนปถํ วีติวตฺตา, ตถา เปตอสุรกายติรจฺฉานภูมีสุปิ อติขุทฺทเกน อตฺตภาเวน ติลพีชสาสปพีชสฺส จตุปญฺจฉสตฺตอฎฺฐกลภาคมเตฺตเนว องฺคุลิยา ปติฎฺฐิตฎฺฐานมเตฺตเยว ภูมิปเทเส นิสินฺนานํ อติขุทฺทกสตฺตานํ คณนปถมฺปิ วีติวตฺตา เต หิ คณิตุํ อิทฺธิมนฺตปุคฺคเล ฐเปตฺวา อโญฺญ โก นาม สกฺขิสฺสติ เตหิ โมหนฺธภาเวน กณฺหสุกฺกปกฺขมฺปิ อชานนฺตา อเนเกสุ พุทฺธสเตสุ วา พุทฺธสหเสฺสสุ วา อุปฺปชฺชมาเนสุปิ พุโทฺธติ สทฺทํ อสุตฺวา วีติวตฺตา, เอวํ มนุสฺสตฺตภาโวปิ ทุลฺลโภเยวฯ มนุสฺสตฺตภาเว ลภมาเนปิ พุทฺธุปฺปาทกาโล อติทุลฺลโภวฯ พุทฺธุปฺปาทกาเลปิ สมฺมาทิฎฺฐิ หุตฺวา กุสลูปปตฺติสงฺขาตา ขณสมฺปตฺติ ทุลฺลภาว, สทฺธมฺมเทสกสฺสาปิ ทุลฺลภตฺตา, ตสฺมิมฺปิ สติ องฺควิกลภาเวน สทฺธมฺมสวนสฺสาปิ ทุลฺลภตฺตาติ เอวมาทิปฺปเภทา มนุสฺสตฺตภาวาทิกา ขณสมฺปตฺติโย ทุลฺลภาติ เวทิตพฺพาฯ **ทุลฺลภา ขณสมฺปตฺตี**ติ กุสลูปปตฺติสงฺขาตา ขณสมฺปตฺติ ทุลฺลภาเยว ตถาหิ ปจฺจนฺตวิสย อรูปอสญฺญสตฺตติรจฺฉานเปตเนรยิกกาเล วา มชฺฌิมเทเสปิ จกฺขาทิองฺควิกเลวา ปริปุณฺณองฺคภาเวปิ มิจฺฉาทิฎฺฐิภูตา วา กุสลูปปตฺติสงฺขาตา ขณา น โหนฺติ ปจฺจนฺตวิสเย หิ ปวตฺตา ชนา ปาณาติปาตาทิทสอกุสลกมฺมปเถเยว รมนฺติ อภิรมนฺติ, จณฺฑสภาวา จ เต โหนฺติ, รตนตฺตยคุณมฺปิ น ชานนฺติฯ อรูปิโนปิ ปุคฺคลา ปรโตโฆสวิรหิตตฺตา โสตาปตฺติมคฺคปฎิลาโภปิ เตสํ นตฺถิ, พุทฺธทสฺสนาทีนิปิ น ลภนฺติฯ อสญฺญสตฺตติรจฺฉานเปตเนรยิกกาเลสุ ปน ปเคว ปูริตปารมีนํ สตฺตานํ ปวตฺตนมฺปิ อโพฺพหาริกํ, สมฺมาทิฎฺฐิกุเล ชายมานาปิ จกฺขุวิกเลน พุทฺธสงฺฆรตนานํ อทสฺสนํ, โสตวิกเลน ธมฺมสวนโตปิ หายติ เอฬมูคาทิภาเวน กุสลสมาทานา น โหนฺติฯ องฺคสมฺปเนฺนปิ มิจฺฉาทิฎฺฐิภาเวน ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขณอสีติอนุพฺยญฺชนพฺยามปฺปภาปริกฺขิตฺตํ สพฺพชนานํ นยนรสายตนภูตํ สพฺพญฺญุพุทฺธมฺปิ ทิสฺวา ปสาทโสเมฺมน จกฺขุนา โอโลเกตพฺพมฺปิ น มญฺญนฺติ มโนปโทสวเสเนว ยุคฺคาหา หุตฺวา ยมกปาฎิหาริยกาลาทีสุ อเนเกปิ มิจฺฉาทิฎฺฐิโน มหานิรเย อุปฺปชฺชนฺติฯ เอวํ กุสลูปปตฺติขณสมฺปตฺติปิ ทุลฺลภาเยวฯ

‘‘ทุลฺลภญฺจ มนุสฺสตฺตํ, พุทฺธุปฺปาโท จ ทุลฺลโภ;
ทุลฺลภา ขณสมฺปตฺติ, สทฺธมฺโม ปรมทุลฺลโภ’’ติฯ

อิมิสฺสา คาถาย อโตฺถ วุโตฺตเยวฯ

อิติ สาครพุทฺธิเตฺถรวิรจิเต สีมวิโสธเน

ปกิณฺณกกโณฺฑ นาม ปญฺจโม ปริเจฺฉโทฯ

เอวํ สตฺถุปรินิพฺพานโต วสฺสสตจฺจเยน ปติฎฺฐิเต อิสินา การิตตฺตา' อิสินคร'นฺติ ลทฺธนาเม ทฺวตฺตปาทิภูปาลานํ นิวาสฎฺฐานภูเต สีริเขตฺตนคเร เอราวติยา นทิยา ปาริมตีรภูเต ปพฺพตสานุมฺหิ ปติฎฺฐิตสฺส กญฺจนวรมหาถูปสฺส ทายกสฺส สตฺวิวมหาธมฺมรโญฺญ กาเล สาสนสฺส ทฺวิสหสฺสสตาธิกเอกตึสติเม วเสฺส สาสเน ปฎิลทฺธสทฺธานํ กุลปุตฺตานํ มหาชานิกรณวเสน วิมติวิโนทนิยา วุตฺตวจนํ สทฺทยุตฺติอตฺถยุตฺติวเสน สาธุกํ อวิจินิตฺวา นทิยา อุทกุเกฺขปํ อกตฺวา อุปสมฺปทา กมฺมสฺส การิตตฺตา สาสเน ปราชยมาปเนฺน กุลปุเตฺต อุปารมฺภกรณวเสน สีมวิปตฺติหารโก สีมสมฺปตฺติปฺปกาสโก คโนฺถ ปวตฺตติฯ

เอตฺตาวตา จ สิริเขตฺตนครโคจรคาเมน สตฺวิวมหาธมฺมราชคุรุภูเตน มหาเวยฺยากรเณน ติปิฎกธเรน'สทฺธมฺมโกวิโท'ติ ปากฎ นามเธเยฺยน มหาเถเรน อุปชฺฌาโย หุตฺวา ปญฺญาธิปตีนํ นิวาสภูเต ปจฺฉิมชินจกฺกสาสนวเร วาสิคณาจริเยน คณวาจเกน วินยธเรน มหาสามินา จ, ราชคุรุนา ติปิฎกนาคเตฺถเรน จ อาจริโย หุตฺวา เวชฺชกมฺมชงฺฆเปสนกมฺมาทิวเสน อเนสนํ ปหาย สมฺมา อาชีเวน วิสุทฺธาชีเวหิ สงฺฆคเณหิ การกสงฺฆา หุตฺวา สิริเขตฺตนครสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค ทีฆปพฺพตสานุมฺหิ เอราวติยา นทิยา ตีเร วาลิกปุฬิเน สีมาเปกฺขาย สห อุทกุเกฺขปํ กตฺวา ปวตฺตาย อุทกุเกฺขปสีมาย ทสธา พฺยญฺชนวิปตฺตึ อกตฺวา ฐานารเหน ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมน อุปสมฺปทาย วีสติวเสฺสน **สาครพุทฺธี**ติ ครูหิ คหิตนามเธเยฺยน ภิกฺขุนา รจิโต สาสนวิปตฺติหารโก สีมวิโสธนี นาม คโนฺถ สมโตฺตฯ

เอตฺตาวตา วิภตฺตา หิ, สปฺปเภทปฺปวตฺติกา;
สีมวิโสธนีเหสา, นิปุณา สาธุจินฺติตาฯ

สิริเขตฺตาติ ปญฺญาเต, ปุเร อปรนามเก;
ทกฺขิเณยฺยทิสาภาเค, อุจฺจเนน กตาลเยฯ

วสโนฺต ภิกฺขุ นาเมน, สาครพุทฺธีติ วิสฺสุโต;
ปุเณฺณ วีสติวสฺสมฺหิ, คโนฺถยํ สาธุจินฺติโตฯ

มยายํ รจิโต คโนฺถ, นิฎฺฐปฺปโตฺต อนากุโล;
เอวํ ปาณินํ สเพฺพ, สีฆํ สิชฺฌนฺตุ สงฺกปฺปาฯ

ยาว พุโทฺธตินามมฺปิ โลกเชฎฺฐสฺส ตาทิโน;
ตาว ติฎฺฐตุ ยํ คโนฺถ, สาสเน หารยํ ตมํฯ

อุทฺธํ ยาว ภวคฺคา จ, อโธ ยาว อวีจิโต;
สมนฺตา จกฺกวาเฬสุ, เย สตฺตา ปถวีจราฯ

เตปิ สเพฺพ มยา โหนฺตุ, สมสมวิปากิโน;
จิรํ ชีวตุ โน ราชา, สาสนสฺส อุโชฺชตโกฯ

ทิพฺพโนฺต ราชธเมฺมน, อโรโค สห ญาติภิ;
อเนน ปุญฺญกเมฺมน, ภเวยฺยํ ชาติชาติยํฯ

สาสนํ โชตยโนฺตว, สกฺยปุตฺตสฺส สาสเน;
ยทา นสฺสติ สทฺธโมฺม, อนฺธีภูโต มหีตเล;
เทวโลเก ตทา เหสฺสํ, ตุสิเต ฐานมุตฺตเมติฯ

สีมวิโสธนี นิฏฺฐิตาฯ